

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету
Луцький національний технічний університет
Національний університет «Львівська політехніка»
Національний університет водного господарства
та природокористування
Рівненське відділення Українського географічного товариства
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Тернопільський національний економічний університет

***«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ»***

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Рівне, 03 квітня 2020 року)

Рівне – 2020

Актуальні проблеми та перспективи розвитку регіонів: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Рівне, 3 квітня 2020 року) / МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука. Рівне: РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2020. 172 с.

Збірник містить матеріали учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми та перспективи розвитку регіонів». У збірнику розкрито економіко-географічні проблеми регіонів різного рівня та визначено перспективи їх розвитку. Названо проблеми фінансово-банківського забезпечення розвитку регіонів, економіки, організації та управління підприємствами і регіонами, управління науковими й навчальними закладами. Висвітлено геоекологічні й конструктивно-географічні проблеми та питання раціонального природокористування на регіональному рівні, проблеми суспільно-географічних вивчень та перспективи розвитку регіональної економіки, розглянуто туризм як чинник розвитку регіону.

Для наукових працівників, фахівців науково-дослідних і проектних організацій, вчителів, здобувачів вищої освіти, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств та організацій, які досліджують проблеми та перспективи економіко-географічних систем на регіональному рівні.

Матеріали друкуються в авторській редакції.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, галузевої термінології та інших відомостей.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ФІНАНСОВО-БАНКІВСЬКЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Горбатюк Ю. М., Коваль Л. А.

ОЦІНКА РІВНЯ РОЗВИТКУ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В ТРУДОДЕПРЕСИВНІ РЕГІОНИ УКРАЇНИ..... 7

Козак С. В.

ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ..... 11

Миськовець Н. П.

УПРАВЛІННЯ РИБНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ..... 14

СЕКЦІЯ 2. ЕКОНОМІКА, ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ І РЕГІОНАМИ

Артюшок В. С.

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ЛІДЕРСТВА ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ..... 18

Артюшок К. А., Пацюк О. М.

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА..... 22

Богуш Л. А.

ОЦІНКА ВПЛИВУ КОРУПЦІЇ НА ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ..... 26

Борейко В. І.

УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ В УМОВАХ НАБЛИЖЕННЯ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ..... 28

Далюк Н. Я.

КОНЦЕПЦІЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ У РОЗВИТКУ РЕГІОНУ..... 32

Демидюк С. М.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ..... 36

Дем'янчук І. А.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ..... 41

Князевич А. О.

ІННОВАЦІЙНИЙ СОЮЗ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ ЄС..... 50

Ліщук Н. В., Анишинець Є. М.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ НА МІЖРЕГІОНАЛЬНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ 54

Новосад О. В. ІННОВАЦІЙНЕ СПРЯМУВАННЯ ГАЗОРОЗПОДІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ ЗА УМОВ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ХАБУ.....	58
Wartecki A., Jermacz J. W. PRÓBA EGZEMPLIFIKACJI PRZEDMIOTU BADAŃ DOTYCZĄCEGO WYBRANYCH KRYTERIÓW OCENY STOPNIA REALIZACJI PLANU FINANSOWEGO PRZEDSIĘBIORSTWA (NA PRZYKŁADZIE PRZEDSIĘBIORSTWA GOSPODARKI KOMUNALNEJ W ŚREMIE SPÓŁKA Z O. O.).....	62
СЕКЦІЯ 3. УПРАВЛІННЯ НАУКОВИМИ ТА НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ РЕГІОНУ	
Катеринюк В. І. ПРАВО НА ДОСТУПНУ І ЯКІШНУ ОСВІТУ В ГРОМАДІ: ХТО ВІДПОВІДАЄ І ЯК ЗАБЕЗПЕЧУЄ.....	68
СЕКЦІЯ 4. ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ТА КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ І РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	
Калько А. Д., Яроменко О. В., Басюк Т. О., Олійник В. С., Осіпчук І. О., Глушкова Т. С., Шикуча Р. Р., Шкіриниць В. М., Салейчук Е. В., Волненко Н. П. ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ МЕГУ В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО СЬОГОДЕННЯ.....	72
Ахмедов Б. М., Мельничук М. М. ЗМІНИ У СТРУКТУРІ ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	79
Басюк Т. О., Гопчак І. В. ОЦІНКА ВПЛИВУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ГІДРОЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН БАСЕЙНУ РІЧКИ РОСЬ.....	83
Басюк Т. О., Калько А. Д., Івашко М. А. ХАРАКТЕРИСТИКА ГІДРОЛОГІЧНОГО РЕЖИМУ РІЧКИ ПІВДЕННИЙ БУГ У МЕЖАХ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	87
Мартинюк В. О., Зубкович І. В., Андрійчук С. В. ГЕОІНФОРМАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ МОДЕЛІ ЛІСО- АГРАРНО-ОЗЕРНОГО ТИПУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....	92
Мельник О. В., Мельничук М. М. ДО ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНИХ АСПЕКТІВ ПРИРОДОКО- РИСТУВАННЯ В ІВАНИЧІВСЬКОМУ РАЙОНІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	97
Притулюк Л. В. ПРОСТОРОВИЙ РОЗПОДІЛ ТА ХРОНОЛОГІЯ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ СТАВКІВ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	102

Смілий П. М., Мельничук М. М. ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД РІЧКИ ГУЙВА.....	106
Шевчук Р. М. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВИДОБУВАННЯ ІЛЬМЕНІТУ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕКТРОМЕТРИЧНИХ ТА ГПСОМЕТРИЧНИХ ДИСТАНЦІЙНИХ ДАНИХ.....	110
Шикула Р. Р. АЛБАНІЯ – ПОСТАЧАЛЬНИК ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН БАЛКАН- СЬКОГО РЕГІОНУ.....	114
Шкіринець В. М., Салейчук Е. В., Цанько І. І. РОЛЬ ПРИРОДООХОРОННОЇ ОСВІТИ У ВИРІШЕННІ ГЕОЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ.....	118
 <i>СЕКЦІЯ 5. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ</i>	
Дністрянський М. С. НОВІ НЕБЕЗПЕКИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ МАКРОРАЙОНІВ УКРАЇНИ Й НЕОБХІДНІСТЬ ЗМІНИ ПРІОРИТЕТІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	122
Осіпчук І. О. ПОШИРЕННЯ COVID-19 У СВІТІ.....	126
Осіпчук І. О., Микало К. М. ВНУТРІШНЯ ГЕОГРАФІЯ МІГРАЦІЙ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	131
Яроменко О. В., Гриценко Т. В., Федорович М.-А. Т. ДЕМОГРАФІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	135
Яроменко О. В., Павловська Т. С. ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	140
 <i>СЕКЦІЯ 6. ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ РЕГІОНУ</i>	
Глушкова Т. С., Козлюк О. О. ФОРМУВАННЯ НОВОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ (НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	145
Коротун С. І., Яковишина М. С., Остапчук М. В. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СКАНСЕНІВ В УКРАЇНІ.....	149
Романів О. Я. УРБАНТУРИЗМ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ МОДЕЛІ ОБЕРТУРИ- ЗМУ: НАПРЯМИ ВРЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ.....	153

Шикула Р. Р. ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ У ГРЕЦІЇ.....	158
Шкіринець В. М., Опанчук Т. Л., Івашенко Ю. В. ПІДВИЩЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ НП «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ» ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ РЕГІОНУ.....	162
Яроменко О. В., Калько А. Д., Гилитюк В. М. КЛАСИФІКАЦІЯ ІНДУСТРІЇ ЗАСОБІВ РОЗМІЩЕННЯ ТУРИСТІВ...	167

СЕКЦІЯ 1. ФІНАНСОВО-БАНКІВСЬКЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Горбатюк Ю. М.

аспірант кафедри економіки та фінансів

Коваль Л. А.

к.е.н., доцент,

доцент кафедри економіки та фінансів

Міжнародного економіко-гуманітарного

університету ім. акад. С. Дем'янчука

м. Рівне, Україна

ОЦІНКА РІВНЯ РОЗВИТКУ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В ТРУДОДЕПРЕСИВНІ РЕГІОНИ УКРАЇНИ

Проблема фінансового забезпечення розвитку депресивних територій є складною і багатогранною. Вона пов'язана, з одного боку, із значними диспропорціями у територіальній структурі національної економіки, що призвели до неефективного використання переваг територіального поділу праці, науково-технічного та фінансового потенціалу, а з другого – із відсутністю ефективної та збалансованої регіональної політики, зокрема, вагомої її складової – фінансової політики.

На сучасному етапі економічних перетворень відсутні ефективні механізми розв'язання проблем подолання депресивності територій. Зусилля вітчизняних вчених і практиків зосереджені на розробці та реалізації заходів державного стимулювання їх розвитку, пошуку коштів для фінансування депресивних регіонів, опрацюванні національних і регіональних програм подолання депресивності територій [1-4]. Це зумовлює необхідність глибокого вивчення особливостей фінансового забезпечення розвитку цього типу територіальних утворень для вдосконалення механізмів управління ними, які за темпами реформування відстають від процесів економічних трансформацій в умовах ринкових відносин [5-8].

О. Ватченко визначає три рівні депресивних регіонів. Найвищим рівнем територіальних утворень, на якому визначається депресивність в Україні, є регіон (рівень 1). Наступним рівнем територіальних утворень, на якому визначається депресивність, є місто обласного значення (рівень 2). Найнижчим рівнем територіальних утворень, на якому визначається депресивність, є промисловий (рівень 3А) та сільський райони (рівень 3Б) [9].

Цікавими з цього приводу є роботи Д. Дукова, який пропонує вважати депресивними регіони, у яких валовий регіональний продукт на одну особу є нижчим 65 % від його середнього рівня по країні [10].

Враховуючи це та з урахуванням європейського досвіду, можна запропонувати таку градацію депресивності регіонів України:

1) група – розвинені регіони, у яких валовий регіональний продукт на душу населення перевищує 90 % від середнього рівня по країні;

2) група – опорні регіони із валовий регіональний продукт на душу населення від 65 % до 90 % від середнього рівня по країні;

3) група – депресивні, менш розвинені регіони із валовий регіональний продукт на душу населення нижче 65 % від середнього рівня по країні [11-13]. Зауважимо, що для об'єктивності даних, значення валовий регіональний продукт потрібно брати як середнє за останні п'ять років.

Цікаві міркування стосовно депресивних територій викладені в роботі Є. Матвіїшина. На думку автора, відстала або депресивна територія (місто, район тощо) може бути розташована у відносно благополучному регіоні. Тому для державної підтримки депресивних територій важливо здійснювати облік саме таких територій, а не оперувати показниками, що стосуються регіонів загалом [14]. З огляду на це, необхідно розглянути ідентифікацію депресивних територій на рівні окремих міст та районів.

У законодавстві України встановлено, що для визнання міста обласного значення депресивним, необхідно, щоб одночасно дотримувалися такі вимоги: 1) рівень зареєстрованого (довготривалого) безробіття становив більше ніж 125 % від середнього в регіоні; 2) рівень середньомісячної заробітної плати становив менше ніж 75 % від середнього рівня у регіоні.

У Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» встановлено низку показників, за якими можна ідентифікувати райони як депресивні. Для деталізації цих показників розроблено Постанову Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного значення для визнання територій депресивними» [15].

Ці показники підлягають цілком обґрунтованій критиці з боку науковців. Так, як зауважує О. Ватченко, у більшості областей розрахунок показників частки зайнятих у промисловості та сільському господарстві не здійснюється. Відсутність необхідної статистичної інформації призводить до неможливості розмежування районів на промислові та сільські, яка необхідна для подальшого визначення депресивних територій [16].

Загалом ми погоджуємося із науковцями, щодо зменшення кількості показників для визначення депресивних територій. Вважаємо, що для виявлення депресивних районів, потрібно використовувати такі показники: 1) обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на душу населення; 2) обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на душу населення.

У випадку, якщо обидва показники протягом останніх 5 років одночасно є меншими за 25 % від середніх значень по регіону, то

необхідно впроваджувати спеціальний режим інвестиційної діяльності на території цього району.

Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити такі висновки:

1. У вітчизняній науковій літературі не вироблено однозначного трактування категорії «депресивний регіон». На нашу думку, найбільш вдалим є трактування депресивного регіону як території, на якій через певні причини перестають діяти стимули саморозвитку, і тому немає підстав розраховувати на самостійний вихід із кризової ситуації.

2. Також існують різні підходи щодо класифікації депресивних регіонів. Науковці розмежовують депресивні, відсталі та кризові регіони. Виокремлюють також старопромислові, аграрно-промислові та добувні. Заходи державної підтримки депресивних регіонів повинні залежати від типу регіону.

3. У науковій літературі виокремлено такі види державної підтримки депресивних територій: 1) нормативно-законодавча підтримка; 2) цільова фінансова допомога; 3) фіскально-кредитна підтримка; 4) інноваційна та організаційна допомога; 5) структурна підтримка; 6) науково-методична підтримка; 7) митна допомога

4. Запропоновано розширити заходи державної підтримки розвитку депресивних територій в Україні шляхом стимулювання приватного інвестування та створення сприятливих умов для підприємництва на цих територіях. Рівень податкових пільг інвесторам повинен залежати від рівня соціально-економічного розвитку регіону. З цією метою запропоновано виокремити три групи регіонів: 1) розвинені регіони, у яких валовий регіональний продукт на душу населення перевищує 90 % від середнього рівня по країні; 2) опорні регіони із валовий регіональний продукт на душу населення від 65 % до 90 % від середнього рівня по країні; 3) депресивні регіони із валовий регіональний продукт на душу населення, меншим 65 % від середнього рівня по країні.

5. Для ідентифікації депресивних районів запропоновано використання таких показників: 1) обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на душу населення; 2) обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на душу населення. У випадку, якщо обидва показники протягом 5 років одночасно є меншими за 25 % від середніх значень у регіоні, то необхідно впроваджувати спеціальний режим інвестиційної діяльності на території цього району.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Федорчак О. В. Державне управління інвестиційною діяльністю на регіональному рівні в Україні: проблеми та напрями вдосконалення. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 2 (52). С. 103–112.

2. Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Регіональна політика: правове регулювання : світовий та український досвід: Київ: Леста, 2010. 224 с.

3. Вахович І. М., Купира М. І. Обґрунтування сутності економічної категорії «депресивний регіон». *Економічні науки*. 2014. № 11 (43). С. 27–34.

4. Йорданов А. Є. Класифікація територій в контексті державного стимулювання регіонального розвитку. *Державне будівництво*. 2008. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_2_32 (дата звернення: 19.03.20).

5. Суркова С. А., Шушаріна В. В. Депресивні регіони: типологічні особливості і механізми подолання депресивності. *Регіональна економіка: теорія та практика*. 2009. № 1 (94). С. 25–37.

6. Матвіїшин Є. Г., Нема О. С. Зарубіжний досвід надання державної підтримки розвитку потенціалу відсталих і депресивних територій. *Демократичне врядування*. 2009. №. 3. С. 43–50.

7. Ярошенко І. В. Механізми державної підтримки проблемних регіонів. *Моделювання регіональної економіки*. 2014. № 1. С. 133–149.

8. Біла І. С., Салатюк Н. М. Світовий досвід державного регулювання підприємництва. *Проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 26–30.

9. Ярошенко І. В. Механізми державної підтримки проблемних регіонів. *Моделювання регіональної економіки*. 2014. № 1. С. 133–149.

10. Говоруха В. В., Дегтяр А. О., Мамонова В. В. Депресивні території: шляхи виходу із кризи. Київ: НАДУ, 2008. 56 с.

11. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (Постанова Кабінету Міністрів України № 385 від 06.08.2014 р.). Верховна Рада України. Офіційний сайт. Нормативні акти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.03.2020).

12. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 51, ст. 548). Верховна Рада України. Офіційний сайт. Нормативні акти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text> (дата звернення: 13.03.2020).

13. Ватченко О. Б., Андрейченко О. А. Проблеми ідентифікації депресивних територій в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2015. № 1 (45). Т. 3. С. 32–37.

14. Вернера І. Є. Регіони України : стат. зб. Київ: Державна служба статистики України. Ч. II. 2017. 680 с.

15. Дуков Д. Ф. Інституціональне забезпечення державної регіональної політики України в контексті європейського вибору. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2015. № 17. С. 108–118.

16. Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання

територій депресивними (Постанова Кабінету Міністрів України № 235 від 02.03.2010 р.). Верховна Рада України. Офіційний сайт. Нормативні акти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.03.2020).

Козак С. В.

к.е.н., доцент кафедри економіки та фінансів
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна

ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ РОЗВІТКУ РЕГІОНІВ

Останнім часом відсутність стабільності у забезпеченні виконання зобов'язань перед вкладниками з боку банків та пропозиції кредитних ресурсів гальмує подолання кризових явищ та піднесення економічного розвитку. Одним з важливих завдань стає моніторинг функціонування банків щодо саме стабільного розвитку.

У тезі розглянуто погляди на сутність фінансової стабільності банківської системи, принципи забезпечення фінансової стабільності і визначено динаміку показників фінансової стабільності банківської системи України.

Фінансова стабільність банківської системи – це міра повноти та якості вирішення завдань, поставлених перед системою, виконання банківською системою своєї місії, що забезпечує досягнення позитивного фінансового результату; спроможності максимально ефективно та з мінімальним ризиком трансформувати, розподіляти та використовувати ресурси задля виконання власних зобов'язань, збереження ефективності діяльності банків в умовах допустимого ризику та нівелювання наслідків кризи [1].

Узагальнення та аналіз наявних підходів до розроблення індикаторів фінансової стабільності банківської системи дали змогу структурувати їх таким чином. По-перше, це індикатори, які оцінюють виконання банківською системою основних функцій на макроекономічному рівні. У зазначену групу доцільно включати такі показники, як динаміка розвитку банківської системи (капітал, активи, кредити, депозити), співвідношення їх та макроекономічних показників (внутрішній валовий продукт, доходами населення) розвитку країни.

Слід відзначити, що у 2018 році банківський сектор України отримав рекордний чистий прибуток у 21,7 млрд. грн. (рентабельність капіталу становила 14,3 %) [2]. З огляду на те, що декларовані в минулому банками

прибутки були переважно результатом маніпуляцій з фінансовою звітністю та штучного заниження відрахувань до резервів, можна стверджувати, що український банківський сектор став прибутковим уперше за період свого існування. На балансах досі залишаються значні обсяги непрацюючих кредитів, проте банки вже відобразили майже всі збитки від погіршення якості кредитного портфеля.

Покрытие NPL резервами становить 95,5 %, що є прийнятним рівнем відповідно до міжнародних стандартів [2]. Протягом року база фондування зростала. Банки успішно перейшли на новий норматив ліквідності LCR. Станом на середину лютого всі банки виконують LCR в іноземній валюті (мінімальне значення становить 50 %), норматив LCR в усіх валютах (мінімальне значення становить 80 %) порушують лише установи з 0,2 % активів сектору [2].

Ключовими пріоритетами банків на 2019 рік є повноцінне відновлення корпоративного кредитування та продовження розчищення балансів від непрацюючих кредитів. Протягом поточного року Національний банк України представить концепцію нової структури регулятивного капіталу, а також нормативу довгострокової ліквідності NSFR.

Після обговорення з банками нові регулятивні вимоги будуть впроваджені, причому сектор отримає необхідний перехідний період для адаптації. Національним банком України розроблено та прийнято

Стратегію макропруденційної політики. Макропруденційна політика – це політика, спрямована на упередження накопичення та реалізації системних ризиків у фінансовому секторі, а також підвищення його стійкості. Згідно з дослідженнями, проведеними Національним банком України, сьогодні в Україні існує низка системних ризиків банківського сектору, що будуть відслідковуватися. За необхідності НБУ вдаватиметься до вжиття заходів макропруденційного реагування [3].

До основних таких ризиків можна віднести короткий термін фондування банків, значний рівень доларизації банківського сектору, високу частку державного капіталу в банківському секторі, стрімке зростання споживчого кредитування, перетікання активів.

Фінансова стабільність – це індикатор довіри як до окремого банку, так і до системи загалом з боку інвесторів, вкладників, партнерів та кредиторів. Нестабільна банківська система не може ефективно функціонувати, задовольняти потреби клієнтів та держави.

Необхідність забезпечення макроекономічної та фінансової стабільності в Україні актуалізує завдання посилення пруденційної складової регулювання банківської системи, тобто йдеться про забезпечення фінансової стабільності шляхом подолання дисбалансів на мікрорівнях.

Характерною рисою макропруденційного підходу виступає запобігання системних ризиків та протидія їм, забезпечення раціонального розміщення та ефективного використання фінансових ресурсів.

Поставлені цілі досягаються шляхом вжиття пруденційних заходів за такими напрямками, як нарощування довгострокових інвестицій у реальний сектор та фінансування модернізаційних процесів; розвиток інфраструктури та підвищення стійкості вітчизняної банківської системи; реформування інституційних засад фінансового регулювання; підвищення фінансової стійкості окремих банків; посилення антициклічного характеру регулювання.

Без стабільності фінансових ринків та інститутів, а також без фінансової стабільності реального сектору економіки не можна говорити про досягнення фінансової стабільності вітчизняної банківської системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коваленко В. В. Моніторинг фінансової стабільності банківської системи України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. №2. С. 10.

2. Статистика індикаторів фінансової стійкості. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=4457 – 2019 (дата звернення: 21.03.2020).

3. Стратегія макропруденційної політики. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=82784959-2019> (дата звернення: 21.03.2020).

Миськовець Н. П.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна

УПРАВЛІННЯ РИБНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Важливим показником економічного розвитку країни є наявність дрібних та потужних підприємств, які створюють основу для економічної стабільності і зростання країни та населення зокрема. Нажаль дуже важко виокремити рибогосподарські підприємства з даних опублікованих Державною службою статистики за 2018 рік, адже рибне господарство в статистичних матеріалах об'єднане під загальним розділом Сільське, лісове та рибне господарство. Кількість суб'єктів господарювання за

видами економічної діяльності що займаються сільським, лісовим та рибним господарством 14,2 % підприємств від загального обсягу підприємств по країні та 1,7 % фізичних-осіб підприємців що займаються в даних галузях [1]. Це досить великий відсоток серед інших галузей, проте скільки саме підприємств в рибицтві та рибальстві на рівні країні не відомо.

Динаміка економічних показників роботи підприємств Рівненської області свідчить що вони зросли майже в два рази з 11444,3 тис. грн в 2015 році до 22598,5 тис. грн в 2017 році [2].

Аналіз динаміки добування водних ресурсів протягом останніх десяти років (2008-2018 рр.) свідчать про суттєве зменшення виловів в цілому майже в три рази. Протягом 2014-2018 років обсяг добування водних біоресурсів коливається та не має стійкої тенденції. В 2018 році вилови в порівняні з 2017 роком зменшилися на 6422,5 тонн.

Проте, добування водних біоресурсів у внутрішніх водних об'єктах за цей же період має чітку тенденцію до зростання. Так в 2014 році за рік виловили 39612 тонн, а вже в 2018 році 46819,8 тонн, що говорить про розвиток рибальства, рибицтва та аквакультури у внутрішніх водоймах. Окрім того, починаючи з 2018 року внесено зміни до переліку рибальських регіонів промислу [3].

Для стимулювання розвитку рибного господарства та налагодженої роботи підприємств з боку держави необхідно врегулювати нормативно-законодавчу базу та питання податкової та кредитної політики щодо рибогосподарських підприємств, які мають свої особливості в господарській діяльності відмінні від сільськогосподарських підприємств.

Найбільшу питому вагу у виловах водних біоресурсів по регіонах займає Запорізька (25,43 %) та Одеська (25,12 %) області. Нажаль Рівненська область за виловом та виловами риб по Україні займає менше 0,59 % [2], коли ще в 2015 році становив 1 %, тобто вилови в регіоні зменшилися.

Основними користувачами водних акваторій та постачальниками в Рівненській області свіжої та охолодженої риби є підприємства, що займаються рибицтвом, виробнича мета таких суб'єктів вирощування та вилов риби у внутрішніх прісноводних водоймах, про те вони різняться між собою виробничими потужностями та виробничими циклами. Основні категорії водойм Рівненщини, котрі є цікавими об'єктами рибогосподарського використання – це штучні ставки, водосховища та озера.

В області функціонує ряд спеціалізованих рибних господарств тепловодної та холодноводної аквакультури. До таких суб'єктів господарювання належать повносистемні товарні рибні господарства, риборозплідники і рибоводно-меліоративні станції, товарні рибні господарства. Повносистемні товарні рибні господарства здійснюють

відтворення (природне та штучне) молоді цінних видів риби, вирощують рибопосадковий матеріал для власних потреб та товарну рибу на реалізацію. У таких господарствах рибництво орієнтоване на отримання максимальної біопродукції з одиниці площі водних угідь за один вегетаційний сезон.

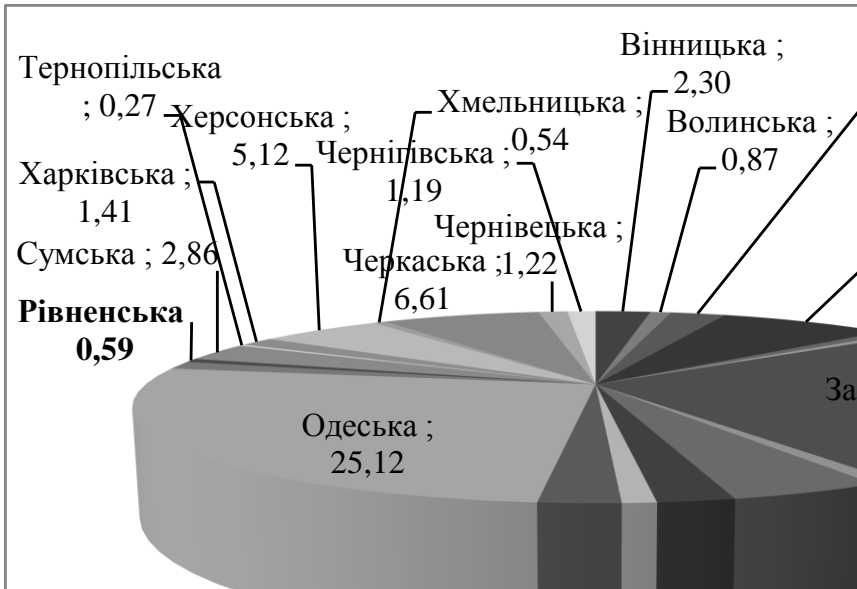

Рис. 1. Питома вага регіонів в добуванні водних біоресурсів складено за даними джерела [2]

Протягом 2018 року суб'єктами аквакультури на території області експлуатувались 1770,8 га ставків, у яких було вирощено та виловлено: 5288,9 тис. екз. рибопосадкового матеріалу, 11402 млн. личинок різних видів риби, 300 т товарної риби, що склало загальну рибопроductивність по товарній рибі 247 кг/га (в нагульних ставках) та 123 кг/м³ (в акваріумах). На вирощування такої кількості рибопроductції використано 813,9 т кормів та 52,2 т добрив, з них 46,3 т органічних [4, с. 82].

У 2018 році на території області штучне розведення, вирощування і використання риби та інших водних біоресурсів в режимі СТРОГ здійснювали 26 користувачів на водних об'єктах загальнодержавного значення загальною площею 616,33 га.

Вилов риби більшістю користувачів було розпочато восени в зв'язку з тим, що переважну більшість у вилові складають такі види риби, як короп

та рослиноідні риби далекосхідного фауністичного комплексу, які досягають товарної маси в умовах Полісся лише восени. Загальний вилов риби склав 179,32 т.

Рис. 2. Суб'єкти аквакультури Рівненщини станом на 2018 рік.
Складено за даними джерела [5]

Найбільш вагомими суб'єктами аквакультури на Рівненщині є товарне рибне господарство ТОВ «Лаурсен Аквакультура», яке вирощує риб в акваріумах загальною площею 622,6 м³ в основному це тилапія, кларієвий сом за 2018 рік було вирощено 76,8 тонн риби. Наступним є повносистемне товарне рибне господарство ФГ «Вікторія», яке вирощує рибу за повним циклом, вони розводять короп, гібрид товстолобиків, білий амур, щуку. Третє місце посідає повносистемне товарне рибне господарство ТзОВ «СФГ Джерела» ним вирощено 48,1 т риби, зокрема короп, білий товстолобик, строкатий товстолобик, гібрид товстолобиків, білий амур, щука. Інші підприємства мають набагато гірші показники.

Нажаль підприємств в регіоні що працюють за напрямком рибництва та аквакультура не багато, окрім того більшість з них ведуть екстенсивне підрощування риби, яке не має високої рибопродуктивності.

Розвиток рибного господарства можливий лише через налагоджену роботу підприємств, які можуть забезпечити безперерйне надходження свіжої риби до населення, сприятимуть зайнятості населення здебільшого в сільській місцевості та зменшить імпорт риби, що дозволить збільшити ВВП країни і області зокрема.

Завданням підприємців та державного сектору є виведення показників діяльності господарювання підприємств рибництва та рибальства на рівень коли б вони мали прибутки, працівники гідну зарплату, умови праці та відпочинку, а населення свіжу та доступну рибу та рибну продукцію. Проте, якщо стратегія не буде прийнята та впроваджена в життя можливий такий розвиток подій, що рибна галузь тільки лишиться підгалуззю та матиме мізерний вплив на розвиток економіки, а Україна на 90-100 % стане імпорто-залежною державою при величезній кількості водних об'єктів придатних для ведення рибництва (аквакультури) та здійснення рибальства.

Великі надії підприємці рибної галузі покладають на реалізацію стратегії розвитку галузі рибного господарства на період до 2023 року, яка б суттєво вплинула б на вирішення проблемних моментів галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кількість активних підприємств за регіонами України та видами економічної діяльності. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.03.2020).
2. Статистичний бюлетень «Добування водних біоресурсів». URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.03.2020).
3. Добування водних біоресурсів. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.03.2020).
4. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Рівненській області у 2018 році. Департамент екології та природних ресурсів Рівненської облдержадміністрації. Рівне, 2019. 241 с.
5. Аналітична довідка Управління Державного агентства рибного господарства у Рівненській області за 2018 рік. Рівне, 2019.

СЕКЦІЯ 2. ЕКОНОМІКА, ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ТА РЕГІОНАМИ.

Артюшок В. С.

к.е.н., доцент,

доцент кафедри менеджменту

Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука

м. Рівне, Україна

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ЛІДЕРСТВА ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Протягом останніх п'ятдесяти років дослідженню проблем лідерства приділялось достатньо багато уваги. Було запропоновано низку нових теорій та напрямів досліджень суті лідерства і його ролі у розвитку організації. У багатьох компаніях працівники, як правило, отримують кар'єрне підвищення завдяки своїм технічним знанням, вмінням, компетентностям – це обдаровані інженери, бухгалтери чи маркетингологи – але це не означає, що вони готові взяти на себе роль лідера. Лідерство – це навичка, яку можна засвоїти, але вона потребує певної усвідомленої необхідності.

Охарактеризуємо п'ять сучасних теорій лідерства та спробуємо сформулювати пропозиції щодо інтеграції цих теорій у практику сучасного менеджменту.

Перш ніж розпочати огляд сучасних теорій лідерства, вважаємо за необхідне уточнити визначення самого терміну «лідерство». Дослідник теорії лідерства д-р Пітер Нортхауз визначає лідерство як «процес, за допомогою якого індивід впливає на групу людей для досягнення спільної мети» [1]. Таке трактування не визначає лідерство як рису чи модель поведінки, чи посаду. Ви не стаєте лідером завдяки посаді, ви стаєте лідером завдяки своєму впливу.

Розглянемо одну з найбільш досліджених теорій лідерства – *теорію трансформаційного лідерства*. Концепції трансформаційного лідерства були обґрунтовані Джеймсом Макгрегором Бернсом наприкінці 1970-х [2]. Бернс виділяв два типи лідерства: транзакційне (коли лідер здійснює вплив завдяки певним перевагам, що пропонуються в обмін для транзакції) і трансформаційне (коли лідер впливає на послідовників підвищуючи рівень мотивації та етичності).

Ці два слова – мотивація та етичність – є важливими, оскільки вимагають від лідерів певної трансформації ставлення до колективного блага. Це може бути суспільне благо, наприклад, створення громадського центру або поліпшення якості повітря, або більш персоналізоване благо,

наприклад, допомога підлеглим особам максимально реалізувати їх власний потенціал.

Якщо керівник планує упроваджувати теорію трансформаційного лідерства у своїй діяльності, то він може розпочати з чотирьох факторів, які виділив Нортхауз. Ці фактори мають стати відправною точкою і базовими передумовами для застосування теорії. Розглянемо ці фактори:

- ідеалізований вплив чи харизма: трансформаційні лідери мають надприродну здатність змусити послідовників прийняти свою візію як таку, що вони самі прагнуть реалізувати або досягти;

- інспірація: спілкування – це рушійна сила для трансформаційних лідерів; вони застосовують слова, щоб заохочувати інших і спонукати до дії;

- інтелектуальне стимулювання: трансформаційні лідери спонукують інших до глибших роздумів, до дискусій з приводу проблемних питань, до інновацій;

- індивідуалізований прояв турботи: орієнтуючись на загальне благо, трансформаційні лідери виявляють турботу про окремих осіб.

Концепція індивідуалізованого прояву турботи дає певний поштовх для формування та розвитку другої теорії, *теорії обміну лідер-учасник (Leader-Member Exchange Theory, LMX)*. Для розуміння суті теорії можна уявно повернутись у студентські роки, коли всіх студентів можна було розділити на дві категорії: популярні та непопулярні.

Теорія LMX стверджує, що в будь-якій групі чи організації є учасники групи та особи поза групою. Учасники групи співпрацюють з лідером, мають риси особистості, які відповідають очікуванням керівництва, і часто готові взяти на себе додаткові завдання чи обов'язки. Особи поза групою менш сумісні з керівником; вони можуть мати відмінні від керівництва думки, продукувати конфлікти та менш готові брати на себе додаткові завдання. Не дивно, що учасники групи мають більшу ймовірність на отримання заохочень, а поза групі особи частіше «пролітають».

Практичне застосування теорії LMX для учасників групи виглядає наступним чином: рівняйтесь на лідера, візьміть на себе додаткові завдання та очікуйте позитивних результатів. Перед лідерами теорія LMX ставить складніше завдання, що полягає у підвищенні продуктивності команди через пошук способів перетворення осіб поза групою в учасників групи. Індивідуалізований прояв турботи, як чинник трансформаційного лідерства, дозволяє перетворити особу поза групою в учасника групи.

Адаптивне лідерство, одна з найновіших теорій лідерства, яка стверджує, що лідер – це той, хто мобілізує людей вирішуючи таку проблему, як інклюдія (процес збільшення ступеня участі всіх членів групи у вирішенні загальних проблем). Адаптаційні виклики – це проблеми, рішення яких не є очевидними.

Адаптивне лідерство розмежовує лідерство та владу. Влада обумовлена посадою і потребує сили; лідерство, на протигагу, потребує можливостей до впливу та мобілізації. У адаптивній моделі лідерства лідери – це особи, які отримують результати завдяки своєму впливу.

Практичне застосування концепції адаптивного лідерства можливе через використання шести способів поведінки, визначених Рональдом Хейфецом [3]:

- вихід на балкон: вихід із зони конфлікту, щоб отримати нове бачення перспектив розвитку;

- визначення адаптаційних викликів: адаптаційні виклики зазвичай породжують емоційні реакції, визначення природи цих викликів та їх комплексності допомагає з'ясувати напрям руху до вирішення проблеми;

- уникнення стресу: створіть комфортний емоційний простір для зняття напруги адаптивних викликів;

- підтримання пильності: заохочуйте до зосередження;

- призначення завдань працівникам: шукайте шляхи співпраці з виконавцями;

- врахування голосів підлеглих: особливо прислухайтеся до осіб поза групою, маргінальних та зовнішніх спільнот.

Підґрунтям багатьох теорій лідерства є ідея сильних сторін: атрибут або риса, яка робить людину чи групу успішною. Лідер зазвичай оцінює учасників групи на основі їх сильних сторін. Коли адаптивний лідер «призначає завдання працівнику», лідер висловлює довіру до його сильних сторін та компетентностей.

Лідерство на основі сильних сторін – це концепція визначення та використання власних сильних сторін та переваг інших для досягнення результатів. Теорія поділяє сильні сторони на чотири категорії талантів: виконання, вплив, побудова відносин та стратегічне мислення. Розуміння вашого набору сильних сторін та ваших колег може допомогти вам покращити згуртованість та продуктивність команди, оскільки, працюючи у зоні своїх сильних сторін, ви будете відчувати себе більш залученими та завантаженими.

Керівництво, що базується на сильних сторонах це швидше розумна поведінка, ніж формальна теорія. Для кращого розуміння сильних атрибутів та рис, лідерам слід скористатися спеціальними інструментами визначення сильних сторін працівників (наприклад тестування). Крім того, лідери повинні визнавати та підтверджувати сильні сторони інших людей та знаходити можливості для роботи людей у сфері свого таланту.

Остання теорія, яку ми досліджуємо – *лідерство-служіння*, що сформульована у працях Роберта Грінліфа [4]. Лідерство-служіння вимагає від лідерів ставити потреби інших людей вище своїх власних інтересів. Грінліф вважав, що лідери несуть соціальну відповідальність за своїх

послідовників та мають служити їм і він пропонує також делегувати їм владні повноваження.

Нортхауз [1] визначає 10 характеристик лідера-слуги. Кожна з них ілюструє окремі практичні аспекти застосування цієї теорії:

- вміння слухати: керівники-слуги, перш за все, повинні чути послідовників;

- емпатія: керівники-слуги повинні вміти ставити себе на місце іншої людини;

- зцілення: керівники-слуги дбають про добробут своїх послідовників;

- усвідомлення: керівники-слуги налаштовані на контексти інших;

- здатність переконувати: керівники-слуги застосовують чітке і переконливе спілкування для просування змін;

- концептуалізація: керівники-слуги є візіонерами і забезпечують чітке відчуття цілей та напрямів;

- вміння передбачати: керівники-слуги передбачають майбутнє;

- управління: керівники-слуги беруть на себе відповідальність за свою роль лідера.

- позитивне ставлення до професійного зростання людей: керівники-слуги прагнуть допомагати іншим удосконалюватись;

- розбудова спільноти: керівники-слуги прагнуть єдності та спорідненості з іншими.

Науковцям і практикам менеджменту розуміння теорій та моделей лідерства допомагає пояснити, чому одні команди та лідери досягають успіху, а інші – ні. Лідери можуть перевірити різні теорії у власних компаніях ніби у чашках Петрі, щоб знайти ті механізми, які дозволять їх команді працювати ефективніше. І коли щось не працює в компанії або у команді, теорії лідерства можуть допомогти визначити ті ключові місця, де зміна підходу може привести до кращих результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Northouse P. G. Leadership : Theory and Practice. SAGE Publications, Inc; Eighth edition, 2018. 528 p.

2. Burns J. MacGregor. Transforming Leadership : A New Pursuit of Happiness. Grove Press; Reprint edition, 2004. 240 p.

3. Heifetz Ronald A., Grashow Alexander, Linsky Marty. The Practice of Adaptive Leadership: Tools and Tactics for Changing Your Organization and the World. Harvard Business Review Press, 2009. 352 p.

4. Greenleaf R. K. The Servant-Leader Within: a Transformative Path. New York: Paulist Press, 2003. 272 p.

Артюшок К. А.

к. е. н., доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів

Пацюк О. М.

студент магістратури за спеціальністю 073 «Менеджмент»
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних умовах розвитку ринкових відносин та посилення конкуренції результативність діяльності підприємницьких структур все більшою мірою визначатиметься рівнем інформаційного забезпечення менеджменту. Це в основному стримується недостатнім розвитком облікової та аналітичної функцій менеджменту, недосконалістю аналітичного механізму прийняття і підтримки управлінських рішень [1].

Реформування бухгалтерського обліку і систем аналітичного забезпечення покликане сприяти підвищенню обґрунтованості управлінських рішень щодо стратегічного розвитку підприємств та тактики реалізації стратегій. Однак практика реформування показує, що бухгалтерський облік та аналіз не виступають як цілісна система і не спрямовані повною мірою на вимоги менеджменту. Не сформований єдиний аналітичний механізм як система. У теоретичному плані і в реальній практиці він зорієнтований на виконання функцій звітності. Обслуговуюча функція обліку та аналізу користувачів інформації та суб'єктів прийняття рішень недостатньо розвинута.

Розвитку теорії і методології організації обліку і, зокрема управлінського, а також аналітичного забезпечення присвячені наукові праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: О. С. Бородкіна, М. Т. Білухи, Ф. Ф. Бутинця, Б. І. Валуєва, М. П. Войнаренка, С. М. Вінницького, С. Ф. Голова, О. Д. Гудзинського, В. А. Дерія, В. І. Єфименка, Т. П. Карпової, Г. Г. Кірейцева, М. М. Коцупатрого, М. В. Кужельного, В. Г. Лінника, В. Ф. Палія, М. С. Пушкаря, О. Х. Румах, Б. Райана, П. Т. Саблука, В. К. Савчука, П. В. Смекалова, С. А. Стукова, Дж. Фостера, М. Г. Чумаченка, А. Д. Шеремета та інших вчених [1].

Проте необхідно зазначити, що в більшості наукових праць, як правило, окремо розглядаються методологічні підходи щодо розвитку фінансового і управлінського обліку та аналізу в загальному

концептуальному плані без орієнтації на необхідність врахування вимог менеджменту. Відсутній комплексний підхід до формування аналітичного механізму менеджменту як системи.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлюється необхідністю методологічного обґрунтування, розробки та впровадження в практику менеджменту системи аналітичного забезпечення, орієнтованого на вимоги управління, суб'єктів власності, відповідальності та інших споживачів за інтересами в інформаційних потребах.

У сучасних умовах ринкової економіки відбулись суттєві зміни в організації бухгалтерського обліку, що зумовлено впровадженням міжнародних стандартів його ведення. Однак проведені зміни не сприяли покращенню інформаційного забезпечення управління. Через послаблення діяльності економічних служб рівень економічної роботи на підприємствах різко знизився. Своєчасність і повнота зведеної аналітичної інформації знаходиться на неналежному рівні. Аналітична інтегрована система не сформована згідно з вимогами менеджменту та суб'єктів за певними інтересами.

Існуючі теоретико-методологічні підходи щодо організації аналітичної діяльності зорієнтовані на реалізацію в основному внутрішньо-системних потреб в інформаційному забезпеченні. Аналітична політика не враховує місію підприємства та його цільову виробничо-господарську спрямованість, що значно знижує корисність від діяльності аналітичних служб підприємств. Відсутній комплексний підхід до формування аналітичного механізму як інтегрованої системи, зорієнтованого на вимоги менеджменту загального та функціонального спрямування.

Поняття «аналітичного забезпечення» можна тлумачити як процес підготовки аналітичної інформації, забезпечення її кількості та якості.

Аналітичний механізм забезпечення менеджменту підприємства має бути спрямований на організацію систематичного надходження й ефективного використання фінансових ресурсів, дотримання розрахункової і кредитної дисципліни, досягнення раціонального співвідношення власних і залучених коштів, фінансової стійкості з метою ефективного функціонування підприємства [2].

Функціонування суб'єктів господарювання в умовах жорсткої конкуренції на ринку і необхідність забезпечення належного фінансового стану потребують налагодження системи аналітичного забезпечення управління основними напрямками та аспектами діяльності підприємства й компетентного управління нею. Цьому сприяє розроблення обґрунтованої фінансової політики підприємства, яка базується на плануванні, ресурсному збалансуванні, всебічному аналізі й контролі за її реалізацією.

Результатом формування і реалізації фінансової політики підприємства має бути його стабільний фінансовий стан, здатність розвиватися у перспективі. Одними з головних критеріїв цього виступають платоспроможність і ліквідність підприємства як категорії, що визначають здатність підприємства розраховуватися за своїми зобов'язаннями у поточному і майбутніх періодах. Важлива роль у такому процесі належить аналітичного забезпеченню управлінню ліквідністю підприємства [3].

Підприємства повинні володіти певним обсягом оборотного капіталу, щоб мати змогу у визначений термін і повністю розраховуватися за своїми зобов'язаннями, що визначається ліквідністю їхніх активів.

Відсутність або недосконалість планування ліквідності негативно впливає на фінансову стабільність суб'єктів господарювання в цілому.

Метою оперативного планування руху грошових ресурсів є забезпечення необхідного рівня платоспроможності й постійної фінансової рівноваги в плановому періоді. До завдань, що вирішуються у процесі його здійснення належать:

- визначення умов розрахункової політики з покупцями з урахуванням необхідності задоволення потреб надходження коштів за обсягами і в часі;
- своєчасне визначення термінів і обсягів використання грошових ресурсів залежно від їхньої важливості;
- недопущення неплатоспроможності підприємства;
- недопущення наявності дефіциту покриття необхідних коштів для здійснення ритмічної господарської діяльності.

Врахування резерву ліквідності при формуванні оперативного плану дасть змогу навіть за певних порушень планових термінів надходжень коштів забезпечити здатність підприємства розраховуватися за терміновими зобов'язаннями і сприятиме його постійній фінансовій рівновазі.

Впровадження таких пропозицій щодо удосконалення аналітичного забезпечення політики управління ліквідністю підприємства дасть можливість суб'єктам господарювання в умовах перехідної економіки якісніше здійснювати фінансове управління стосовно забезпечення стабільного і поступального розвитку підприємства, оперативно реагувати на зміни його ринкового середовища, спостерігати за показниками, що впливають на платоспроможність і фінансову рівновагу, визначати заходи щодо забезпечення підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства.

В сучасних умовах діяльності підприємств особливого значення набуває розробка і реалізація системи аналітичного забезпечення фінансового управління. Це представляється досить складною проблемою з методичної, організаційної і технічної точки зору. Її утворення співпадає

з виробленням єдиної концепції організації і управління всього підприємства, заснованої на ефективному поєднанні різних інтересів окремих підрозділів, а також з необхідністю приймати до уваги велику кількість різноманітних факторів і необхідністю формування рішень на основі глибокого аналізу ситуації та розробки окремих варіантів рішень [4].

У зв'язку з цим виникає потреба в детальному розгляді організаційних і методичних питань розробки і створення системи аналітичного забезпечення управління фінансовими ресурсами. Процес вироблення і прийняття рішення в галузі управління фінансами підприємства може бути поділений на п'ять етапів:

1. Представлення проблеми.
2. Аналіз ситуації.
3. Аналіз інформації.
4. Синтез варіантів проектних рішень.
5. Опрацювання варіантів фінансових рішень.

Вище наведену систему вироблення і прийняття рішення в галузі аналітичного забезпечення фінансового менеджменту ми б пропонували використати у діяльності сучасних підприємств, оскільки вона є більш ефективною, ніж ті методи, які залишились ще з часів командно-адміністративної економіки, і дасть змогу підприємствам ефективно управляти фінансовими ресурсами. А це, в свою чергу, приведе до удосконалення системи аналітичного забезпечення фінансового менеджменту підприємства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пахомова Т. М. Обліково-аналітичний механізм управління сільськогосподарськими підприємствами : дис. канд. екон. наук: 08.06.04 / Національний аграрний ун-т. К., 2003. 249 с. URL : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/240710.html> (дата звернення: 10.02.2020).
2. Правдюк Н. Л. Обліково-аналітичне забезпечення управління прибутком підприємства. *Облік і фінанси*. 2015. № 4. С. 53–60.
3. Пилипенко А. А. Організація обліково-аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємства : наукове видання. Харків: ХНЕУ, 2007. 276 с.
4. Фатенок-Ткачук А. О. Організація обліково-аналітичного забезпечення процесу формування стратегії розвитку підприємства. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. №2. С. 82–88.

Богуш Л. А.
к.пед.н., старший викладач кафедри менеджменту
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна

ОЦІНКА ВПЛИВУ КОРУПЦІЇ НА ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Протягом усього періоду незалежності нашої країни головними «вузькими» місцями залишалися недосконалість законодавчої бази щодо регулювання інвестиційної діяльності та несприятливий інвестиційний клімат практично за усіма його базовими складовими.

Погіршення інвестиційного клімату в Україні на різних етапах розвитку інвестиційної діяльності було пов'язано з розширенням та згортанням пільг для іноземних інвесторів, тобто з низьким рівнем захисту їх комерційних інтересів. Також негативний вплив на інвестиційний клімат чинили такі фактори, як загальний незадовільний рівень соціально-економічного розвитку національної економіки, зокрема, низький рівень життя населення; неефективна галузева структура залучення іноземних інвестицій, де частка високотехнологічних та наукоємних виробництв протягом досліджуваного періоду була мінімальною; неоптимальна географічна й регіональна структура надходження інвестиційних ресурсів, результатом чого стала висока залежність від незначного числа зарубіжних країн-інвесторів та поглиблення нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів України [1, с. 12].

Невирішеність цих проблем призводила і призводить до негативних наслідків як для іноземних інвесторів, які втрачають прибутки і змушені йти з українського ринку, так і для держави у цілому внаслідок погіршення інвестиційного іміджу, скорочення робочих місць та зниження рівня життя населення. Розглянуті проблеми іноземного інвестування в Україні потребують нагального прийняття відповідних рішень та реальних кроків від органів центральної та регіональної державної влади, які мають бути націлені на досягнення паритету між короткостроковими інтересами окремих приватних іноземних інвесторів та одержанням довгострокових ефектів для національного господарства і населення України в цілому [2].

Водночас, встановлено що Україна є інвестиційно привабливою країною для іноземних інвесторів, оскільки за останні десятиріччя обсяг інвестицій із країн ЄС значно збільшився. Крім того, в 2019 році Україна зайняла 8 місце в світі за привабливістю інвестицій в альтернативну енергетику, піднявшись відразу на 55 позицій в рейтингу. Пік прямих інвестицій припав на 2008 рік і склав 10913 млн дол. США Потім був спад, а у 2011 розпочалося позжавлення. Так сума вкладень у 2011 році склала

8401 млн дол. Провальним для інвесторів став 2014 рік, коли суми прямих надходжень впали більш ніж удвічі. Така тенденція абсолютно логічна, оскільки почалася війна на Донбасі, а політична обстановка в країні була вкрай нестабільною. Тоді в економіку України надійшло лише 2,5 млрд доларів - на 55 % менше, ніж в 2013 році. Однак уже в наступному році обсяг інвестицій склав 3,8 млрд доларів - удвічі більше, ніж роком раніше. Трохи зріс ще приплив іноземних вкладень в 2016 році, а ось в 2017 році відбулося серйозне падіння. У 2017 році прямі іноземні інвестиції скоротилися на 57,5 %, до 1 млрд 817,2 млн грн із 4 млрд 405,8 млн грн у 2016 році. Падіння можна порівняти з провалом 2014 року. За дев'ять місяців 2018 року в Україну надійшов 1 млрд 710 млн прямих інвестицій. А починаючи з кінця року і на початку 2019 прями іноземні інвестиції знов скоротилися.

Подібна нестабільна ситуація спостерігається по відношенню до прямих іноземних інвестицій. Це пояснюється не контрольованим впливом, як зовнішніх так і внутрішніх ризиків, які спричиняють недовіру іноземних інвесторів. Найвагоміші обсяги надходжень прямих інвестицій станом на кінець 2018 року були спрямовані до установ та організацій, що здійснюють фінансову та страхову діяльність (995 млн дол., що становить понад 58 % усіх вкладень), промисловість (більш ніж 180 млн), торгівлю та ремонт автотранспорту (140 млн).

Дослідивши стан корупції в інвестиційному секторі України встановлено, що станом на лютий 2020 року ситуація з корупцією лишилася незмінною по відношенню до попереднього періоду. Серед галузей економіки, які найбільше страждають від впливу корупції, лідером є сільське господарство.

Визначено найбільш корумповані державні органи (станом на перше півріччя 2019 року), серед яких податкова служба (25 %); Агентство земельних ресурсів (7,1 %); Державна автомобільна інспекція (5,1 %); митниця (4 %); Міністерство внутрішніх справ (4 %); обласні адміністрації (3,7 %); прокуратура (3,3%); міліція (3,2 %); санітарно-епідеміологічна служба (2,9 %); Державна реєстраційна служба (2,8 %); суди (2,8 %); пожежна служба (2,5 %); медичні заклади (1,7 %); Державна архітектурно-будівельна інспекція (1,6 %); міськвиконкоми (1,4 %).

Результати дослідження прозорості інвестиційного сектору дозволили зробити висновок, що лідерами по прозорості є Івано-Франківськ – 15 балів з 20 можливих, друге місце посіло місто Київ з 12,7 балами, і третє - Вінниця 12 балів з 20-ти.

Оцінку впливу корупції на залучення прямих іноземних інвестицій здійснено на засадах використання моделей прогнозування банкрутства, які застосовують в світі у банківській сфері. Розроблено власний алгоритм оцінки, а також використано п'яти факторну модель Альтмана (1983), модель прогнозування ймовірності банкрутства Романа Ліса, R-модель

прогнозу ризику банкрутства, універсальну дискримінантну функцію Терещенко, метод «ККК» в адаптованому вигляді, які дозволили з математичною достовірністю визначити ступінь ризику корупції, та його вплив на процеси чи явища інвестиційного сектору.

В результаті оцінки з'ясовано, що три з чотирьох моделей показують велику ймовірність посилення впливу корупції на ІПП, що вимагає кардинальних заходів мінімізації цього впливу. Для розробки заходів запобігання корупції у інвестиційному секторі провели додаткову діагностику якісної природи корупції методом експертних оцінок та визначили ступінь впливу. Це дозволило встановити сфери найвищої загрози для залучення прямих іноземних інвестицій: стан економіки держави, циклічність розвитку, стан ринкової кон'юнктури, податкова, бюджетної і фінансової політики; правовий – зовнішня політика, свобода слова, сепаратизм, політичний курс держави, тиск органів самоврядування; політичний - якість системи оподаткування, відсутність досконалої правової бази, державних гарантій тощо. На мінімізацію цих корупційних ризиків необхідно спрямовувати зусилля першочергово.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белорус О. Імперативи стратегічного розвитку України в умовах глобалізації. *Політична думка*. 2001. № 4. С. 63–68.

2. Пікашев Р. Інвестиції і корупція. Вжити чи загинути? ПІК. 2015. URL: <http://www.pic.com.ua/ruslan-pikashev-investytstiji-i-koruptionsiya-vyzhytychy-zahynuty.html#sthash.6Xk2tNWS.dpuf> (дата звернення: 19.03.2014).

Борейко В. І.

д.е.н., професор,
професор кафедри економіки та фінансів
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна

УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ В УМОВАХ НАБЛИЖЕННЯ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Впродовж майже трьох десятиліть незалежності Україна пережила декілька глибоких фінансово-економічних криз, кожна з яких «болячи вдарила» по розвитку її регіонів та благополуччю громадян. Тому нині, коли відомі світові та вітчизняні економісти попереджають про поширення чергової світової фінансової кризи, для кожного керівного органу місцевого самоврядування важливо не тільки чекати відповідних превентивних дій

від органів управління економікою країни, а їй самим вживати заходів для недопущення глибокої рецесії.

Український економіст А. Гриценко обґрунтував, що: «У майбутньому загальна картина походження криз істотно зміниться. Криза стане дискретно-безперервною, тобто різні кризи постійно виникатимуть і зникатимуть у різних локальних просторах світового господарства, періодично з'єднуючись у ланцюжки локальних криз і формуючи глобальну кризу. Періодичність таких глобальних криз залежатиме від параметрично непрогнозованих факторів і буде невизначеною» [1, с. 46]. З врахуванням цього висновку вченого органам вітчизняних державної та регіональної влад необхідно навчитися жити та управляти національною та регіональною економіками в умовах коли кризи не завжди можна передбачити завчасно. Однак, попередні їхні дії повинні бути такими щоб рецесія, що «насувається» не спричинилася до глибоких потрясінь.

На думку всесвітньо відомого економіста А. Сміта, найбільше негативний вплив на дію економік країн та регіонів здійснюють монополісти, тому що: «Монополісти, підтримуючи постійний брак продуктів на ринку, не забезпечуючи повного дієвого попиту, продають свої товари набагато дорожче їх природної ціни і піднімають свої доходи – будь-то заробітна плата або прибуток – значно вище їх природної норми [2, с. 181].

Відомий англійський економіст Дж. М. Кейнс, який був свідком депресії 1929–1933 років, пояснював економічні кризи недостатньою платоспроможністю споживачів: «Одна лише недостатність ефективного попиту може привести і часто приводить до припинення росту зайнятості ще до того, як буде досягнуто рівня повної зайнятості. Недостатність ефективного попиту заважатиме росту виробництва» [3, с. 75].

При цьому, на думку вченого, попит населення визначається:

- розміром доходів, які воно отримує;
- іншими об'єктивними обставинами;
- суб'єктивними потребами і звичками окремих членів суспільства;
- принципами, на основі яких сукупний дохід, розподіляється між учасниками господарського процесу.

До основних об'єктивних факторів, що впливають на схильність населення до споживання належать:

- зміни одиниці заробітної плати;
- зміни в різниці між доходом та чистим доходом;
- непередбачені зміни в цінності капіталу;
- зміни в нормі дисконту, або в пропорції обміну поточних благ на майбутні;
- зміни в податковій політиці;
- зміни в нормі банківського процента;
- зміни очікуваного співвідношення між поточним і майбутнім рівнем доходу [3, с. 88].

Тому, враховуючи, одну з ключових рекомендації вченого, про те що в умовах рецесії держава в першу чергу повинна подбати про доходи масових споживачі продукції, при наближені фінансової кризи керівники вітчизняних органів місцевого самоврядування повинні встановити жорсткий контроль за своєчасністю виплати підприємствами зарплати та недопущення необґрунтованого звільнення ними працівників.

Водночас регіональні відділення Антимонопольного комітету України повинні посилити контроль за тим, щоб підприємства не об'єднувалися у монопольні групи та не встановлювали монопольні ціни. Як наголошував соратник та однопумець А. Сміта Д. Рікардо «Ми повинні якомога швидше, з належним урахуванням інтересів теперішнього моменту встановити те, що може бути названо по суті вільною торгівлею хліба. Така міра була б корисна з точки зору інтересів фермера, споживача, капіталіста» [4, с. 87].

Проте, дії держави та її регіонів по недопущенню глибокої рецесії, в умовах коли «насувається» світова фінансова криза, не повинні обмежуватися тільки посиленням контролю за діяльністю місцевих товаровиробників, адже вони зазнаватимуть значних збитків через зменшення попиту на їхню продукцію на міжнародних ринках та нехватку фінансових ресурсів. Тому, якщо державі в таких умовах необхідно, через зниження облікової ставки до нульового рівня, забезпечити доступність банківських кредитів для великих, середніх та малих вітчизняних промислових та сільськогосподарських підприємств, то місцеві органи влади повинні розширити їхні фінансові можливості завдяки зниженню ставок податку на землю та нерухоме майно відмінне від земельних ділянок.

Водночас, керівники підприємств у свої діяльності повинні враховувати висновок відомого українського економіста М. І. Туган-Барановського про те, що: *«Будь-яке підприємство, яке розраховує на тривале існування в межах існуючої господарської системи, має бути побудовано таким чином, щоб мати можливість розширюватися і скорочуватися в зв'язку з фазами промислового циклу»* [5, с. 202]. Тому, розуміючи, що світова і національні економіки розвиваються циклічно, а значить економічні спади і піднесення є неминучими, в умовах фази економічного піднесення їм необхідно формувати стабілізаційні фонди, які можна буде використати в умовах рецесії.

Досліджуючи економічні цикли, Дж. М. Кейнс зазначав: *«Саме на тому факті, що коливання мають тенденцію вичерпувати себе не доходючи до крайнощів і кінець кінцем змінювати напрям, і базується теорія економічних циклів»* та вважав, що, за допомогою «механізмів державного регулювання норми процента, інвестицій та зайнятості населення, можна стимулювати виробництво в період схильності економіки до уповільнення та зменшити бум в період її стрімкого зростання, і тим самим не допустити руйнівних економічних криз» [3, с. 143–144].

Відповідно, в умовах прогнозованої світової фінансової кризи органи державної та регіональних влад повинні вживати ефективні заходи для

недопущення відтоку зарубіжного фінансового капіталу із вітчизняної банківської системи та створювати сприятливе середовище для залучення до національної та регіональних економік нових інвестиційних ресурсів. Серед таких заходів важливе місце повинне зайняти державне страхування ризиків зарубіжних інвесторів, які інвестуватимуть свої кошти у вітчизняні підприємства. Для цього керівники органів місцевого самоврядування повинні визначити і сформувати перелік напрямів діяльності, які визначають стратегію розвитку регіонів. До такого переліку можуть ввійти підприємства переробної промисловості, енергетики, будівельної галузі, транспортної інфраструктури, зв'язку та виробництва продуктів харчування.

В контексті наведеного, можна зробити висновок, що циклічний характер розвитку всіх суспільних вищ, а відповідно неминучість фінансових та економічних криз, нині визнається всіма провідними вченим. Водночас науковці відмічають як негативний, так і позитивний впливи фінансово-економічних криз на подальший розвиток економік країн та регіонів, які необхідно враховувати органам влади при плануванні своєї діяльності.

М. І. Туган-Барановський основною причиною циклічних коливань називав диспропорції між рухом заощаджень та інвестицій у галузях, що виробляють засоби виробництва, та недосконалість регулюючої ролі ринкового механізму у сфері нагромадження і використання суспільного капіталу. Проте, на його думку: «... ці кризи не є симптомами наближення смерті, а лише гострим і болючим засобом само-коректування шляху розвитку з боку капіталізму» [5, с. 9]. Щоб забезпечити постійне зростання вважав вчений, необхідно раціональніше регулювати інвестиції. При цьому, як зазначав австрійський економіст Й. Шумпетер: «Кризи є поворотною точкою економічного розвитку» [6, с. 329].

В умовах виробництва спостерігається перенасищення ринку товарами, природними ресурсами та обмеження фінансових витрат на розвідування нових. Проте, глибока депресія та низька рентабельність фінансових інвестицій в існуючі технології заставляють підприємства шукати нові напрями капіталовкладень, в тому числі, на розвідування можливості залучення у виробництво нових природних компонентів та технологій.

Тому, українським органам регіональної влади необхідно за підтримки держави використати ситуацію спровоковану світовою фінансовою кризою на те, щоб вийти з неї міцнішими. Для цього необхідно реалізувати комплекс заходів, які повинні включати:

- зниження податкового та соціального навантаження на підприємства, а також спрощення доступу великих, середніх та малих вітчизняних товаровиробників до кредитних ресурсів банків;

- недопущення відтоку іноземного фінансового капіталу та створення сприятливого середовища для залучення нових інвестицій у національну та регіональні економіки, які слід направити стратегічно важливим для розвитку регіонів підприємств та організацій;

– посилення з боку органів регіональної влади контролю за дотриманням прав працездатної частини населення, збереженням доходів частки населення, яка є масовим споживачем продукції та недопущення зловживання своїм монопольним положенням великими підприємствами та об'єднаннями;

– роз'яснення необхідності та координацію органами місцевого самоврядування створення стабілізаційного фонду стратегічно важливими для розвитку регіону підприємствами у фазі економічного піднесення.

Реалізація цих заходів дозволить регіональним економікам завчасно підготуватися до фінансової кризи, що насувається, а підприємствам створити стабілізаційні фонди, які разом з діями держави щодо зниження податкового навантаження та залучення нових інвестицій мінімізують наслідки рецесії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гриценко А. Глобальна криза як форма сучасної фінансово-економічної динаміки. *Економіка України*. 2010. № 4. С. 37–46.

2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (книги I–III); отв. ред. акад. Л. И. Абалкин. М.: Наука, 1993. 572 с.

3. Кейнс Дж. М. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей. К.: АУБ, 1999. 189 с.

4. Рикардо Д. Начала политической экономии. Сочинения. Т. 1. М.: Госполитиздат, 1955. 360 с.

5. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации. М.: Экономика, 1989. 496 с.

6. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. – М.: Эксмо, 2007. 864 с.

Далюк Н. Я.

ст. викладач кафедри менеджменту
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна

КОНЦЕПЦІЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ У РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У Сінгапурі 11 жовтня 2018 року МВФ та Світовий банк презентували новий Індекс людського капіталу. Згідно з цим Індексом, з 157 представлених країн Україна посіла високе 50 місце. Позиціонування України в міжнародних рейтингах говорить про те, що наявність освіченого працездатного людського ресурсу було, є і залишається чи не головною конкурентною перевагою національної економіки, а стан його використання та збалансований розвиток є визначальним фактором посилення її інноваційної спроможності.

Проте, освітній, інноваційний та науковий потенціал нашої країни не досить ефективно використовується для економічного зростання та забезпечення конкурентоспроможності на регіональному (субрегіональному) і глобальному рівнях.

Світова економічна думка щодо поняття «людського капіталу» перебуває і нині на стадії розвитку, пошуку, який характеризується значним рівнем конкретних наукових результатів.

Керівництво з виміру людського капіталу економічної комісії ООН наводить вичерпний перелік визначень людського капіталу, що характеризує його економічну природу [1].

У витоках теорії людського капіталу стояли класики економічної думки: В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, Дж. Міль. Визнання людини як особливого виду капіталу у 60-ті роки XX століття пов'язано з іменами Т. Шульца, Г. Беккера, Х. Боуена, Дж. Кендрика, Л. Туроу, М. Блауга. Серед вітчизняних авторів слід відзначити роботи С. Архієреєва, Д. Богині, О. Власюка, В. Гесця, О. Гришньої, М. Долішнього, Г. Євтушенка, В. Куценка, І. Лукінова, В. Мандибури, С. Мочерного, В. Онікієнка, А. Покритана, М. Соколика, І. Сороки, Г. Тарасенко, С. Тютюнникової та інших.

Людський капітал – це сформований чи розвинений і накопичений людьми (людиною) запас здоров'я, знань, звичок, здібностей, мотивацій, що цілеспрямовано використовується в сфері суспільного виробництва, сприяє зростанню продуктивності праці і, завдяки цьому, впливає на зростання доходів людини та суспільства в цілому.

Людський капітал нашої країни зменшується, оскільки:

- скорочується кількість населення, народжуваність значно нижче рівня відтворення (крім м. Київ, Рівненської, Волинської, Закарпатської областей). За даними електронного перепису населення в Україні без урахування окупованих територій та громадян, які живуть за кордоном, станом на 1 грудня 2019 року живе 37 мільйонів 289 тисяч осіб.;

- спостерігається значна трудова міграція (виїжджають активні, підприємливі, натомість прибувають неосвічені). У 2012 році загальний обсяг міграції робочої сили з України становив щонайменше 1,6 млн осіб, у 2017 - щонайменше 2 млн осіб.;

- старіє населення, частка працездатного зменшується. Міжнародна організація праці очікує скорочення працездатного населення України на 1,2 % щорічно в 2018-2030 роках. Про це повідомив постійний представник МВФ в Україні Йоста Люнгман;

- значне зниження якості освіти та відсутність профорієнтації молоді призводить до нестачі кваліфікованих кадрів у всіх галузях економіки. Згідно з міжнародним дослідженням Світового банку «Навички з зайнятості та продуктивності праці» (The Skills towards Employment and

Productivity STEP) понад 60 % роботодавців незадоволені рівнем професійної підготовки кадрів, з них близько 70 % незадоволені саме практичними навичками. Фактично, система вищої освіти, отримуючи гроші від держави та приватних осіб, зберігаючи величезну кількість спеціальностей та готуючи тисячі фахівців із дипломом, але без належного рівня компетенції, тобто здатності застосовувати знання і навички у нестандартних ситуаціях або нових ситуаціях професійного та повсякденного характеру [4];

- нездоровий спосіб життя, забруднення навколишнього середовища, стрес, низька якість охорони здоров'я;

- нестача взаємної довіри у суспільстві.

Відповідно до типологізації ООН за рейтингом Індексу людського розвитку, поділ країн відбувається за групами: «з дуже високим рівнем людського розвитку», «з високим рівнем людського розвитку», «з середнім рівнем людського розвитку», «з низьким рівнем людського розвитку» [7].

Державна служба статистики України здійснює групування регіонів за рівнем інтегрального та часткових індексів регіонального людського розвитку за такою градацією: «високий», «вище середнього», «середній», «нижче середнього», «низький» [4].

Таблиця 1

Умовний розподіл за індексом регіонального людського розвитку

Назва групи	К-ть	Області
Області з високим значенням індексу	3	Львівська, Харківська, Чернівецька
Області з вищим за середнє значення індексу	3	Закарпатська, Запорізька, Київська
Області з середнім значенням індексу	7	Дніпропетровська, Івано-Франківська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Тернопільська, Чернігівська
Області з нижчим за середнє значення індексу	5	Вінницька, Волинська, Рівненська, Хмельницька, Черкаська
Області з низьким значенням індексу	4	Житомирська, Кіровоградська, Сумська, Херсонська

Людський капітал знецінюється якщо знання, навички або компетенції не відповідають економічним потребам. Тому в розвиток людського капіталу слід постійно інвестувати. В часи планової економіки (СРСР) таким інвестуванням займалася держава. В наш час багато повноважень у сфері соціально-економічного розвитку передані на регіональний рівень, у

т.ч. інвестування у людський капітал (є чи не в усіх регіональних стратегіях).

Для виконання цих повноважень держава передала кошти, але регіональний рівень поки що не усвідомлює весь обсяг відповідальності та не завжди ефективно інвестує наявні обмежені ресурси.

На нашу думку, ключові перепони для ефективного розвитку людського капіталу – брак ідей та політизація. 10 квітня 2019 року у приміщенні Верховної Ради України відбулися парламентські слухання на тему: «Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки». Виступаючи на слуханнях неодноразово наголошували, що основними важелями впливу на розвиток людського капіталу можна вважати науку, освіту, охорону здоров'я та їх зв'язок зі створенням загальноекономічного добробуту народу або держави.

Вкрай важливе і особливе місце у формуванні та розвитку людського капіталу посідає наука та інновації, які залучені у процеси самореалізації вже сформованого людського капіталу для забезпечення економічного зростання та системного розвитку всіх сфер життєдіяльності людини, суспільства і держави.

Планування регіонального розвитку людського капіталу слід розпочинати з вирішення таких завдань:

1. Підготовка молоді:

- Якісне покращення профорієнтаційної роботи у школах.
- Навчання підприємницькому мисленню учнівської молоді.
- Формування та розвиток лідерських якостей молоді, навичок роботи в команді

2. Підготовка людського ресурсу для потреб регіональної економіки, у тому числі освіта впродовж життя:

- Дослідження актуального стану та перспективних потреб ринку праці.
- Забезпечення сучасним обладнанням професійно-технічних навчальних закладів.
- Навчання комп'ютерної грамоти осіб передпенсійного та пенсійного віку.

Заслугує на увагу успіх реалізації обласної програми «Розвиток людського капіталу», завдяки реалізації якої планується заповнити нестачу кадрів на Херсонщині. Ця Програма є унікальною в Україні, нею передбачено створення умов для розвитку та накопичення людського капіталу, здобуття безкоштовної доступної вищої освіти, що здатна забезпечити підготовку кадрів саме для сільської місцевості. На сьогодні за гостродефіцитними спеціальностями навчається 258 осіб, з них 77 випускників шкіл та 181 воїн АТО. Перший випускник, який навчався за

цією програмою, вже працює на селі вчителем хімії в Улянівській загальноосвітній школі Скадовського району.

Саме здатність економіки створювати і ефективно використовувати людські ресурси визначає економічну силу нації, її добробут.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Guide on Measuring Human Capital. Prepared by the Task Force on Measuring Human Capital. – United Nations ECE/CES/2016/2/Add.2, Economic Commission for Europe, 2016.

2. Артеменко В. Б. Інтегральні індикатори якості життя населення в управлінні регіональним розвитком. Соціальна економіка. 2001. № 3. С. 45-50.

3. Головінов О. М. Людський капітал в умовах трансформації економіки України. Економічний вісник Донбасу. 2012. № 3. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/26987.html#introduction> (дата звернення: 18.03.2020).

4. Регіональний людський розвиток: Статистичний бюлетень. Київ: Державна служба статистики України, 2014. 62 с

5. PISA-2018. Capacity needs analysis: Ukraine. – OECD, URL: <https://www.oecd.org/pisa/aboutpisa/Ukraine-PISAcapacity-needs-analysis.pdf>; STEP Skills measurement. – World Bank, [http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Feature%20Story/Education/STEP%20Snapshot%202014_Revisioned_June%20202014%20\(final\).pdf](http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Feature%20Story/Education/STEP%20Snapshot%202014_Revisioned_June%20202014%20(final).pdf) (дата звернення: 19.03.2020).

6. United Nations Development Programme. URL: <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/hdr/> (дата звернення: 18.03.2020).

Демидюк С. М.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

Лісове господарство України є тією сферою економічної діяльності, яка за період існування незалежності не змінила суттєво своєї форми, зберігши при цьому основні риси радянської системи господарювання. Наслідком цього є те, що лісогосподарська діяльність жорстко регламентується різноманітними правилами та інструкціями, що в свою чергу призводить

до неможливості втілення на рівні лісгоспу інновацій, ігнорування позитивного іноземного досвіду ведення лісового господарства та регулювання підприємництва в цій сфері діяльності, що негативно відображається екологічному стані українських лісів.

При дослідженні проблем економічного регулювання підприємництва у лісовому господарстві варто спочатку дослідити суть та дати наукове визначення цього процесу. Так згідно статті 63 Лісового кодексу України ведення лісового господарства полягає у здійсненні комплексу заходів з охорони, захисту, раціонального використання та розширеного відтворення лісів [1]. Основним завданням державного регулювання та управління у сфері лісових відносин згідно статті 25 Лісового кодексу України є забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів. Державне регулювання та управління у сфері лісових відносин здійснюється шляхом:

- 1) формування та визначення основних напрямів державної політики у сфері лісових відносин;
- 2) визначення законом повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- 3) установлення відповідно до закону порядку і правил у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів;
- 4) здійснення державного контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів [1].

Виходячи з цього, можна дійти висновку, що еколого-економічне регулювання підприємницької діяльності у лісовому господарстві – це вплив державних органів влади на діяльність лісгосподарських підприємств з метою забезпечення ними економічно ефективного та екологічно безпечного і сталого ведення лісового господарства, а також недопущення їх збитковості та попередження виникнення екологічних відхилень.

Державний вплив на ефективність лісгосподарської діяльності здійснюється переважно за допомогою загального законодавчого регулювання діяльності і створення стимулів. Як правило, найбільш суттєві державні стимули прописані в законодавчих актах, що мають відношення не лише до лісового господарства (Лісовий кодекс і підзаконні акти), а й до усієї економіки вцілому. Прикладом цього може бути надання пільг з оподаткування окремій групі суб'єктів господарювання. Фінансову підтримку держави можна класифікувати як пряму і непряму. До прямої підтримки держави відноситься надання асигнувань на ведення лісового господарства, субсидій, компенсацій, технічної допомоги і податкових пільг, а до непрямої – повне або часткове фінансування складання планів лісовпорядкування та проведення наукових досліджень. При цьому фінансова підтримка лісового господарства може здійснюватися або

безпосередньо з державного бюджету через профільне міністерство або через спеціалізовані фонди [2].

Варто також відмітити, що втручання державних органів влади у діяльність лісогосподарських підприємств може здійснюватися у трьох формах: прямого державного втручання (або як ще його називають безпосереднім державним адмініструванням); непрямого економічного стимулювання, яке здійснюється у формі створення стимулів (через надання різноманітних податкових, митних та інших пільг та привілеїв) та фінансуванні лісогосподарської діяльності; ринковому саморегулюванню, яке полягає в створенні конкурентних рівних умов для усіх суб'єктів лісогосподарювання та використання таких ринкових механізмів як вільне ціноутворення, біржова торгівля, залучення сторонніх суб'єктів господарювання до виконання лісогосподарських робіт (рис. 1).

На даний час регуляторна політика в сфері лісового господарства в Україні спирається більше на використання інструментів прямого державного втручання (адміністрування) та частково на економічне стимулювання невиснажливого лісокористування. При цьому недооцінюється ефективність використання в практиці лісогосподарювання інструментів ринкового саморегулювання. Хоча як показує досвід останніх років впровадження в практику ринкових механізмів саморегулювання призводить до зростання доходів лісогосподарських підприємств та підвищенню ефективності їх діяльності.

Так, наприклад, реалізація необробленої деревини через аукціони на біржах призвела до зростання цін на лісоматеріали, що дозволило лісокористувачам отримувати додаткові доходи. А залучення сторонніх суб'єктів господарювання до виконання лісозаготівельних робіт призвело до зниження собівартості заготівлі одного кубометра деревини. А суттєве зниження собівартості робіт дозволяє отримувати лісогосподарським підприємствам додатковий прибуток. Варто також враховувати те, що регулювання є однією з складових політики (діяльності спрямованої на зміну або підтримання заданого стану системи). Однак, за станом на 01.10.2020 року не було розроблено та законодавчо схвалено Національної лісової політики України, наслідком чого є відсутність цілісного бачення напряму розвитку лісового господарства України в довгостроковій перспективі.

Це в свою чергу призводить до несистемності та неузгодженості регуляторних дій з боку державних органів. Тому пропонується при здійсненні регулювання підприємницької діяльності в лісовому господарстві України змістити акценти з використання інструментів державного адміністрування на використання інструментів та механізмів ринкового саморегулювання.

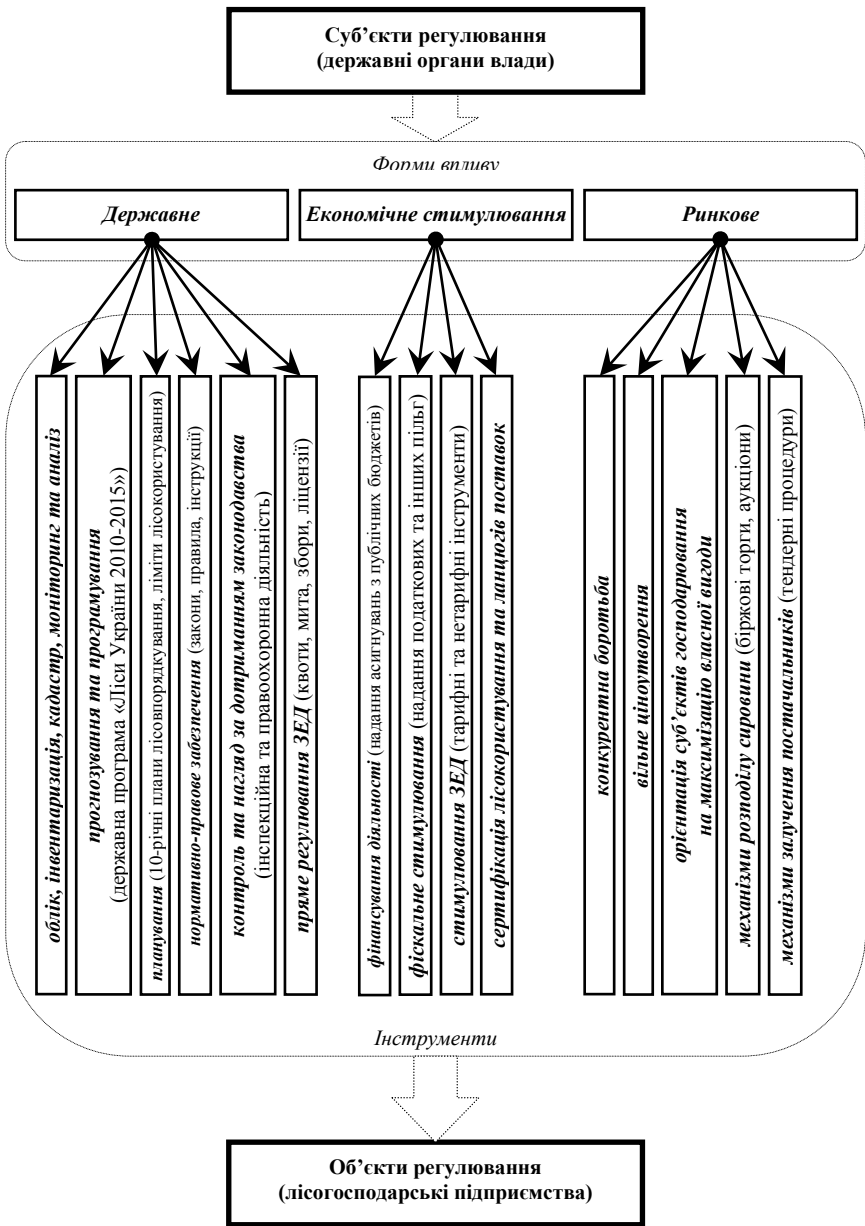

Рис. 1. Система еколого-економічного регулювання підприємницької діяльності в лісовому господарстві України

Причина ж більшості екологічних проблем лісового господарства України полягає у наданні переваги плантаційному лісорозведенню, тобто створенню лісових культур, замість використання природного лісовідновлення. Хоча створення лісових плантацій (з однопородними та одновіковими культурами) з економічної точки зору є більш виправданим, оскільки такі ліси мають більшу віддачу, але варто враховувати також і інші (нересурсні) функції лісу.

Так, згідно статті 39 Лісового кодексу України ліси України за екологічним і соціально-економічним значенням та залежно від основних виконуваних ними функцій поділяються на такі категорії:

1) захисні ліси (виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні та інші захисні функції);

2) рекреаційно-оздоровчі ліси (виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції);

3) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (виконують особливі природоохоронні, естетичні, наукові функції тощо);

4) експлуатаційні ліси [1].

При цьому експлуатаційне значення українських лісів применшується, а декларується, що ліси України мають переважне екологічне та водозахисне призначення.

Внаслідок цього виникає парадоксальна ситуація, коли за кошти державного бюджету України здійснюється посадка одновікових однопородних плантацій лісу (зазвичай основною культурою яких є сосна, дуб чи бук), на яких потім забороняється проведення рубок головного користування (основної мети створення лісових плантацій) і дозволено лише проведення санітарних та лісовідновних рубок. Монокультури лісу зазвичай є менш біологічно- та пожежостійкими порівняно з природними та напівприродними лісами, внаслідок чого виникають хвороби та дуже часто ліс згорає від пожеж. Лісокористувач в такому випадку отримує лише низькоякісну деревину (зазвичай це технологічні та паливні дрова) і в довгостроковому періоді несе лише збитки. Варто також врахувати, що в південних областях України схожість шпилькових порід є досить низькою, внаслідок чого її посадка в степових умовах є досить затратною, оскільки доводиться пересаджувати значну частку площ (в окремих випадках до 80 %). Тому потрібно відмовитись від такої практики. Варто також взяти за основу міжнародну класифікацію охоронних об'єктів за категоріями Міжнародного товариства охорони природи (IUCN) та переглянути доцільність поширення режиму заборони рубок лісу на окремі лісові земельні ділянки, зменшивши при цьому їх площу до 5–10 % від загальної площі лісового фонду України та дозволивши обмежену господарську діяльність на них.

Підсумовуючи викладене вище, можна дійти висновку, що лісове господарство України характеризується низькою ефективністю функціонування, що підтверджується відсутністю стимулів щодо впровадження інновацій та проведення реформ цієї галузі, негативними тенденціями в екологічному стані лісів України тощо. Основною причиною цього можна назвати неефективну систему регулювання лісгосподарської діяльності. Наслідком чого є вилучення з господарського використання значних площ лісів; нераціонального присвоєння ним режимів охоронності, що негативно впливає як на економічну ефективність функціонування лісгосподарських підприємств, так і на екологічний стан лісів; непряме демотивування впровадження інновацій лісоводами шляхом детальної регламентації їх діяльності; гальмування поширення ринкових методів господарювання та ринкових відносин у цю сферу національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лісовий кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 17, ст.99) // Верховна Рада України. Офіційний вісник України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 13.02.2020)
2. Полякова Л., Попков М., Кирилюк С., Сторожук В. Экономические механизмы регулирования неистощительного ведения лесного хозяйства. *WoodBusiness*. URL: <http://www.lesovod.org.ua/node/512> (дата звернення 22.03.2019).

Дем'янчук І. А.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки потребує створення умов ефективного використання потенційних можливостей регіональних економічних систем. Створення таких умов вимагає кількісної оцінки потенціалу, а також кількісної оцінки ефективності його використання. Має бути сформований науковий підхід, який дозволить на системному рівні здійснити комплексну оцінку,

визначити існуючі взаємозв'язки та сформувати основу для прийняття управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності використання потенціалу.

Дослідженню питань, пов'язаних з визначенням та оцінкою ефективності приділяли увагу такі вчені, як І. Ансофф, М. Армстронг, І. Гонтарева, П. Друкер, К. Леміш, І. Мазур, К. Менар, І. Мазурова, К. Менар, В. Мочерний, С. Салига, Д. Синк, Т. Хачатуров та інші [1–12]. В наукових працях надано різноманітні пропозиції щодо визначення поняття потенціалу, його кількісної оцінки, а також розкриті питання взаємозв'язку об'єкта та суб'єкта з точки зору процесу управління. Проведені дослідження дозволяють зазначити, що проблемі ефективності приділяють увагу вчені різних наукових напрямків. Науковці проводять дослідження економічної, екологічної та соціальної ефективності, надають тлумачення, а також визначають існуючі взаємозв'язки цих категорій. Відомі теоретичні та методичні розробки з проблеми оцінки ефективності використання окремих складових потенціалу країни, регіону та окремих територій. Зокрема, питанням аналізу, оцінки та використання потенціалу регіону присвячено роботу [13], соціальноекономічний потенціал регіону досліджено у роботі [14].

Незважаючи на вагомий вклад, отриманий за результатами сучасних вітчизняних та закордонних вчених, багато питань залишаються дискусійними. Зокрема, на сьогоднішній день єдиного, загальноприйнятого визначення ефективності використання потенціалу регіону ще не сформовано. Залишаються недостатньо розробленими питання формування комплексної системи показників оцінки ефективності використання потенціалу регіональних систем як цілісної економічної системи.

З метою системної оцінки ефективності використання потенціалу регіону слід надати аналіз наукових підходів до розуміння сутності поняття ефективності. Класичне визначення терміну ефективності розглядається [9, с. 508] як здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, що визначається як відношення ефекту, результату до витрат, які забезпечили цей результат. В економічному тлумачному словнику [15, с. 286] надається таке визначення категорії ефективності: «ефективність – це відносний ефект, результативність процесу, операції, проекту, який визначається як відношення ефекту, результату до витрат, що його зумовили». Ефект в економічній енциклопедії трактується як досягнутий результат у різних формах прояву, зокрема матеріальній, грошовій, соціальній тощо [9, с. 243]. З урахуванням традиційного підходу у роботі [7] ефективність розглядають у вигляді результативності господарювання, при цьому акцентується увага на розрізненість таких показників як «економічний ефект» та «економічна ефективність».

Економічний ефект є абсолютним показником, що характеризує результат діяльності в грошовій оцінці. Економічна ефективність – це відносний показник, що порівнює отриманий ефект з витратами або ресурсами, використаними для досягнення цього ефекту [7]. Традиційну точку зору підтримує також класик сучасної теорії ефективності Хачатуров Т.С. [12, с. 290]. Зіставлення результатів з використаними ресурсами і витратами формує категорію ефективності, зазначено у роботі [5]. Підходи до визначення ефективності завдяки взаємозв'язку з результатами діяльності розглянуті у таких працях [2, с. 12-13; 6, с. 177].

Проведені дослідження дозволяють засвідчити, що економічна ефективність відображає взаємозв'язок між результатом діяльності і витратами (ресурсами), використаними для отримання цього результату. Проведений аналіз дозволяє взагалі виділити декілька наукових підходів до сутності поняття ефективності. Зокрема, одна група вчених розглядає ефективність як наукову категорію [5, 15 та ін.], інша – як показник результативності або досягнутий результат [1, 2, 6, 7, 9 та ін.]. П. Друкер зазначає, що ефективність може змінюватися залежно від цілей оцінки. Тобто будь-яка суб'єктивна перевага може змінити висновок про ефективність процесу або явища, тому ефективність пропонують сприймати як суб'єктивну, особистісну оцінку [4, с. 189].

Узагальнюючи базування ефективності на традиційному підході щодо взаємозв'язку «прибуток – витрати», у роботах [3, с. 38-40; 16, с. 215] було зазначено, що такий підхід має значні недоліки, основними з яких є неможливість оцінити достатність ефекту для розвитку підприємства, складність визначення джерел виникнення ефекту та його величини щодо кількості витрат на відповідне отримання, незіставність ефектів за природою виникнення, одиницями оцінки в часі та методами їхнього вимірювання.

Підтвердженням недосконалості такого розуміння ефективності є думка К. Менара. Вчений підкреслює існування в наукових поглядах суттєвих відхилень від традиційного підходу щодо сутності поняття ефективності [8, с. 128-134]. І. Ансофф [1], під ефективністю розуміє ступінь відповідності фактичного результату до такого, який можна було б досягти, якби система повністю виконувала свої функції. Автором роботи [7] підкреслено, що таку думку підтримують відомі українські вчені А. Е. Воронкова та І. П. Отенко.

Інший підхід щодо ефективності запропоновано у роботі [17], сутність якого полягає у врахуванні стратегічної спрямованості на досягнення мети. К. П. Власов зазначає [17, с. 106], що ефективність – це найкращий результат функціонування, отриманий за найменший час, за умов витрат найменшої кількості ресурсів, що й забезпечує довгострокову перспективу.

Автор роботи [16, с. 216] також вважає, що сутність тлумачення ефективності варто будувати на основі традиційного підходу та розуміння мети підприємства. У випадку спрямованості на прибуток, ефект може бути короткочасним напрямком руху, і тоді ефективність як співвідношення результату до витрат не буде характеризувати найбільш доцільний напрямок розвитку, якщо замість критерію короткочасного прибутку буде обрана довготермінова орієнтація на інноваційний розвиток, що є більш перспективним у довгостроковому періоді та менш вигідним у короткостроковому, ніж орієнтація на прибуток [16, с. 216-217]. Вважаємо, що підхід з урахуванням мети є доцільним для визначення ефективності будь-якої економічної системи, яка обов'язково має бути стратегічно спрямованою у розвитку. Однак зазначимо, що існує також неоднозначність трактування мети. Зокрема, у неокласичній економічній теорії під метою розуміють максимізацію прибутку, в інституціональній – мінімізацію трансакційних витрат, в еволюційній – стабільність розвитку [10, с. 4-5]. Д. С. Синк у роботі [11, с.163] пропонує розглядати ефективність розвитку муніципальних утворень, ефективність розвитку регіонів, ефективність галузей народного господарства, ефективність діяльності господарюючих суб'єктів та ефективність національної економіки країни тощо.

У роботі [7] надано аналіз щодо визначення показників ефективності на основі витратного, ресурсного та ресурсно-витратного підходів. При цьому зазначено, що витратний підхід до визначення показників ефективності полягає в тому, що при їх розрахунку результат співвідноситься з поточними витратами ресурсів, що забезпечили отримання цього результату. При ресурсному підході результат співвідноситься з величиною не витрачених, а застосованих ресурсів в процесі створення результату. На підставі поєднання окремих елементів витратного та ресурсного підходів, у роботі [7] запропоновано ресурсновитратний підхід до визначення показників ефективності.

Маємо зазначити, що існують різні підходи до кількісної оцінки ефективності. Одні автори зводять її до характеристик рентабельності [3, 9, 12 та ін.]; інші пропонують систему показників, які відображають використання робочої сили, основних фондів, інвестицій, інших ресурсів і чинників виробництва [7, 8, 10 та ін.]; треті розглядають проблему кількісної оцінки ефективності з позиції обліку різних результативних ознак [11, 16, 17 та ін.].

Оцінка ефективності на основі системи показників найчастіше здійснюється із співвідношення характеристик результатів діяльності і використаних витрат (ресурсів), що відповідає традиційному трактуванню поняття ефективності. Основними ресурсами, які використовуються в процесі виробництва вважаються природні, трудові, матеріальні,

фінансові, енергетичні тощо. В результаті розраховуються часткові характеристики продуктивності живої праці, фондівдачі та окупності витрат. Однак, слід зазначити, що при розрахунку продуктивності живої праці та фондівдачі, мається на увазі, що той або інший результат є отриманим тільки завдяки чисельності зайнятих, або основних фондів, витрат, капіталу, інвестицій. Такі розрахунки мають деякі недоліки, пов'язані з наданням завищених у порівнянні з реальною дійсністю оцінок, тому що при розрахунках будь-який результативний показник (ВРП на рівні регіонів, виручка або прибуток на рівні суб'єктів господарювання) ділиться на один з чинників виробництва.

Проте як оцінка результатів економічної діяльності є наслідком функціонування системи чинників. У зв'язку з цим слід зазначити теоретичну та практичну неспроможність оцінки ефективності на основі однієї факторіальної ознаки. Надати адекватну підсумкову оцінку ефективності використання потенціалу регіону за допомогою будь-якого одного окремого показника є практично неможливим, тому що кожен регіон відрізняється специфікою діяльності, зокрема в одних регіонах домінує промислове виробництво, в інших – сільське господарство. При визначенні ефективності використання потенціалу перш за все мають бути врахованими сукупності характеристик живої та минулої праці, тому більш раціональним вважаємо використання інтегральних оцінок.

Для інтегральної оцінки використовують бальний підхід, на основі зіставлення початкових відносних показників регіонів із середніми по країні. Проте, така інтегральна оцінка має характерний великий недолік, зумовлений тим, що значущість впливу тих або інших чинників на підсумковий результат не є однаковою, без урахування якої такі розрахунки будуть некоректними. Врахування значущості впливу має здійснюватися за допомогою математичного апарату, наприклад коефіцієнтів детермінації в рамках кореляційно-регресійного аналізу або за допомогою експертних оцінок. Однак слід зазначити, що експертні оцінки можуть бути недосконалими внаслідок суб'єктивності думок експертів, тому потребують обов'язкової перевірки на узгодженість, як і використання кореляційно-регресійного аналізу потребує формування репрезентативної вибірки для отримання адекватних економетричних моделей.

Формування критеріїв та методів оцінки ефективності використання потенціалу регіону вимагає обґрунтування концепції оцінки економічної ефективності з використанням комплексного підходу, який передбачає проведення досліджень на системному рівні з визначенням множини факторів, що впливають на рівень ефективності, та встановлення існуючих взаємозв'язків як основи формування управлінських рішень. Запропоновано комплексний підхід до оцінки ефективності використання

потенціалу регіону, який передбачає наступну послідовність дій (табл. 1). Зазначимо, що отримання підсумкової оцінки ефективності викори-стання потенціалу регіону можливе при дотриманні певних принципів, які враховують вимоги до самого процесу оцінки з метою забезпечення максимальної об'єктивності та адекватності. Вважаємо, що до таких принципів слід віднести принцип комплексності, об'єктивності, адекватності, зіставності та принцип цільової установки оцінки.

Таблиця 1

Формування комплексного підходу до оцінки ефективності використання потенціалу регіону

1. Деталізація	визначення складових елементів, а також найбільш вагомих та головних характеристик потенціалу регіону
2. Систематизація елементів	на основі вивчення взаємозв'язків з метою побудови моделі об'єкта, що досліджується, визначення головних компонент; побудови логікометодологічної схеми аналізу
3. Синтез	узагальнення результатів аналізу та встановлення факторів, що впливають на ефективність використання потенціалу
4. Розробка системи показників	формування системи показників, яка відобразить комплексність системного дослідження з визначенням існуючих взаємозв'язків та наданням економічної сутності

Принцип комплексності оцінки припускає оцінку ефективності використання потенціалу регіону як складної, динамічної системи. Оцінка повинна охоплювати кількісну та якісну сторони ефективності використання потенціалу регіону, всі складові його елементи, визначати та враховувати існуючі взаємозв'язки між складовими потенціалу регіону, а також його взаємозв'язок з результатуючими соціально-економічними показниками регіональної ефективності.

Принцип об'єктивності оцінки полягає у використанні достатньої повної системи показників, різних каналів отримання інформації, використання достовірної інформаційної бази для розрахунку показників. Достовірність інформаційної бази досягається завдяки використанню перевірених даних, залучення до експертизи найбільш компетентних фахівців у разі використання експертних оцінок.

Принцип адекватності оцінки ефективності використання потенціалу регіону полягає у проведенні оцінювання до відповідних реальних умов. Зазначимо, що реалізація цього принципу потребує інтеграції факторіальних ознак, у зв'язку з їх різноманітністю на основі математичного апарату та обґрунтування найбільш результативної ознаки у системі множини можливих.

Таблиця 2

Формування груп показників оцінки ефекту та економічної ефективності використання потенціалу регіону

Оцінка ефекту	Оцінка економічної ефективності
За узагальнюючими показниками	
валовий регіональний випуск; валовий регіональний продукт (ВРП); валова додана вартість (ВДВ); валовий чистий прибуток регіону	показники рентабельності; ресурсовіддача виробництва ВРП (ВДВ) на умовну одиницю потенціалу регіону, по галузям, по секторах економіки; затратовіддача виробництва товарів і послуг (ВРП, ВДВ) на 1 грн. поточних витрат (оплата праці, споживання матеріалів тощо) всього і по галузях регіону
За показниками живої праці	
середня чисельність зайнятих в регіоні; середня чисельність найманої праці в регіоні; фактична кількість відпрацьованих годин; фонд оплати праці в масштабах регіону	ВРП на 1 зайнятого в економіці регіону всього і по галузях регіону; ВДВ на 1 зайнятого або виробництва товарів і послуг на 1 зайнятого; зарплатовіддача – відношення ВРП (ВДВ) до величини оплати праці найнятих робітників всього регіону або по окремих галузях
За показниками здійсненої праці (минулої праці)	
проміжне споживання; споживання основного і оборотного капіталу	виробництво ВРП (ВДВ) на 1 грн. проміжного споживання, або на 1 грн. основного капіталу або виробництва товарів і послуг (ВРП, ВДВ) на 1 грн. матеріальних оборотних коштів або зворотні показники: матеріалоємність, фондоємність, затратоємність
За показниками інвестиційної діяльності	
інвестиції в основний капітал; вартість оборотного капіталу; вартість виробничих активів (сума основного та оборотного капіталу)	капіталовіддача – приріст ВРП (ВДВ) на 1 грн. інвестицій в основний капітал; період або термін окупності інвестицій в основний капітал – відношення обсягу капітальних вкладень до річного приросту валового або чистого прибутку; показник введень дії основних фондів

Принцип зіставності оцінки означає, що результати, отримані при оцінці ефективності використання потенціалу регіону, можуть бути застосованими при формуванні стратегії регіонального розвитку, спрямованої на підвищення ефективності використання потенціалу регіону, оскільки оцінка є одним з етапів цього процесу. Дотримання принципу зіставності є важливим для оцінки відповідності фактичного

потенціалу регіону і необхідного потенціалу, зіставлення фактичного потенціалу та рівня його використання.

Принцип цільової установки означає, що система показників і методи кількісної оцінки мають бути запропонованими з урахуванням цільової установки оцінки ефективності потенціалу регіону.

Враховуючи роботи [2, 3, 4, 7, 10, 12 та ін.] були систематизовані групи показників для оцінки ефекту та оцінки економічної ефективності використання потенціалу регіону у відповідності з цільовими установками процесу оцінки (табл. 2).

Виділено чотири групи цільової оцінки: оцінка загального рівня за узагальнюючими показниками; оцінка за показниками живої праці; оцінка за показниками здійсненої праці (минулої праці) та оцінка за показниками інвестиційної діяльності. Концептуально передбачено використання ресурсного аспекту вимірювання ефективності використання потенціалу регіону, що виражається відношенням показників корисного ефекту у вигляді валової доданої вартості, продукції галузі, прибутку до показників потенціалу регіону. Узагальнюючим показником, що виражає ресурсний аспект регіональної ефективності є показник ресурсовіддачі, в якому поєднуються часткові показники.

Особливим завданням оцінки ефективності є визначення впливу окремих факторів на зростання ВРП та ВДВ як основного показника ефекту. Передбачено проведення досліджень з використанням чисельності зайнятих в економіці регіону або за відпрацьований час як екстенсивного фактору та дослідження суспільної продуктивності праці як інтенсивного фактора. На основі упорядкованої системи показників передбачено визначення співвідношень темпів зростання продуктивності праці та оплати праці в регіоні. Зростання продуктивності праці у порівнянні з темпами зростання оплати праці дозволяє встановити економію фінансових ресурсів. Також передбачено визначення індексу інвестицій в основний капітал до минулого або базисного року.

Виділено чотири групи цільової оцінки: оцінка загального рівня за узагальнюючими показниками; оцінка за показниками живої праці; оцінка за показниками здійсненої праці (минулої праці) та оцінка за показниками інвестиційної діяльності. Концептуально передбачено використання ресурсного аспекту вимірювання ефективності використання потенціалу регіону, що виражається відношенням показників корисного ефекту у вигляді валової доданої вартості, продукції галузі, прибутку до показників потенціалу регіону. Узагальнюючим показником, що виражає ресурсний аспект регіональної ефективності є показник ресурсовіддачі, в якому поєднуються часткові показники.

Особливим завданням оцінки ефективності є визначення впливу окремих факторів на зростання ВРП та ВДВ як основного показника

ефекту. Передбачено проведення досліджень з використанням чисельності зайнятих в економіці регіону або за відпрацьований час як екстенсивного фактору та дослідження суспільної продуктивності праці як інтенсивного фактора. На основі упорядкованої системи показників передбачено визначення співвідношень темпів зростання продуктивності праці та оплати праці в регіоні. Зростання продуктивності праці у порівнянні з темпами зростання оплати праці дозволяє встановити економію фінансових ресурсів. Також передбачено визначення індексу інвестицій в основний капітал до минулого або базисного року.

На основі систематизації наукових поглядів запропоновано комплексний підхід та сформовано систему показників оцінки економічної ефективності використання потенціалу регіональних систем. Використання запропонованої системи дозволить дослідити рівень використання потенціалу у відповідності з цільовими установками процесу оцінки. Подальші дослідження спрямовані на проведення досліджень кількісної оцінки ефективності використання потенціалу регіонів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ансофф И. Стратегическое управление. Москва: Экономика, 1989. 520 с.
2. Армстронг М., Бэрн А. Управление эффективностью работы. Москва: Hippo Publishing, 2007. – 384 с.
3. Гонгарева І. В. Оцінювання системної ефективності функціонування і розвитку промислових підприємств: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2011. 480 с.
4. Друкер П. Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальные решения. Москва: ФАИР-Пресс, 1998. 388 с.
5. Леміш К. М. Підходи до оцінки ефективності регіонального управління. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2012_1_2/Lemish.pdf (дата звернення: 19.03.2020).
6. Мазур И. И. Эффективный менеджмент. Москва: Высшая школа, 2003. 555 с.
7. Мазурова И. И. Анализ эффективности деятельности предприятия: Учебное пособие. СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. 113 с.
8. Менар К. Экономика организаций. Москва: Инфра-М, 1996. 160 с.
9. Економічна енциклопедія. Київ: Вид. центр «Академія», 2000. Т. 1. 864 с.
10. Салига С. Я., Салига К. С., Кирилова Л. І., Скачкова О. В. Удосконалення методів оцінки ефективності діяльності підприємства. Запоріжжя: ЗІДМУ, 2007. 56 с.
11. Синк Д. С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение. М.: Прогресс, 1989. 528 с.

12. Хачатуров Т. С. Экономика предприятия. М. : Высшая школа, 2008. 370 с.

13. Максимов В .В. Экономический потенциал региона (анализ, оценка и использование). Луганск: Изд-во ВНУ им. В. Даля, 2002. 360 с.

14. Татаркина А. И. Социально-экономический потенциал региона: проблемы оценки, использования и управления. Екатеринбург: Институт экономики УрО РАН, 1997. 380 с.

15. Тарасова В. П., Крутикова Ф. А. Толковый словарь рыночной экономики. М.: Глория, 1993. 301 с.

16. Побережна Н. М. Ефективність використання виробничого потенціалу: теоретичний та практичний аспекти. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 3. С. 212–220.

17. Власова К. П. Методы исследований и организации экспериментов Х.: Гуманитарный Центр, 2001. 256 с.

Князевич А. О.

д.е.н., доцент,

професор кафедри менеджменту

Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. Степана Дем'янчука

м. Рівне, Україна

ІННОВАЦІЙНИЙ СОЮЗ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ ЄС

Світовий ринок у процесі розвитку міжнародних економічних зв'язків все більше поглиблюється і розширюється, поступово набуваючи нових рис і особливостей. Зокрема, все більше проявляється економічна взаємозалежність країн у результаті зростаючого обсягу і різноманітності транспортних переміщень товарів, послуг, капіталів і робочої сили. Такі складні і динамічні процеси визначають не просто зміни, а радикальні трансформації суспільства та всіх складових його структур.

Для України, яка розташована в центрі Європейського континенту, інтеграція з ЄС – єдиний шлях подолання економічної і технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій, кардинальної модернізації економіки, включаючи створення ефективної інноваційної інфраструктури, як необхідної основи для розширення випуску конкурентоспроможної інноваційної продукції.

Модернізація економіки являє собою комплекс соціально-економічних

перетворень, які зближуватимуть економіки країн і розширять можливості для стабільного інноваційного розвитку. В умовах глобалізації світової економіки створення в Україні інноваційної інфраструктури стає вирішальним фактором для забезпечення процесів реструктуризації та сталого розвитку національної інноваційної системи, підвищення конкурентоспроможності її товарів на внутрішньому та зовнішньому ринках збуту.

Глобалізація ринків збуту, високий рівень конкуренції привели до підвищення попиту на все нове, більш сучасне, більш якісне, що краще задовольняє запити і потреби споживачів. Розвиток фундаментальної і, особливо прикладної наукової діяльності, сприяє появі нових ідей, пропозицій, нововведень, винаходів, ноу-хау, нових технологій, товарів, матеріалів і послуг. Знання та інформація у другій половині ХХ століття стають важливим виробничим ресурсом, виникає «економіка знань», яка передбачає перехід світового господарства до постіндустріальної економічної формації.

Загальна рамкова стратегія розвитку ЄС, яка покликана допомогти державам-членам Євросоюзу подолати наслідки глобальної кризи і повернутися на шлях сталого розвитку передбачає розвиток економіки, заснованої на знаннях та інноваціях (посилення взаємодії наукових знань, досліджень та інновацій з економічним зростанням і розвитком). Її реалізація неможлива без створення ефективно діючої інноваційної інфраструктури.

Для розвитку і досягнення поставлених цілей були визначені наступні флагаманські ініціативи (напрямки діяльності), а саме створити [1, с. 110]:

1. «Інноваційний Союз» для поліпшення умов і можливостей фінансування досліджень та інновацій, щоб гарантувати, що інноваційні ідеї будуть використані у товарах і послугах, що сприятиме економічному зростанню і створенню нових робочих місць.

2. «Рух молоді» для посилення результативності освітніх систем і сприяння залученню молодих людей на ринок праці.

3. «План розвитку цифрових технологій в Європі» для прискорення повсюдного розвитку високошвидкісного Інтернету та надання можливостей участі у загальному цифровому комерційному просторі для приватних фізичних і юридичних осіб.

4. «Доцільне використання ресурсів в Європі», щоб зробити економічне зростання незалежним від ресурсів, сприяти переходу на економіку з низьким вмістом вуглецю, збільшити використання джерел відновлюваної енергії, провести модернізацію транспортного сектору та забезпечити розумне використання джерел енергії.

5. «Індустріальна політика, спрямована на глобалізацію» для

поліпшення підприємницького середовища, особливо для середнього та малого бізнесу, для підтримки розвитку потужної і стійкої промислової бази для наскрізної глобалізації.

6. «План з розвитку нових здібностей і збільшення кількості робочих місць», щоб зробити модернізацію ринків праці, дати можливість отримувати нові знання і навички, для збільшення можливостей працевлаштування, поліпшення співвідношення попиту і пропозиції на ринках праці, включаючи трудову мобільність.

7. «Європейська політика проти бідності», щоб соціальна і територіальна взаємодія була поширена на всій території і досягнення в сфері економічного розвитку та зайнятості населення допомагали знижувати рівень бідності по всьому ЄС.

Для держав-членів ЄС Єврокомісія запропонувала трансформувати представлені цілі у свої національні стратегії. Вочевидь, ці сім основних напрямків діяльності щодо реалізації стратегії ЄС, представлені вище, є пріоритетними як для держав-членів, так і для держав, що підписали угоду про асоціацію з Європейським Союзом, в тому числі і для України. Україна повинна стати рівноправним конкурентоспроможним партнером, перш за все, для країн Європейського Союзу, як своїх географічно близько розташованих сусідніх країн.

Країни ЄС витрачають на дослідження і розробки близько 2 % ВВП. Це на 0,8 % менше, ніж в США і на 1,5 % менше, ніж в Японії. Приватний сектор досліджень і розробок в рамках ЄС в основному діє за механізмом аутсорсингу в країнах, що розвиваються. Підвищення інвестицій в R&D до 3 % від ВВП ЄС є одним з основних пріоритетів країн Євросони. Досягнення поставленої мети повинно ґрунтуватися на загальновідомому індикаторі 3 % ВВП: 1 % державних інвестицій (що вже майже досягнуто в багатьох країнах ЄС) і 2 % приватних інвестицій (відхилення приватних інвестицій становить близько € 100 млрд.) [2, с. 232].

Інноваційний союз є однією з семи провідних ініціатив Європейської комісії для сильної, стабільної і змістовної економіки.

Інноваційний союз має три спільні цілі [3]:

- зробити Європу науковим виконавцем світового рівня;
- усунути перешкоди для інновацій, таких як висока вартість патентування, ринкова роздробленість, повільне стандартизування і недолік умінь, які дійсно заважають швидшому потраплянню ідей на ринок;
- здійснити радикальні зміни в спільній роботі громадського та приватного секторів, в основному через інноваційне співробітництво між європейськими інститутами, національною та регіональною владою і бізнесом.

Інноваційний союз також вводить стратегічне використання відкритих закупівельних бюджетів для фінансування інновацій, поглиблену інноваційну шкалу, засновану на 25 індикаторах європейського ринку знань, патентів і ліцензування.

Дослідження і освіту живлять інновації. Європа вимагає додатково близько 1 млн. дослідників в наступному десятилітті для досягнення мети інвестування 3 % ВВП ЄС на дослідження і розвиток. Інноваційний союз пропонує заходи для комплектації Європейського дослідницького простору. Це означає поєднання європейської та національних дослідних політик, усунення перешкод у дослідницькій мобільності. Крім того, Європейська Комісія має намір підтримати співпрацю бізнесу з наукою і освітою для розробки нових планів, спрямованих на розвиток інноваційного майстерності, незалежного визначення рейтингів навчальних закладів.

Інноваційний союз пропонує створити справжній єдиний європейський ринок інновацій, який буде залучати інноваційні компанії та представників бізнесу. Для досягнення цього пропонуються значні заходи в сфері захисту патентів, стандартизації, державних закупівель та науково обгрунтованого регулювання.

Також метою Інноваційного союзу є стимулювання приватного сектору інвестицій та пропозицій і, серед іншого, нарощування інвестицій європейського венчурного капіталу, які у даний час складають чверть від рівня у США.

Розвиток інтеграційних процесів в економіці сучасного світу обумовлює необхідність вибору ролі та місця України в світовому співтоваристві, зі взаємоузгодженістю з економікою сусідніх держав і перш за все Європейського Союзу. Економіка країни тісно пов'язана з політикою і проведеними нею соціально-економічними реформами. М'який варіант проведення структурних реформ зазнав невдачі. Події останніх років показали необхідність проведення жорстких кардинальних змін. Болгарський і польський досвід вказує, що тільки ставши повноправним членом європейського економічного співтовариства Україна зможе реалізувати свої економічні інтереси.

В умовах сьогодення це єдиний шлях, який може забезпечити подальший розвиток економіки країни, націленої на те, щоб стати повноправним членом європейського економічного співтовариства, реалізувати економічні інтереси через взаємовигідне співробітництво з іншими країнами, зберігши свою національну специфіку.

Ключовими елементами конвергенції відносин між ЄС і Україною, основою таких відносин, є принципи вільної ринкової економіки, належного державного управління, боротьби з корупцією та різними

формами транснаціональної організованої злочинності й тероризмом, пандеміями, сприяння сталому розвитку та ефективним багатостороннім контактам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бордяшов Е. С. Перспективы реализации новой стратегии развития Европейского союза – «Европа-2020». Вестник МГИМО университета. 2012. № 3. С. 108–112.

2. Князевич А. О. Управління інфраструктурним забезпеченням інноваційного розвитку економіки: моногр. Рівне: Волинські обереги, 2018. 362 с.

3. Innovation Union. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/goals-research-and-innovation-policy/innovation-union_en (Last accessed: 09.03.2020).

4. Introducing the Euro: convergence criteria. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:l25014> (Last accessed: 12.07.2006).

Ліщук Н. В.

к.держ.упр., доцент кафедри економіки та фінансів

Анишинець Є. М.

студентка спеціальності «Туризм та готельно-ресторанні послуги»

Міжнародного економіко-гуманітарного

університету ім. акад. С. Дем'янчука

м. Рівне, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ НА МІЖРЕГІОНАЛЬНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ

Державне управління водними ресурсами в Україні на міжрегіональному (басейновому) і регіональному (суббасейновому) рівнях здійснюється державними і недержавними відомствами та установами, що створені за адміністративно-територіальною та територіально-гідрографічною ознаками.

Внаслідок тривалого історичного розвитку країни межі її адміністративно-територіального та гідрографічно-територіального ділення, як і в багатьох інших країнах світу, не співпадають.

В Україні за часів Радянського Союзу в умовах командної централізованої економічної системи історично утворилось панування

чисто адміністративно-територіальної системи в управлінні водними ресурсами, що відобразилось у формуванні міжрегіональних і регіональних державних структур управління водними ресурсами. За роки незалежності в Україні частково було реалізовано гідрографічний (басейновий) підхід. На даний час за оцінками вчених і господарників в Україні функціонує змішана система державного управління водними ресурсами, яка є частково адміністративно-територіальною, частково гідрографічно-територіальною з переважанням першої.

Найбільш широко представленими структурними підрозділами центральних органів виконавчої влади в Україні на міжрегіональному і регіональному рівнях в управлінні водними ресурсами є організаційні структури Державного агентства водних ресурсів України (Держводагентства). Протягом історичного розвитку країни головний центральний орган виконавчої влади, що відповідає в Україні за розвиток водного господарства, меліорації, управління водними ресурсами неодноразово змінював свою назву, структуру, функції і завдання (табл. 1).

Таблиця 1

Зміна назви центрального органу виконавчої влади в Україні в галузі управління водними ресурсами [1]

Роки	Назва ЦОБВ
до лютого 1954 р.	Головводгосп Міністерства сільського господарства України
1954-1960 рр.	Головне управління водного господарства при Раді Міністрів УРСР
1960-1964 рр.	Державний комітет Ради Міністрів України по водному господарству (Держводгосп)
1964-1965 рр.	Державний виробничий комітет по зрошуваному землеробству і водному господарству України (Держземводгосп)
1965-1990 рр.	Міністерство меліорації і водного господарства України (Мінводгосп)
1990-1991 рр.	Міністерство водних ресурсів і водного господарства (Мінводгосп)
1991-1999рр.	Державний комітет України по водному господарству (Держводгосп)
березень-жовтень 1999 р.	Комітет водного господарства України (Укрводгосп)
жовтень 1999- грудень 2010 рр.	Державний комітет України по водному господарству (Держводгосп)
з грудня 2010	Державне агентство водних ресурсів України

За роки незалежності України центральний орган виконавчої влади пройшов шлях реформування від Міністерства меліорації і водного господарства до Державного комітету по водному господарству і надалі Державного агентства водних ресурсів, яким він став наприкінці 2010 року. Відповідно змінювались назви, перелік, функції і завдання не тільки центрального апарату Держводагентства, а і також територіальних органів управління водними ресурсами.

За часів перебування у складі Радянського Союзу в Україні тривалий час (1965-1990 рр.) діяла організаційна структура ЦОВВ у вигляді окремого Міністерства. Мінводгосп було потужним, міжгалузевим органом державної виконавчої влади, яке сумішало в собі напрями розвитку водного господарства і меліорації земель; проектування, будівництва і експлуатації водогосподарських об'єктів і систем, у тому числі меліоративних систем і систем водопостачання; частково управління водними ресурсами. У своєму підпорядкуванні Міністерство мало проектні установи, будівельні організації, підприємства промисловості, експлуатаційні організації на всіх рівнях, від національного до місцевого.

З утворенням на початку 90-х років на базі Мінводгоспу Державного комітету України по водному господарству (Держводгоспу) напрями його діяльності фактично не змінилися. Нетривалий час (березень-жовтень 1999 р.) Держводгосп змінив і мав назву Комітет водного господарства (Укрводгосп), але Указом Президента України від 2 жовтня 1999 року Укрводгосп було знову перейменовано у Державний комітет по водному господарству [4]. Указом Президента від 9 грудня 2010 року [3], в зв'язку з оптимізацією системи центральних органів виконавчої влади, Комітет було реорганізовано в Державне агентство водних ресурсів із відповідною зміною Положення про нього.

В основних завданнях Держводагентства сфера «управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів» поставлена у ряду завдань на першому місці:

1) *реалізація державної політики у сфері управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів*, розвитку водного господарства і меліорації земель та експлуатації державних водогосподарських об'єктів комплексного призначення, міжгосподарських зрошувальних і осушувальних систем;

2) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері розвитку водного господарства та гідротехнічної меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів [2, п. 3].

Таким чином, повноваження Держводагентства і відповідно його діяльність спрямовується на даний час у трьох основних напрямках (сферах):

Сфера 1 – «Управління, використання і відтворення поверхневих водних ресурсів»;

Сфера 2 – «Розвиток водного господарства і меліорації земель»;

Сфера 3 – «Експлуатація державних водогосподарських об'єктів комплексного призначення і міжгосподарських меліоративних систем».

За останні 15 років змінювались не тільки структура і зміст завдань у основних пунктах Положень про Комітет, у розділі «Основні завдання», але також у розділі переліку конкретних завдань, які покладаються на виконавчий орган влади. Кількість завдань, покладених на Держвод-агентство у різні роки в різних Положеннях наведені в таблиці 2. Як бачимо, у зв'язку з реорганізацією Комітету у Агентство, кількість завдань не тільки не скоротилось, а навпаки зросло до 52. Виникає необхідність провести аналіз цих завдань.

Таблиця 2

Кількість завдань у Положеннях про ЦОВВ, що реалізує державну політику в сфері управління водними ресурсами у різні роки [1]

№ з/п	Дата затвердження Положення і статус ЦОВВ	Кількість завдань
1	23 червня 1998 р., Указом Президента України, Комітет	29
2	26 серпня 1999 р., Указом Президента України, Комітет	31
3	14 липня 2000 р., Указом Президента України, Комітет	29
4	27 червня 2007 р., Постановою КМ України, Комітет	31
5	13 квітня 2011 р., Указом Президента України, Агентство	51
6	20 серпня 2014 р., Постановою КМ України, Агентство	52

Основним ЦОВВ у водній сфері є Держводагентство України, яке в історичній ретроспективі пройшло реорганізацію від статусу міжгалузевого Міністерства в 1990 році, потім Державного комітету, до Державного Агентства водних ресурсів у 2011 році. На даний час ще залишається міжгалузевим утворенням, виконує 52 завдання і реалізує державну політику у трьох сферах: управління водними ресурсами, розвиток водного господарства і меліорації земель, експлуатація державних водогосподарських об'єктів і систем.

Встановлено, що на регіональному рівні на одних і тих самих територіях продовжують діяти БУВРи і Облводгоспи, які були в 2011 році перейменовано в Облводресурси, що приводить до дублювання функцій,

неповноти БУВРів як організаційних структур Водних агентств, розриву інформаційних зв'язків, наявності організацій на районному і міжрайонному рівні, які діють в межах адміністративних кордонів, а не басейнів річок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вострікова Н.В. удосконалення організаційного механізму державного управління водними ресурсами в Україні : дис. ... канд. наук з держ.упр.: 25.00.02. Рівне, 2016. 293 с.

2. Про затвердження Порядку користування землями водного фонду (Постанова Кабінету Міністрів України, 1996, № 502) // Офіційний сайт. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-96-%D0%BF> (дата звернення: 27.03.2020).

3. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади (Указ Президента України, 2010, № 1085/2010) // Офіційний сайт. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF> (дата звернення 27.03.2020).

4. Про подальше вдосконалення державного управління в галузі використання, охорони вод та відтворення водних ресурсів (Указ Президента України, 1999, № 1267/99) // Офіційний сайт. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1267/99>(дата звернення 28.03.2020).

Новосад О. В.

здобувач кафедри аналітичної економіки та природокористування
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

ІННОВАЦІЙНЕ СПРЯМУВАННЯ ГАЗОРОЗПОДІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ ЗА УМОВ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ХАБУ

Одним із найважливіших елементів економіки, якому відводиться провідна роль у формуванні та забезпеченні економічної безпеки країни – є газова промисловість, ефективне функціонування якої залежить від багатьох чинників. Одним із таких чинників, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності, є впровадження різного роду інновації. Зокрема, в роботі газорозподільних підприємств, позитивним фактором, що має

важливе значення для диверсифікації поставок газу та лібералізації українського газового ринку – є саме створення газового хабу.

Багато питань, стосовно створення, функціонування та значення енергетичних хабів у роботі газорозподільних підприємств, розглядали у своїх працях С. Груб'як, С. Король, М. Коротя, В. Купчак, О. Павлова, К. Павлов, та ін..

Розглядаючи поняття «газового хабу», ми розуміємо – пункт, у якому сходяться декілька газових трубопроводів, який в свою чергу може бути фізичним або віртуальним. Фізичні хаби розміщуються у спеціальних географічних районах, де сходяться трубопроводи та розташована вся газотранспортна система, тобто вони функціонують як єдиний комплекс.

Віртуальні (також відомі як балансуючі) хаби займають значну територію, у межах якої розташована національна або транснаціональна газова мережа. У віртуальному газовому хабі оператор відповідної ГТС може прийняти газ у будь-якій точці географічного регіону, що входить до хабу, тобто віртуальний хаб – це пункт балансування в межах системи трубопроводів. У той час як перевагою фізичних хабів є більші обсяги торгівлі, віртуальні хаби залучають до торгівлі газом більшу кількість учасників. На відміну від фізичних хабів, учасники віртуальних газових хабів можуть обирати різні точки входу/виходу в межах газорозподільної системи та не зобов'язані організовувати транспортування газу. Транспортування газу в межах системи є обов'язком незалежного оператора газотранспортної системи [5].

Завдяки наявності значної кількості магістральних газопроводів, ціни на газ формуються на основі співвідношення між пропозицією та попитом, що сприяє зниженню ціни. Крім того, коливання пропозиції та попиту в ході торгівлі в межах газового хабу дає змогу встановити ринкову ціну на газ. Таким чином, газові хаби значно підвищують загальну ефективність роботи ринків газу.

Створення газового хабу, передбачає необхідність виконання певних умов:

- необхідна наявність повністю лібералізованого ринку газу, для створення конкуренції між постачальниками для встановлення ринкової ціни та подальшого зниження цін на газ;
- газовий хаб має залучити значну кількість постачальників і покупців.

У межах газових хабів відбувається торгівля між значною кількістю постачальників і покупців. Завдяки можливості довгострокового зберігання значних обсягів газу, газові хаби є ключовим елементом диверсифікації енергопостачання, а відхід від довгострокових контрактів та впровадження ціноутворення на основі співвідношення між попитом і

пропозицією сприятимуть зниженню цін на газ, полегшуючи фінансовий тягар [2].

Основною темою Четвертого українського газового форуму, який відбувся, стало фактичне створення ліквідного газового хабу, на базі новоствореного діючого конкурентного ринку.

Створення газового хабу не означає повної відмови від використання газу іноземного походження, але це значно обмежить вплив на внутрішній енергосектор. В свою чергу, в залежності від хабу, в них можна отримати ряд послуг: транспортування, зберігання, балансування, передачу права власності, надання газу в кредит, обслуговування [3].

На даний час, зважаючи на специфіку розташування українських газопроводів і сховищ, фахівці схиляються до думки, що новий газовий хаб має бути фізичним і розміщуватися на заході України, оскільки саме в західному регіоні знаходиться більше 80 % місткості всіх сховищ країни [6].

У цьому регіоні існує добре розвинута система трубопроводів в якій сходяться кілька газопроводів, а це дає значний потенціал стати важливим європейським вузлом, через який газ транспортуватиметься до Європейського Союзу та у зворотному напрямку.

Та для безперебійної роботи хабу, окрім технічного, технологічного, інформаційного та інших видів оснащення, що в свою чергу передбачає значні фінансові вкладення, необхідною складовою є розробка мережевого кодексу, який буде застосовуватися на території хабу. Цей кодекс має містити всі необхідні положення, які відповідають нормам Третього енергетичного пакета ЄС [4].

Національна Комісія імплементувала також вторинне законодавство на виконання Закону України «Про ринок природного газу» – кодекси, правила, договори та методики. Також встановила тарифи на зберігання і транспортування природного газу на основі потужності, затвердила програми розвитку ГТС, ГРМ на 10 років. Ці документи повинні містити всі необхідні положення для належної роботи газового хабу в системі біржі, а також усі необхідні процедури та інформацію для трейдерів, зокрема, щодо підтвердження купівлі, виставлення рахунків і оплати, ціноутворення, розірвання контрактів, обов'язків, гарантій і форсмажорних обставин. У структурі біржі має бути створено спеціальний кліринговий центр, який співпрацюватиме з органом управління новим газовим хабом з питань балансування обсягів газу. Біржа має також розробити типові контракти купівлі-продажу газу для торгівлі на спотовому ринку разом із ф'ючерсами з визначеною датою поставки. Таким чином, біржова торгівля в межах газового хабу має важливе значення для лібералізації українського газового ринку: це не тільки

підвищить прозорість українського газового сектора, але й забезпечить ліквідність, необхідну для торгівлі газом [1].

Оскільки, на сьогодні відсутня система моніторингу оптових та роздрібних цін на енергоносії, то наявність торговельних майданчиків електронних технологій по балансуванню в динамічному просторі торговельних операцій за добу, тиждень, місяць, електронних аукціонів з розподілу потужностей міждержавних газопроводів суттєво би вплинули на формування прозорості газових систем та стали б об'єктом інвестиційно-інноваційного спрямування.

Задля прозорості ціноутворення на газових ринках потрібно забезпечити осередки конкурентного середовища у вигляді торговельних майданчиків, електронних технологій, вимоги торгівлі згідно контрактів з ЄС, газові хаби, котрі за умов оптової торгівлі можуть стати джерелом поставок газу за короткостроковими контрактами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://www.nerc.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2020).

2. Павлова О. М., Павлов К. В., Галянт С. Р., Новосад О. В. Інвестиційно-інноваційна спрямованість газорозподільних підприємств регіону. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2020. №1. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-1-5424> (дата звернення: 15.03.2020).

3. Східноєвропейський енергетичний хаб – запорука енергетичної безпеки країн регіону. IV український газовий форум. URL: http://2018.ukrgasforum.org/design/images/files/Last_concept_ukr.pdf (дата звернення: 15.03.2020)

4. Україна може стати енергетичним хабом Європи – експерт. Слово і діло: аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/articles/6450/2014-12-20/ukraina-mozhet-stat-energeticheskim-habom-evropy-ekspert>. html (дата звернення: 10.04.2020).

5. Український газовий хаб – шанс для Європи. Українська енергетика URL: ua-energy.org (дата звернення: 08.04.2020).

6. Фінансові результати групи Нафтогаз. Річний звіт. URL: <http://www.naftogaz.com/files/Zvity/Annual-Report-2018-ukr.pdf> (дата звернення: 05.04.2020).

Wartecki A.
doktor, profesor,
Jermacz J. W.
doktor, profesor

Wielkopolska Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna
w Środzie Wielkopolskiej
Środa Wielkopolska, Polska

**PRÓBA EGZEMPLIFIKACJI PRZEDMIOTU BADAŃ
DOTYCZĄCEGO WYBRANYCH KRYTERIÓW OCENY STOPNIA
REALIZACJI PLANU FINANSOWEGO PRZEDSIĘBIORSTWA (NA
PRZYKŁADZIE PRZEDSIĘBIORSTWA GOSPODARKI
KOMUNALNEJ W ŚREMIE SPÓŁKA Z O. O.)**

**1. Wprowadzenie do planowania finansowego przedsiębiorstwa –
ujęcie teoretyczne.**

Planowanie finansowe [Machała 2014] określa sposoby osiągnięcia celów przedsiębiorstwa zgodnie z przyjętą do realizacji strategią, której celem strategicznym jest zwiększenie wartości rynkowej kapitału własnego jej właścicieli. W związku z tym plan finansowy będzie zestawieniem czynności, które należy wykonać aby ten cel osiągnąć [cyt. za Machała 2014]. Planowanie finansowe niesie z sobą wiele korzyści. Z jednej strony umożliwia firmie rozpoznanie z jakich funduszy może korzystać, aby zrealizować zamierzenia w sferze rzeczowej oraz dostarcza informacji o przypuszczalnych kosztach tych operacji. Z drugiej strony pozwala na analizę wpływu alternatywnych działań na wynik finansowy firmy, procesy decyzyjne uzależnia więc od kryteriów finansowych.

Planowanie finansowe jest więc procesem, w którym:

- a) analizuje się zależności i związki pomiędzy finansowymi i rzeczowymi aspektami planowanych działań,
- b) ogranicza się niepewność poprzez analizowanie jak terażniejsze decyzje wpłyną na przyszłą sytuację w firmie,
- c) wybiera się możliwie najlepsze warianty działań,
- d) kontroluje się przebieg procesów gospodarczych oraz bada stopień realizacji planowanych efektów [cyt. za Machała 2014].

Nadrzędnym celem działalności przedsiębiorstwa, za jakie teoria finansów [Brealey i Myers 2009] uznaje dążenie do maksymalizacji wartości dla właścicieli bądź interesariuszy i utrzymanie płynności finansowej, są celami finansowymi określanymi wartościowo.

Planowanie finansowe [Sieniicka 2008] jest procesem zarządczym, który pozwala w najbardziej efektywny sposób wykorzystać środki pieniężne będące w dyspozycji firmy. Umożliwia podejmowanie właścicielom i kadrc

zarządzającej przedsiębiorstwa właściwych decyzji w zakresie produkcji, sprzedaży, finansów i inwestycji poprzez zarządzanie kosztami, sprzedażą, zyskiem, zapasami, należnościami i gospodarką pieniężną. Plan finansowy polega na prognozowaniu przyszłych wyników finansowych i związanych z nimi potrzeb kapitałowych przedsiębiorstwa [Franc-Dąbrowska i Zbrowska 2002]. Wśród najczęściej występujących wariantów planów możemy wyróżnić: optymistyczny, realistyczny i oszczędnościowy.

Zakres planu [cyt. za Siennicka 2008] finansowego można podzielić na: przedmiotowy (czego dotyczy), podmiotowy (kogo dotyczy), czasowy (jakiego okresu dotyczy), przestrzenny (jakich obszarów dotyczy).

2. Metodologiczne aspekty badań naukowych.

Przedmiotem badań stanowi wybrany podmiot gospodarczy – Przedsiębiorstw Gospodarki Komunalnej w Śremie Sp. z o. o., specjalizujący się w usługach komunalnych.

Celem badań jest próba przedstawienia egzemplifikacji przedmiotu badań dotyczącego wybranych kryteriów oceny stopnia realizacji planu finansowego badanego przedsiębiorstwa.

3. Charakterystyka przedsiębiorstwa.

Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej w Śremie Sp. z o.o. jest spółką prawa handlowego, powstałą z przekształcenia przedsiębiorstwa państwowego 28 czerwca 1996 r. Przedmiotem działalności przedsiębiorstwa jest działalność usługowa oraz produkcyjna. w zakresie: wywozu i unieszkodliwiania nieczystości stałych i płynnych oraz utrzymywania porządku i czystości, utrzymywania zieleni, remontów dróg, itp.

4. W ramach założonego procesu badawczego analizą objęto: przychody, koszty oraz wynik finansowy, Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej w Śremie Sp. z o.o. Efekty prowadzonych badań zawarte zostały w ujęciu syntetycznym (z uwzględnieniem tylko rodzaju aktywności gospodarczej) w poniższych tezach wykładu.

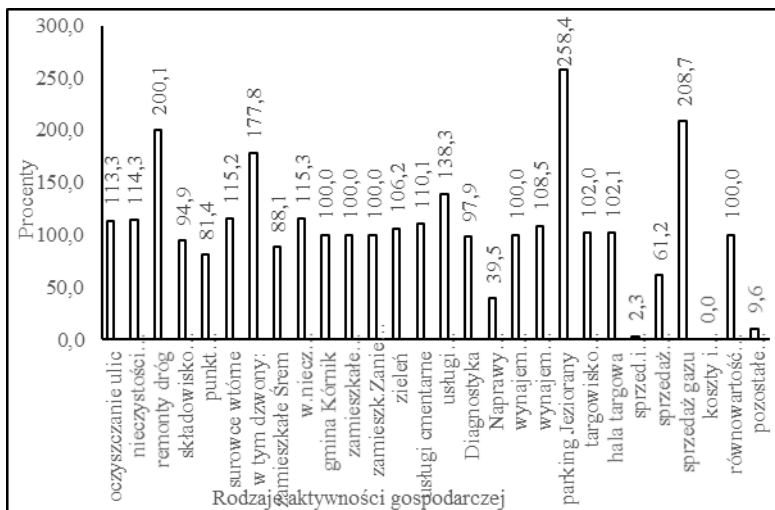
Teza 1 - identyfikacja oraz prezentacja wybranych wyników badań przychodów planowanych i zrealizowanych w 2019 r.

Analiza odchyłeń przychodów planowanych i zrealizowanych aktywności gospodarczej Spółki w 2019 r. (wykres 1).

Wnioski:

1. W strukturze świadczonych przez Spółkę usług tendencję rosnącą przejawiały takie usługi, jak: parking Jeziorany, sprzedaż gazu, remonty dróg, w tym dzwony, usługi pogrzebowe i cmentarne, surowce wtórne, nieczystości płynne, oczyszczanie ulic, hala targowa i targowisko, wynajem bilbordów, nieczystości niezamieszkałe (z działalności podmiotów gospodarczych).

2. Poziom zrównoważony w zakresie przychodów zrealizowanych do planowanych wykazują takie usługi, jak: równowartość amortyzacji, wynajem pomieszczeń, zamieszkanie Zaniemyśl, Kórnik i Książ.

Wykres 1. Odchylenia przychodów planowanych i zrealizowanych - aktywności gospodarczej Spółki w 2019 r. Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych Spółki

3. Tendencję malejącą w zakresie zmian przychodów zrealizowanych do planowanych miały następujące usługi: diagnostyka, składowisko, zamieszkanie Śrem, punkt przeładunkowy, naprawy samochodów, sprzedaż materiałów i środków trwałych, pozostałe przychody i środki.

Teza 2 - identyfikację oraz prezentacja wybranych wyników badań kosztów planowanych i zrealizowanych w 2019 r.

1. Analiza odchylenia wyniku finansowego brutto zrealizowanego do planowanego (rodzaje aktywności gospodarczej) w 2019 r. (wykres 2).

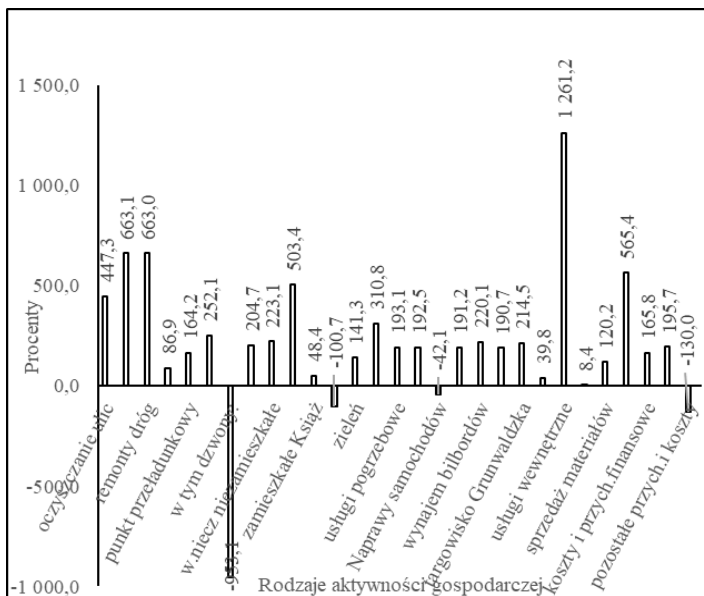
Wnioski:

1. Odchylenia wyniku finansowego brutto zrealizowanego do planowanego aktywności gospodarczej analizowanej z punktu widzenia różnych aktywności gospodarczych Spółki w 2019 roku wykazywały tendencję rosnącą i malejącą.

2. Dodatkowo wielkości wyniku finansowego brutto zrealizowanego do planowanego aktywności gospodarczej Spółki wystąpiły w sprzedaży takich usług, jak: usługi wewnętrzne, nieczystości płynne, remonty dróg, gmina Kórnik, sprzedaż gazu, oczyszczanie ulic, usługi cmentarne, itp. (materiały źródłowe).

3. Ujemne wielkości wyniku finansowego brutto zrealizowanego do planowanego wystąpiły w następujących usługach: nieczystości zamieszkałe Zaniemyśl, dzierżawy, naprawy samochodowe, hala targowa, pozostałe przychody i koszty.

Wykres 2. Odchylenia wyniku finansowego brutto zrealizowanego do planowanego (rodzaje aktywności gospodarczej) w 2019 r. Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych Spółki.

Teza 3 – przykładowe rozwiązania w zakresie optymalizacji planu finansowego przedsiębiorstwa.

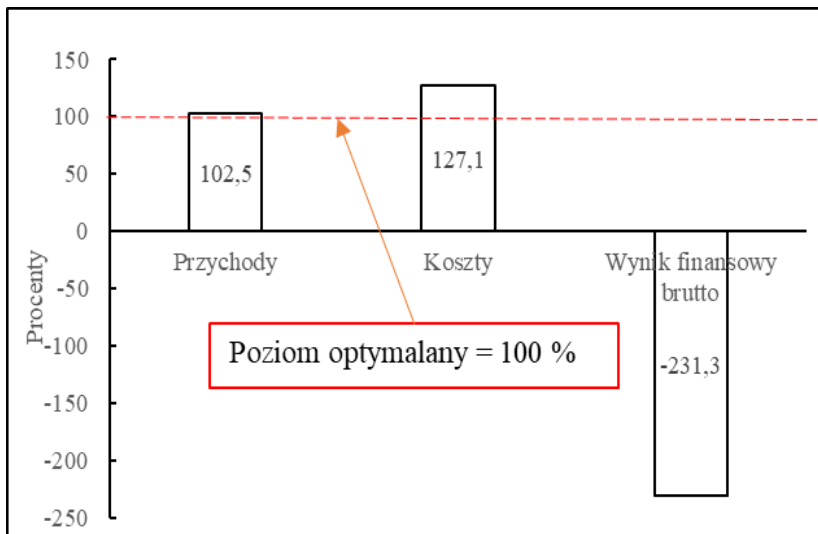
Przyjmując poziom dopuszczalny (10 % w/w odchyień) dla poszczególnych rodzajów aktywności gospodarczej Spółki, ich wymiar akceptowalny przedstawia wykres 4.

Wnioski:

1. Średnie odchylenie przychodów (zrealizowanych do planowanych) w odniesieniu do rodzajów aktywności gospodarczej wynosi 2,5 %, co można uznać, jako trafną prognozę przyjmując kryterium dopuszczalne do 10 %.

2. Średnie odchylenie kosztów (zrealizowanych do planowanych) w odniesieniu do rodzajów aktywności gospodarczej wynosi 27,1 %, co stanowi istotne przekroczenie prognozy kosztów, według kryterium dopuszczalnego tj. do 10 %.

3. Średnie odchylenie wyniku finansowego brutto (zrealizowanego do planowanego) w odniesieniu do rodzajów aktywności gospodarczej wynosi -238,1%, co stanowi bardzo duże przekroczenie (nie trafiona prognoza wyniku finansowego brutto), według kryterium dopuszczalnego tj. do 10 %.

Wykres 3. Średnie odchylenia przychodów, kosztów oraz wyniku finansowego brutto (zrealizowanego do planowanego) w odniesieniu do rodzajów aktywności gospodarczej w 2019 r. Źródło: Opracowanie własne

Teza 5 – wycinkowa weryfikacja wyników badań za pomocą wskaźnika operatywności, który ukazuje, jak efektywnie przedsiębiorstwo zarządza i sprawuje kontrolę nad ponoszonymi kosztami. W tym przypadku przyjmowane jest, iż rezultaty powinny mieścić się w przedziale od 50 % do 90 % [Sierpińska i Jachna 2007].

Wskaźnik operatywności w stosunku do wielkości planowanych i rzeczywistych przedstawia wykres 5.

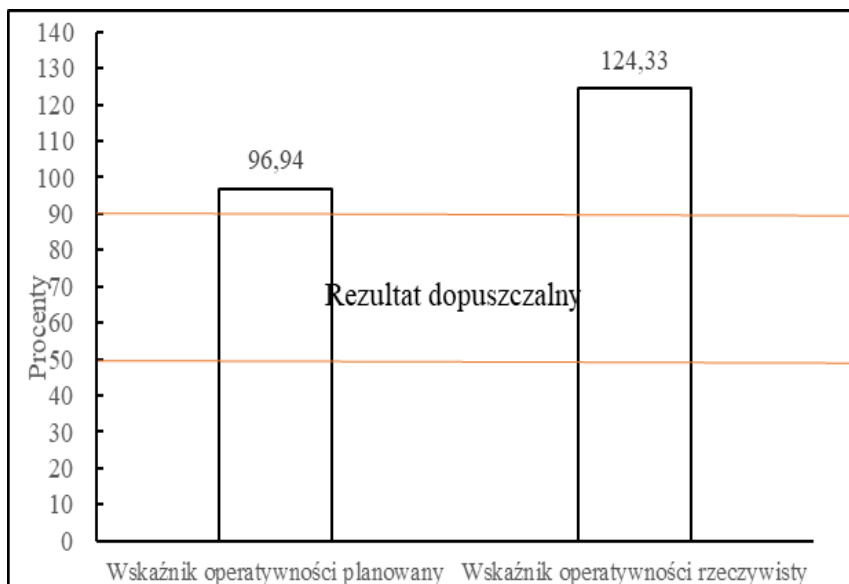
Wnioski:

1. W przypadku wskaźnika operatywności obliczonego na podstawie wielkości planowanych kosztów i przychodów, przekroczony został limit dopuszczalny o 6,94 % od górnej granicy.

2. W przypadku wskaźnika operatywności obliczonej na podstawie wielkości rzeczywistych kosztów i przychodów, przekroczony został limit dopuszczalny o 24,33 % od górnej granicy.

Podsumowanie. Prowadzone badania udokumentowane i sformułowane we wnioskach poszczególnych etapów wskazują na to, że proces planowania oraz realizacji aktywności gospodarczej jest warunkowany wieloma czynnikami o charakterze wewnętrznym (zarząd, właściciel, itp.), jak i zewnętrznym (rynek,

konkurencja , itp.) i wiążą się ze zjawiskiem niepewności i ryzyka prowadzenia działalności gospodarczej.

Wykres 4. Wskaźnik operatywności planowanej i rzeczywistej w 2019 r.

Źródło: Obliczenia własne.

Bibliografia

1. R. Machała, Zarządzanie finansami i wycena firmy. Wydanie II uzupełnione, Oficyna Wydawnicza UNIMEX, Wrocław 2014
2. R. A. Brealey, S. C. Myers, Podstawy finansów przedsiębiorstw. Tom II, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999
3. M. Sienicka, Planowanie finansowe jako element powodzenia działalności przedsiębiorstwa, Wyd. JP Weber Sp. Z o.o., Wrocław 2008.
4. A. Wartecki, J. W. Jermacz, Social and economic aspects of operation of self-government companies (on the example of Miejskie Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej, Wodociągów i Kanalizacji – Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością in Środa Wlkp.), Studies of economic and social proces, Selectyd Aspects of Contemporary Economy, WWSSE Poznań –Środa Wielkopolska 2018.
5. M. Sierpińska, T. Jachna, Metody podejmowania decyzji finansowych, Analiza przykładów i przypadków, PWN, Warszawa 2007.

СЕКЦІЯ 3. УПРАВЛІННЯ НАУКОВИМИ ТА НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ РЕГІОНУ

Катеринюк В.І.

головний спеціаліст відділу взаємодії
з органами місцевого самоврядування,
моніторингу та позапланового контролю
Управління Державної служби якості
освіти у Рівненській області
м. Рівне, Україна

ПРАВО НА ДОСТУПНУ І ЯКІСНУ ОСВІТУ В ГРОМАДІ: ХТО ВІДПОВІДАЄ І ЯК ЗАБЕЗПЕЧУЄ

Громада розпочинається з дитини. Майбутнє кожної громади залежить від дітей та їх бажання залишитися жити і працювати в громаді, коли вони досягнуть повноліття.

У всьому світі заклик до доступу до якісної освіти змінює діалог щодо нашого майбутнього. Якісна освіта сприяє особистісному та професійному розвитку людини, а також соціальному, культурному, економічному, політичному та екологічному розвитку суспільства в цілому. Право на освіту визнається в якості фундаментального права людини в ключових міжнародних правостановлюючих документах, таких, як Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.) та Конвенція про права дитини (1989 р.). Різноманітні міжнародні правові інструменти зобов'язують державу поважати, захищати, заохочувати та реалізовувати право на освіту.

Досягти високої якості надання освітніх послуг населенню можна через модернізацію освітньої галузі громад з урахуванням сучасних тенденцій розвитку, комплексної інформатизації освіти та створення відповідного навчального середовища, запровадження новітніх освітніх технологій у навчальний процес, забезпечення наукового підходу до виховання та соціалізації підростаючого покоління, запровадження моніторингу системи освіти і модернізації матеріально-технічної бази.

В Україні розпочалася реформа у сфері середньої освіти. Вона докорінно змінює її філософію, зосереджуючи увагу на дитиноцентризмі, особистісно орієнтованому навчанні, формуванні загальнолюдських цінностей, впровадженні інноваційних методів, партнерстві між усіма суб'єктами освітньої політики, безпеці та відсутності дискримінації в навчальному закладі. Такі глобальні завдання мусять знайти своє відображення і на локальному рівні:

- в управлінні освітньою мережею об'єднаної територіальної громади;
- у впровадженні інноваційних методів навчання в кожному, навіть найбільш віддалену школу;
- у зміні стосунків між учителями, батьками та учнями.

Які обов'язки покладає на органи управління освітою в громадах новий Закон України «Про освіту»?

Стаття 66 нового Закону України «Про освіту» визначає наступні повноваження місцевих органів управління закладами освіти:

- відповідають за реалізацію державної політики у сфері освіти та забезпечення якості освіти на відповідній території, забезпечення доступності освіти;

- планують та забезпечують розвиток мережі закладів освіти;

- мають право засновувати заклади освіти, а також реорганізовувати та ліквідувати їх;

- забезпечують рівні умови для розвитку закладів освіти всіх форм власності;

- забезпечують гуртожитками та/або перевезенням здобувачів профільної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти, які навчаються не за місцем проживання (обласні ради);

- закріплюють за закладами початкової та базової середньої освіти територію обслуговування (районні, міські ради та ради об'єднаних територіальних громад);

- забезпечують та фінансують підвезення учнів і педагогічних працівників до закладів початкової та базової середньої освіти і у зворотному напрямку (у разі потреби – транспортними засобами, пристосованими для перевезення осіб, які пересуваються на кріслах колісних).

Разом з тим варто зазначити, що згідно статті 26 даного Закону, керівник закладу освіти, окрім іншого, забезпечує організацію освітнього процесу та здійснення контролю за виконанням освітніх програм, забезпечує функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти та умови для здійснення дієвого та відкритого громадського контролю за діяльністю закладу освіти та несе відповідальність за освітню, фінансово-господарську та іншу діяльність закладу.

З положень Закону «Про освіту» випливає, що громада повністю відповідає за надання освітніх послуг на своїй території. Щоб процес надання цих послуг був ефективним, потрібно поставити перед собою мету, досягнути яку прагнутиме рада громади.

Якісна освіта має розглядатися комплексно з точки зору забезпечення достатніх ресурсів, залучення до участі у професійних процесах,

досягнення результатів, які відповідають потребам як учнів, так і суспільства. У цьому відношенні якісна освіта – це більше, ніж показники навчання. Такі вміння, як вирішення проблем, інноваційність, творчість також є важливими, так само, як і соціальні та інші життєво необхідні компетентності.

Досягнення зазначеної мети потребує скоординованих дій місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Органи самоврядування новостворених об'єднаних територіальних громад, як показав досвід перших років їхнього існування, від самого початку зіткнулися з багатьма проблемами саме в питаннях управління освітньою сферою.

У ході адміністративно-територіальної реформи створено такі умови, коли в місцевій раді та її виконавчому органі зосереджено практично всі управлінські та фінансові повноваження. Зміни в українському законодавстві, зокрема у фінансовій, бюджетній та податковій сферах, надали громадам можливість отримати стабільні джерела доходів, мати прямі фінансові відносини з державним бюджетом. В ОТГ з'явилася реальні можливості подолати численні проблеми, які накопичилися в освіті через велику кількість малокомплектних і надзатратних сільських шкіл, заощаджувати значні кошти на місцях. Це дало поштовх для початку реалізації власної стратегії поліпшення надання освітніх послуг населенню завдяки оптимізації шкільної мережі, створенню нової системи методичної служби, впровадженню нової структури позашкільного розвитку, забезпеченню якісного профільного навчання учнів старшої ланки, реорганізації наявної системи ЗНЗ та ДНЗ тощо. З огляду на це органи місцевого самоврядування ОТГ мають використати одне з ключових управлінських повноважень, надане їм реформою децентралізації – право й можливість формувати власну ефективну систему забезпечення освітніми послугами мешканців громади.

Питання якості освітніх послуг насправді виходить далеко за межі компетенції та можливості об'єднаної громади. Зважаючи на постійні динамічні зміни в суспільстві, бурхливі процеси глобалізації та інформатизації життя як в світі, так і в Україні, стрімко змінюється зміст освіти, особливо її середньої ланки. Якщо ж говорити про об'єднані громади, можна виокремити бажання її мешканців покращити якість освітніх послуг та оптимізувати діяльність місцевих органів влади в цьому напрямі. Великі надії мешканці громад покладають на те, що створення ОТГ справді допоможе поліпшити їхнє життя, зробить в першу чергу послуги системи освіти з боку місцевої влади більш якісними та такими, які будуть відповідати європейському рівню.

Враховуючи, що управління освітою в громаді є новим і досить складним завданням, варто спробувати більш ефективно будувати різні

форми конструктивного й взаємовигідного партнерства з відповідними органами управління освітою всіх рівнів (органами управління освітою сусідніх громад, відділами та управліннями освіти районних та обласної державних адміністрацій тощо).

У питаннях забезпечення якості освіти та освітньої діяльності, сприяттні зростанню суспільної довіри до освіти варто окремо звернути увагу на взаємодію органів місцевого самоврядування, керівників закладів освіти та фахівців Державної служби якості освіти України, які насамперед покликані надавати допомогу закладам освіти та їх засновникам у розбудові внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Працівники служби якості освіти допоможуть визначити, які найкращі складові освітнього середовища закладу, а що потребує покращення, що в роботі педагогів потребує підтримки, чи справедливо заклад освіти оцінює навчальні здобутки учнів, наскільки управлінські процеси закладу сприяють забезпеченню високої якості освіти тощо. Ми щиро сподіваємось, що у такій плідній співпраці кожен освітній заклад зможе вибудувати успішну траєкторію власного розвитку, що в кінцевому результаті сприятиме реалізації права кожного громадянина на доступну та якісну освіту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

2. Клокар Н.І., Науменко Г.Г., Гунько Л.В. Освіта в ОТГ: нові підходи до управління в умовах децентралізації влади. *Рідна школа*. 2017. №11-12. С.27-31.

3. Сеїтосманов А., Фасоля О., Мархлевські В. Нова школа у нових громадах : посібник з ефективного управління освітою в об'єднаних територіальних громадах. Київ, 2017. 128 с.

4. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Освітні системи країн Європейського Союзу : загальна характеристика : навчальний посібник. Рівне: Овід, 2012. 352 с.

5. Управління системою освіти територіальних громад: досвід країн Вишеградської четвірки для України: метод. посіб. із збіркою кращих практик / А. Кавунець, А. Ланова, О. Гуменна та ін. Вінниця: ТОВ «Твори», 2018. 120 с.

6. Якісна освіта в Україні: тенденції, проблеми, перспективи: *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. (Чернівці, 26-28 жовтня 2017 р.). Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2017. 336 с.

СЕКЦІЯ 4. ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ТА КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ І РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Калько А. Д., д.геогр.н., професор,
декан природничо-географічного факультету
Яроменко О. В., к.геогр.н., доцент
Басюк Т. О., к.геогр.н., доцент
Олійник В. С., к.с.-г. н., доцент
Осіпчук І. О., к.г.н.
Глушкова Т. С., к.е.н.
Шикула Р. Р., к.п.н.
Шкіринець В. М., асистент
Салейчук Е. В., аспірант
Волненко Н. П., керівник геологічного музею
кафедри географії і туризму
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна

ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ МЕГУ В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО СЬОГОДЕННЯ

Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука свого часу став на Рівненщині першим вищим навчальним закладом, який почав готувати бакалаврів, спеціалістів та магістрів географічного фаху та туризмознавців [1;2].

Підготовка фахівців за спеціальністю «Педагогіка і методика середньої освіти. Географія і біологія» в університеті розпочалася з вересня 2001 року на базі кафедри екології і охорони навколишнього середовища (завідувач – к.т.н., професор Харченко Б. І.) [3;4]. Засновниками спеціальності були викладачі цієї кафедри: д.геогр.н., професор Будз М.Д. та к.с.-г.н., доцент Олійник В. С. Упродовж 2003-2004 рр. кафедру екології і охорони навколишнього середовища було реорганізовано шляхом виокремлення двох самостійних кафедр – географії і біології. Становлення цих кафедр створило передумови для створення у 2006 р. природничо-географічного факультету, який увійшов до складу Інституту педагогічної освіти. Першим деканом природничо-географічного факультету був к. вет. н., ст. наук. співр., доцент Грицик О. Б. З вересня 2013 по серпень 2015 р. на посаді декана працював к. геогр. н., доцент Романів А. С. Нині деканом є доктор географічних наук, професор Калько Андрій Дмитрович (рис. 1).

Рис. 1. Емблема природничо-географічного факультету

спеціальністю 8.04010401 «Географія», перші дипломи магістрів географії уже у 2008 р. отримали 8 випускників. Також 2008 р. ознаменувався тим, що відбувся перший випуск студентів-географів післядипломної форми навчання.

У вересні 2011 р., завдяки зусиллям викладачів факультету, університет отримав ліцензію на підготовку бакалаврів за напрямками 6.140103 «Туризм» і 6. 040102 «Біологія».

Зараз навчальна діяльність факультету за бакалаврським рівнем спрямована на підготовку вчителів загальноосвітніх шкіл за освітньо-професійними програмами «Географія і біологія», «Біологія і здоров'я людини», а, також, на підготовку фахівців для закладів туристичної сфери за напрямом «Туризм». Магістерський рівень представлений трьома освітньо-професійними програмами: 014 Середня освіта (Географія), 106 Географія та 242 Туризм.

Природничо-географічний факультет має висококваліфіковані кадри, спроможні професійно розв'язувати сучасні проблеми в галузі фундаментальних та професійно-орієнтованих дисциплін, здійснювати підготовку фахівців із достатнім науковим рівнем, а також із високим рівнем практичних навичок. Основною випусковою кафедрою факультету є кафедра географії і туризму [3, 4], яка належить до фахових випускових за напрямками підготовки «Географія», «Туризм» і посідає чільне місце серед інших структурних підрозділів університету (рис. 2).

Безпосередньо на випусковій кафедрі географії і туризму працює 9 осіб. Серед них: 1 доктор географічних наук, професор (Калько А. Д.) та 6 кандидатів наук, доцентів (Олійник В. С., Осіпчук І. О., Ярошенко О. В., Басюк Т. О., Глушкова Т. О., Шикуча Р. Р.). Є доволі висока вірогідність захисту кандидатських дисертацій уже в 2020 р. такими колегами, як Шкіринець В. М. та Салейчук Е. В. У всіх викладачів кафедри науково-педагогічна спеціальність відповідає дисциплінам, які вони викладають.

Рис. 2. Емблема кафедри географії і туризму

Випускову кафедру географії і туризму очолює доктор географічних наук зі спеціальності 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів, професор, Калько А. Д. Кафедра плідно працює над науковою темою: «Мінеральні та рекреаційні ресурси Рівненщини: економіко-географічні та туристичні аспекти» № держреєстрації 0118U001569.

Натомість, кафедра біології МЕГУ імені академіка С. Дем'янчука, створена у січні 2003 р. та за роки діяльності готувала фахівців за напрямом підготовки «Біологія». За цей час відбувалися суттєві зміни в її кількісному та якісному складі. У різні роки кафедру очолювали к. пед. н., доцент Сойко І. М., д. пед. н., професор Грицай Н. Б., к. б. н., доцент Бенедь В. П., д. псих. н., професор Ставицький О. О. З моменту заснування кафедри, на ній працювали: Кухта О. О., Олійник В. С., Корсун Н. К., Корсун Л. Л., Кукалець М. В., Шикуча Р. Р.

Нині кафедра біології переживає етап реформування та зміни своєї структурної побудови. В умовах швидкоплинного та небезпечного для життя людини «вірусного» сьогодення потреба у висококваліфікованих фахівцях-біологах та вчителях «Основ здоров'я» набуває нового, просто кричущого, значення.

Матеріально-технічна база природничо-географічного факультету включає достатню кількість аудиторій, лабораторій, навчальних і адміністративних площ та технічних засобів навчання для забезпечення підготовки географів, біологів та туризмознавців. У розпорядженні факультету 8 спеціалізованих кабінетів: соціально-економічної географії, геолого-палеонтологічний музей, зоологічний музей, кабінет туристично-краєзнавчої роботи, лабораторія геоінформаційних технологій, кабінет ботаніки, формується кабінет методики навчання.

Гордістю факультету є унікальний зоологічний музей сформований доцентом кафедри географії і туризму Ростиславом Ростиславовичем Шикучою. Експозиція музею – це результат багаторічної кропіткої праці та затрачених зусиль і коштів. За 30 років Р. Р. Шикуча зібрав понад 2500 екземплярів рідкісних тварин, здебільшого безхребетних. Більшість експонатів є рідкісними для України, адже це екзотичні мешканці морів, океанів, дощових екваторіальних лісів та саван. Чималу частину колекції складають комахи Африки, Південної Америки, Південної і Південно-Східної Азії. Різноманіття ентомофауни України представлене колекціями жуків, метеликів, перетинчастокрилих, клопів та інших членистоногих.

З метою поповнення колекції новими експонатами та збору фото-відеоматеріалу про життя тварин Р. Р. Шикула здійснює мандрівки до найвіддаленіших куточків планети: Сахари, Лівійської та Аравійської пустель, Аравійських гір, Червоного і Середземного морів та ін. Експонати колекції використовуються у лекційних, практичних та лабораторних заняттях студентів, що дозволяє досягнути максимальної ефективності навчального процесу засобами музейної педагогіки.

Після отримання ліцензії на підготовку фахівців-географів, викладачі університету розпочали роботу з формування мінералогічної та петрографічної колекцій. З власних фондів надали зразки д. геогр. н., професор Будз М. Д., к. с.-г. н., доцент Олійник В. С., к. геогр. н., доцент Романів А. С. Геологічний фонд зростає за рахунок поповнення його експонатами, зібраними студентами факультету під час літніх практик та привезеними викладачами із туристичних подорожей. Згодом це вилилося у відкриття з вересня 2011 р. на базі природничо-географічного факультету у спеціально обладнаній аудиторії геолого-палеонтологічного музею-лабораторії, створеного завдяки співпраці університету з Обласною станцією юних туристів. Всього у фонді музею налічується понад 1300 експонатів. Найбільш цікаві та унікальні зразки експонуються. Значну частину геологічних фондів музею становить мінералогічна колекція (сульфіди, окисли і гідроокисли, силікати, фосфати, карбонати, сульфати, галоїди). Петрографічна колекція представлена практично усіма видами гірських порід. Велику роботу з упорядкування та збереження колекцій веде керівник музею-лабораторії, працівник станції юних туристів Ніна Петрівна Волненко, залучаючи до цієї справи учнівську і студентську молодь нашого університету.

Обидва музеї виконують, також, важливу просвітницьку функцію, оскільки їх відвідувачами є школярі не лише м. Рівного, а й усієї Рівненської області та сусідніх областей.

Науково-педагогічні працівники факультету активно залучаються до освітніх проектів, розробляють інноваційні навчально-методичні матеріали для забезпечення навчального процесу та впроваджують нові методи та технології навчання. У навчальному процесі використовується багата відео-колекція навчальних та документальних фільмів для проведення занять, частина з яких відзнята і змонтована силами самих викладачів (зокрема, Р. Р. Шикую).

Невід'ємним атрибутом діяльності факультету є науково-дослідна робота його колективу. Наукові здобутки представлені відкриттями, монографіями, публікаціями в авторитетних фахових виданнях України та закордоння, патентами на корисну модель.

Викладачі та студенти природничо-географічного факультету постійно беруть участь у роботі науково-теоретичних, науково-практичних

конференцій з сучасних проблем географії, біології, краєзнавства та туризму. Тільки за останні роки викладачами факультету було організовано проведення п'яти наукових конференцій.

Актуальним напрямом роботи факультету є участь у розв'язанні важливих регіональних проблем соціально-економічного розвитку. Зокрема, науковці факультету тісно співпрацюють із органами місцевого самоврядування щодо розробки рекомендацій з використання географічних підходів до регіональної політики та туристичної індустрії [3;4]. Факультет співпрацює з науковими установами, організаціями, органами державного управління та закладами вищої освіти України. Тісні наукові зв'язки склалися з географічними факультетами Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Львівського національного університету імені Івана Франка, Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, а також з Рівненським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти. Налагоджено співпрацю з кафедрою туризму університету імені Яноша Кодолані (Угорщина), кафедрою природничо-математичних наук Барановицького державного університету (Білорусь), Вищою школою туризму і екології в Сухій-Бескидській (Республіка Польща).

На науково-методичній базі факультету проводять свої дослідження учні Малої академії наук, гуртківці Станції юних туристів та геологів. Викладачі факультету здійснюють науковий супровід різноманітних секцій у Рівненській МАН та задіяні як голови та члени журі всеукраїнського та обласного конкурсів-захисту учнівських науково-дослідницьких робіт. Зокрема Калько А. Д. очолює секцію «Гідрологія», Яроменко О. В. – секцію «Географія», а Басюк Т. О. – секцію «Геологія». Яроменко О. В. є співавтором програм для проведення гурткової роботи у структурі МАН.

За час існування на факультеті сформувалися свої традиції наукової роботи зі студентами. Щорічно переможці університетських студентських олімпіад та конкурсів наукових робіт беруть участь у всеукраїнських студентських фахових олімпіадах та конкурсах науково-дослідницьких робіт з географії та туризму. Неодноразово студенти факультету були нагороджені дипломами за переможні місця та найкращі показники серед учасників Всеукраїнських студентських олімпіад (Царук Ю. – 2018 р., Полухович І. – 2018 р., Смик Г. – 2019 р.). Зауважимо, що наші студенти на всеукраїнських олімпіадах та конкурсах є єдиними представниками приватних вищих навчальних закладів.

Особливістю навчання на факультеті є те, що в навчальному плані традиційно значне місце займають навчальні та виробничі практики. За їх тривалістю та різноманітністю факультет є безперечним лідером МЕНУ.

Майбутні вчителі географії та біології отримують навички використання спеціальних геодезичних, метеорологічних, гідрологічних та інших приладів, якими оснащені спеціалізовані аудиторії, на практиці освоюють сучасні геоінформаційні системи. Базами для проведення практик є національні парки Карпат, заповідні території Рівненщини, Львівщини та Волині, Рівненський зоопарк, аерометеорологічна станція м. Рівного, спелеооб'єкти, місця розробок корисних копалин, промислові підприємства області. Педагогічна практика проводиться на базі загальноосвітніх закладів. З метою якісного проведення педагогічної практики укладені угоди із провідними школами Рівного. Керують педагогічною практикою відомі вчителі-методисти міста. А студенти магістратури педагогічну асистентську практику проходять на базі закладів вищої освіти.

Студенти-туризмознавці проходять практики на підприємствах туристичної індустрії – у туристичних операторах чи агенціях, готелях, ресторанах, санаторно-курортних закладах України та Європи. А з 2017 р., розуміючи важливість підготовки фахівців конкурентно спроможних на ринку праці при факультеті було започатковано створення нової форми практичної роботи сучасної активної молоді – студентського туристичного бюро «МЕГУ-ТУР» – власне туристичне підприємство, де студенти туристичних спеціальностей, в рамках проходження різного роду практик, можуть виступати в ролі повноправних керівників і працівників сфери обслуговування. До переліку послуг, що надаються студентським туристичним бюро, відносяться: екскурсійні тури, страхування, консультації з організації дозвілля, перевезення, в'їзний та виїзний туризм.

На факультеті багато уваги приділено організації змістовного проведення студентами вільного від навчання часу. Традиційним є проведення публічних лекцій викладачами факультету до Дня туризму, організація фотовиставок та масових спільних відвідин студентами та викладачами цікавих природних об'єктів.

Значну увагу на факультеті приділяють туристично-краєзнавчій роботі. Започаткована тісна співпраця з управлінням культури та туризму Рівненської ОДА. Студенти та викладачі беруть участь у щорічних туристичних змаганнях. А у 2012 р. був створений туристичний клуб «СалаМандри МЕГУ», який започаткував нові традиції факультету, організовуючи туристсько-краєзнавчі подорожі для усіх бажаючих студентів та працівників, посвяту студентів-першокурсників у туристи.

Студенти та викладачі факультету займають активну соціальну та громадську позиції, тому наукова, освітня та просвітницька діяльність факультету виходить далеко за межі стін університету. Довкола факультету гуртується робота Рівненського відділу Українського географічного товариства.

За фінансової підтримки ректора університету, професора А. С. Дем'янчука викладачами кафедри географії і туризму було започатковано акцію «Прапор університету на найвищих вершинах світу». За 2008-2013 рр. було підкорено вершини Ельбрус (Кавказ), Монблан, Гросглокнер (Альпи, найвища точка Австрії), Народну (найвища точка Уральських гір), Гельхепігген (Скандинавські гори), Герлаховський Штіт (Карпати, Словаччина), Лайма-Ліхелі (найвища вершина Сванецького хребта Кавказу, Грузія), Рорайма (Гвіанське нагір'я, Венесуела) та ряд вершин Індонезії. Здійснено експедицію в Національний геологічний парк «Чері» (Іспанія). Традиційним є також щорічне підняття прапора університету студентами та викладачами природничо-географічного факультету на найвищу вершину Українських Карпат – г. Говерлу.

Враховуючи у своїй роботі запити ринку праці, працівники факультету впроваджують гнучкі форми організації навчального процесу, проводять активну діяльність з використанням веб-ресурсів, соціальних мереж.

Отож, перерозподіл, через об'єктивні (державна освітня політика) та суб'єктивні (медико-екологічна і духовно-світоглядна парадигма сьогодення) чинники, «конкурентно-партнерських» умов, які склалися на ниві надання освітніх послуг Рівненщини природничо-географічного та туристичного напрямків, вимагає від працівників природничо-географічного факультету та університету загалом максимальної мобілізації усіх наявних навчальних, наукових, виховних та організаційних резервів з метою підтримання на належному рівні та примноження напрацьованого серед колег та населення авторитету як потужної школи педагогічних кадрів краєзнавчого спрямування. Все це має вилитися в гармонійне поєднання академічних програм навчання студентів суміжних освітніх напрямів географії, біології, туризму. Нині назріла потреба і у раціональному реформуванні діяльності факультету на умовах пошуку нових точок дотику з іншими «дрібними» факультетами для оптимізації матеріальної та кадрової складових. Ми вбачаємо такий поступ у створенні історико-географічного освітньо-наукового мікропулу із виокремленням туристичного напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Калько А. Д., Романів А. С. Становлення і розвиток туристичної освіти у вищих навчальних закладах Рівненщини. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції *Географія Рівненщини та суміжних областей*, присвяченої 10-річчю створення кафедри географії і туризму МГУ імені акад. С. Дем'янчука. Рівне, 2014. С. 266–277.

2. Калько А. Д., Коротун С. І., Кушнірук Ю. С., Миронець Н. Р. Аспекти регіонального ринку послуг вищої туристичної освіти. Збірник наукових праць. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-*

виховного процесу в школі та ВНЗ. №1 (13). Рівне: РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2015. С. 45–51.

3. Калько А. Д., Глушкова Т. С. До аспектів професійної та практичної підготовки фахівців туристичної сфери. Матеріали Міжн. наук.-практ. конф.-ції з нагоди 5-ої річниці створення кафедри туризму та готельно-ресторанної справи у Національному у-ті водного господарства та природокористування (15-17 березня 2018 р.). Рівне, 2018. С. 331–333.

4. Природничо-географічний. Історія створення та формування факультету. URL: <https://www.megu.edu.ua/uk/prirodnicho-geografichni> (дата доступу: 15.03.2020).

Ахмедов Б. М.

аспірант кафедри фізичної географії

Мельнічук М. М.

к.геогр.н., доцент,

доцент кафедри фізичної географії

Східноєвропейського національного

університету імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

ЗМІНИ У СТРУКТУРІ ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Найважливішою складовою природно-ресурсного потенціалу Волинської області є земельні ресурси. В умовах сьогодення земля як національне багатство країни «виконує» функцію природного ресурсу, територіального базису та основного засобу виробництва. Процес використання земель є надзвичайно інтенсивним, проте, у різних галузях господарства неоднаковим і може мати різне значення у процесі їхнього функціонування. Усі категорії земельних ресурсів незалежно від їхнього цільового призначення, цільового використання й власності складають єдиний земельний фонд.

Земельний фонд – сукупність земель у державі всіх форм власності і категорій. Відповідно до ст. 18 Земельного Кодексу України до земель України належать усі землі в межах її території, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами [4]. Згідно трактувань Енциклопедії сучасної України Земельний фонд України, це землі в межах території України незалежно від форм власності, цільового призначення, правового режиму, господарського використання [3].

Розмір земельного фонду виступає критичним фактором розвитку території. Тому максимально ефективне використання землі є одним з

ключових принципів раціонального використання територій, а розмір і структура земельного фонду – одним із найважливіших факторів розвитку.

Виявлення змін у структурі земельного фонду є актуальним не лише на національному, а й на регіональному рівнях. Тому детальніше розглянемо структуру земельного фонду Волинської області. Важливим є аналіз земель за основними видами та угіддями як в просторовому так і часовому аспектах.

Станом на 1995 р. площа земель сільськогосподарського призначення у Волинській області складала 1101,1 тис. га. В динаміці прослідковуємо дещо скорочення земель даного призначення: 2000 р. – 1092,0 тис. га; 2005 р. – 1086,9 тис. га; 2010 р. – 1083,0 тис. га. 1063,6 га становлять землі сільськогосподарського призначення у 2017 році [5]. Отже, площі сільськогосподарських земель за даний період скоротилися на 37,5 тис. га.

Площа відкритих заболочених земель скоротилася на 3,1 тис. га. Землі під водою зросли на 2,5 тис. га. Позитивним, передусім, для еколого-географічної ситуації в регіоні є те, що землі зайняті під лісами та лісовкриті площі в динаміці мають тенденцію до збільшення. У 1995 році у структурі земельного фонду області ліси та лісовкриті площі склали 678,2 тис. га, за 22 роки зросли на 19,4 тис. га і відповідно станом на 2017 рік зайняли 697,6 тис. га. Забудовані землі у 1995 р. займали 57,4 тис. га земельного фонду області. В подальшому в динаміці відбувається їх зростання: у 2005 р. – 57,0 тис. га, у 2010 – 59,2, у 2017 році під забудованими землями зайнято 61,6 тис. га (табл. 1.).

Таблиця 1

Землі Волині [5]

Рік	1995	2000	2005	2010	2017
Всього земель	2014,4	2014,4	2014,4	2014,4	2014,4
Землі сільськогосподарського призначення	1101,1	1092,0	1086,9	1083,0	1063,6
Ліси та лісовкриті площі	678,2	687,8	691,8	695,1	697,6
Відкриті заболочені землі	118,8	116,1	116,0	116,7	115,7
Забудовані землі	57,4	57,0	57,0	59,2	61,6
Землі під водою	43,0	45,0	45,6	45,4	45,5
Інші землі	15,9	16,5	17,1	15,0	30,4

За останні більше, ніж 20 років у структурі земельного фонду Волинської області прослідковуємо як зростання так і зменшення площі земель залежно від їх категорії у земельному фонді області.

За статистичними даними станом на 2017 р. [5]. основу земельного фонду Волинської області становлять сільськогосподарські угіддя – 1063,6 тис. га (52,8 % до загальної площі території), під лісами і лісовкритими площами зайнято 697,6 тис. га (34,6 %), відкриті заболочені землі складають 115,7 (5,7 %), під забудованими землями – 61,6 тис. га (3,1 %) території області, землі під водою становлять 45,5 тис. га (2,3 %) та на інші землі припадає 30,4 тис. га (1,5 %).

Структуру земельного фонду Волинської області (2017 р.) відображає рис. 1.

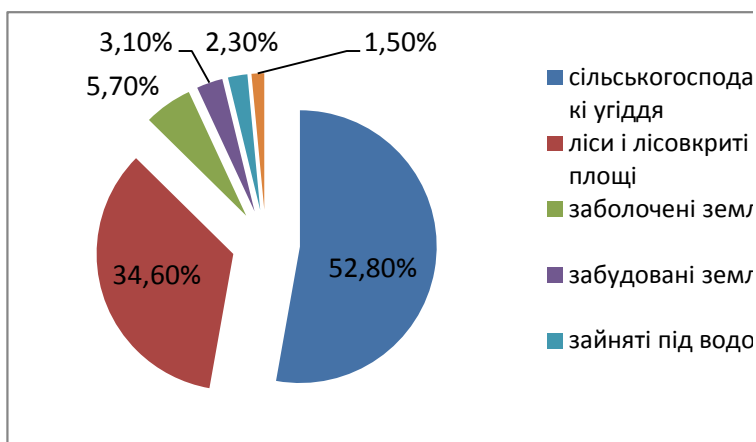

Рис. 1. Структура земельного фонду Волинської області (2017 р.) (%)

Земельний фонд області станом 2018 року становить 2014,4 тис. га, з них 1047,6 тис. га або 52 % займають сільськогосподарські угіддя [2], що свідчить про високий рівень сільськогосподарської освоєності земель. Структура сільськогосподарських угідь регіону подана у таблиці 2.

Співвідношення сільськогосподарських угідь засвідчує характер використання землі на регіональному рівні. Тому й важливо оцінювати частку й розміщення основних складових частин сільськогосподарських угідь, таких, як рілля, багаторічні насадження, сіножаті та пасовища. Сільськогосподарські угіддя займають 52 % від загальної площі території. Їх площі у межах області розподілені нерівномірно. Використання земель регіону значною мірою зумовлено ґрунтово-кліматичними умовами. У структурі сільськогосподарських земель Волинської області головну роль відіграють орні землі (рілля). Їх частка в структурі земельного фонду найвища в південних лісостепових районах, що пов'язано із рівнинним рельєфом, поширенням опідзолених та чорноземних ґрунтів, достатньою

кількістю тепла й вологи. У північних районах області частка орних земель у їх структурі не перевищує 20 % [2]. Сільськогосподарські угіддя є основою земельно-ресурсного потенціалу.

Таблиця 2

Структура сільськогосподарських угідь Волинської області (2018 р.) [2]

Сільськогосподарські угіддя з них:	усього, тис. га	% до загальної площі території
-рілля	672,3	33
-перелоги	-	-
-багаторічні насадження	11,7	0,6
-сіножаті	161,8	8
-пасовища	201,7	10
Усього сільськогосподарські угіддя	1047,5	52
Загальна територія	2014,4	100

Загальна площа земель Волинської області з 1995 року залишилася незмінною (2014,4 тис. га). Про високий рівень сільськогосподарської освоєності земель свідчить частка ріллі (33,4 %).

Таким чином, у структурі усіх земель у межах території Волинської області незалежно від розмірів та типу господарського використання зміни, що відбулися не є принциповими. Земельні ресурси, що виходять із поняття про земельний фонд є значимими у структурі природно-ресурсного потенціалу Волинської області. Відповідно область належить до регіонів із відносно збереженими природно-територіальними комплексами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грицик В., Конарський Ю., Бедрій Я. Екологія довкілля. Охорона природи: навч. посіб. К. : Кондор, 2009. 292 с.
2. Екологічний паспорт Волинської області за 2018 р. URL: <https://voladm.gov.ua/article/ekologichniy-pasport-volinskoyi-oblasti-za-2018-rik/> (дата доступу: 20.03.2020).
3. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=15948 (дата доступу: 19.03.2020).
4. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. Додаток до № 3-4. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Земельні_ресурс (дата доступу: 19.03.2020).
5. Статистичний щорічник Волинь – 2010. Головного управління статистики у Волинській області за ред. / М. І. Мотиль. Луцьк, 2011. 569 с.

Басюк Т. О.

к.геогр.н., доцент,
доцент кафедри географії і туризму
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна

Гопчак І. В.

к.геогр.н., доцент,
доцент кафедри геології та гідрології
Національного університету водного
господарства та природокористування
м. Рівне, Україна

ОЦІНКА ВПЛИВУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ГІДРОЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН БАСЕЙНУ РІЧКИ РОСЬ

Однією з актуальних проблем на сьогодні є охорона, раціональне та економне використання водних ресурсів, зокрема поверхневих водних об'єктів, нагальна потреба у поліпшенні їх стану та зменшенні негативного антропогенного впливу, особливо пов'язаного з їх забрудненням. В сучасних умовах формування хімічного складу, гідрохімічного режиму, рівня забрудненості практично всіх річкових вод в межах України визначається складним комплексом природних і антропогенних чинників. Найважливішу роль у цих процесах відіграють гідрологічний режим річок, особливості фізико-географічних, геологічних і гідрологічних умов у різних частинах їх басейнів, характер співвідношення промислового і сільськогосподарського виробництва, особливості та об'єми водокористування і скидів забруднених стічних вод тощо [3].

Метою дослідження є проведення оцінки впливу господарської діяльності на гідроекологічний стан басейну річки Рось.

Обрана для досліджень річка Рось характеризується впливом складного та багатогранного комплексу природних та антропогенних чинників, що в сучасних умовах визначають якість води [1].

Рось – є правою притокою Дніпра. Басейн річки розташований на території чотирьох областей (Київська, Вінницька, Житомирська, Черкаська) у двадцяти двох адміністративних районах [3].

Довжина річки Рось становить 364 км, площа басейну – 12575 км². Пересічна ширина річища у середній течії до 50 м, долини до 3 км. Живлення переважно снігове, літом межень. Річний стік – 0,86 км³ [2;3].

Річка Рось протікає в межах Українського кристалічного щита територією Придніпровської височини та Канівських гляціодислокацій. У геологічній будові басейну річки Рось бере участь складний комплекс

докембрійських утворень, що представлені метаморфічними і виверженими породами, які перекриті товщею осадових утворень кайнозою, а на північному сході та сході більш давнішими породами мезозою і палеозою. Загалом територія басейну річки Рось розташована в гідрогеологічній області УКЩ та Дніпровського артезіанського басейну.

У басейні річки Рось налічується 1136 малих річок довжиною 4872 км, з них у: Вінницькій області – 334 річки довжиною 984 км; Житомирській – 221 річка довжиною 458,5 км; Київській – 534 річки довжиною 2810,7 км; Черкаській – 48 річок довжиною 573,8 км. Зокрема у річку Рось впадають притоки: праві – Глиця, Коза, Козлівка, Котлуй, Молочна, Насташка, Поправка, Росена, Роська, Супрунка (Ципрунка), Тарган, Хоробра; ліві – Оріховатка, Кам'янка, Протока, Росава, Роставиця, Самець (Мика), Сквирка, Узинка, Смотрюха, Хутірка та інші [3].

Більшу частину басейну річки Рось займають чорноземи. Вони приурочені до порівняно знижених, вирівняних ділянок. Характерною рисою будови чорноземів даної території є велика потужність гумусових горизонтів (до 100 см). Береги вкриті заплавами луками.

Землі річки Рось частково розорані, окультурені або перебувають під випасами, що призводить до їх деградації, а також змиву при паводках у річкове русло значних домішок (органічних, бактеріальних і твердого стоку).

Басейн річки Рось належить до найбільш зарегульованих річкових басейнів в Україні. Для задоволення потреб населення і галузей економіки в басейні річки збудовано 60 водосховищ і 1865 ставків, де акумульовано 323,68 млн. м³ сумарний об'єм ставків і водосховищ приблизно відповідає половині середньорічного стоку. Безпосередньо на річці споруджено 10 руслових водосховищ, сумарним об'ємом 59,97 млн. м³. На п'яти із них побудовано діючі малі ГЕС. Робота гідровузлів ГЕС на сьогодні визначає гідрохімічний, гідрологічний і гідробіологічний режими річки [1;4;5].

Хімічний склад води у річці Рось формується під значним впливом процесів вивітрювання алюмосилікатів кристалічних порід, що є в басейні річки. Впродовж останніх 40 років хімічний тип води в річці біля Корсунь-Шевченківського водосховища змінився із гідрокарбонатного кальцієвого на гідрокарбонатний кальцієво-магнісвий. Постійне зростання мінералізації відбувається при зменшенні витрат води періоду весняної повені, що безпосередньо зумовлено зарегулюванням стоку річки [1;3].

Зіставлення екологічних нормативів якості води з даними, отриманими протягом трьох останніх десятиліть, свідчить про її інтенсивне антропогенне забруднення. Особливо це стосується показників вмісту органічних речовин, що потрапляють з господарсько-побутовими стічними водами з населених пунктів, а також з промисловими стічними водами. Підтвердження цьому – особлива забрудненість води Росі у створах нижче

великих міст, що, у свою чергу, є центрами промисловості в регіоні [6].

Надмірне зарегулювання річки Рось спричинило суттєві екологічні зміни та призвело до порушення природного режиму річкового стоку. У результаті будівництва каскадів водосховищ майже повністю була знищена система заплавних водойм та ландшафтів річкової долини. Знищення природної лісової й лучно-степової рослинності сприяє замуленню річок та поглибленню процесів ерозії [4].

Наразі басейн річки Рось зазнає значного антропогенного впливу. Греблі, водосховища, побудовані на Росі, суттєво збільшили площу випаровування. Водозабори різко знизили швидкість течії води. Використання населенням фосфатних порохів і відсутність належних очисних споруд призвело до засилля річки синьо – зеленими водоростями. За останні роки рівень води в річці впав на 1 метр в середній течії. У посушливі періоди рівень води падає до критично низьких значень. У весняний період нересту риби та повеней не дотримуються норми скидання води електростанціями, які знаходяться в приватному володінні. Це призводить до загибелі ікри прісноводних риб та зниження їх популяцій. Все це призвело до застою, кисневого збіднення води в Росі. Порушена природна екосистема. Річка втратила здатність до самоочищення. Пологі й помірно круті ділянки схилив звичайно розорані, круті – задерновані або покриті мішаним лісом і чагарником [1;3;5].

Головним джерелом забруднення поверхневих вод є стічні води підприємств та житлово-комунальних господарств. У річку Рось скидають відходи біля 60 підприємств. Усі забруднення, які надходять зі стічними водами Київської області, накопичуються у верхньому б'єфі Стеблівської ГЕС, а потім надходять в район питного водозабору м. Корсунь – Шевченківський [1;3].

Для оцінки якості поверхневих вод р. Рось було вибрано вісім пунктів спостережень, що дало змогу охарактеризувати гідроекологічний стан основного русла річки Рось у 2018 році від верхів'я (с. Кошів, 278 км) до гирла (с. Хмільна, 12 км).

Результати об'єднаної екологічної оцінки свідчать про те, що величини інтегрального екологічного індексу I_E за найгіршими й середніми значеннями блокових індексів на окремих ділянках р. Рось становлять влітку-восени – 3,4-4,2 і 2,7-3,6, що характеризує якість річкової води за станом по всій довжині як «доброу» й «задовільну», а за ступенем чистоти – «чисту» та «забруднену».

Впродовж року вода верхньої ділянки річки (с. Кошів, с. Пилипча) характеризувалася як «добра», «чиста» за якістю ($I_{E \text{ найг.}} = 3,4$, $I_{E \text{ сер.}} = 2,7$). Середня ділянка (с. Глибочка – смт. Стеблів) відрізняється більшою забрудненістю за найгіршими показниками якості води ($I_{E \text{ найг.}} = 3,7-3,9$) – «задовільна», «забруднена». Найгіршою якістю відрізняється нижня

ділянка річки (м. Корсунь-Шевченківський). Тут значення I_E найг. і I_E сер. найвищі (4,2 і 3,6), що характеризує воду річки на цій ділянці за станом як «задовільна» і за ступенем чистоти – «забруднена».

По всій довжині річки при встановленні величини екологічного інтегрального індексу (I_E) визначальними були індекси трофо-сапробіологічних показників (I_2) і специфічних речовин токсичної дії (I_3), які відрізняються високими найгіршими і середніми значеннями їх показників.

Результати досліджень щодо впливу господарської діяльності в басейні річки Рось свідчать про необхідність здійснення цілеспрямованих заходів по покращенню екологічної ситуації і захисту екосистеми річки, які повинні бути направлені на зниження антропогенного евтрофування і забруднення водних об'єктів басейну специфічними речовинами токсичної дії. Проведені дослідження дозволяють оцінити ефективність здійснених водоохоронних заходів, визначити екологічні нормативи якості води, провести порівняльну характеристику та визначити основні напрямки довгострокової програми водоохоронної діяльності з оздоровлення та поліпшення стану водних ресурсів басейну Дніпра.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабій П. О., Вишневський В. І., Шевчук С. В. Річка Рось та її використання. К. : «Інтер прес Лтд», 2016. 126 с.
2. Вишневський В. І. Річки і водойми України. Стан і використання. К. : Випол, 2000. 376 с.
3. Гідроекологічний стан басейну річки Рось / за ред. В. К. Хільчевського. К. : Ніка-Центр, 2009. 166 с.
4. Калько А. Д., Басюк Т. О., Опанчук Т. Л., Гопчак І. В. Вплив водосховищ на гідроекологічні особливості річки Рось. *Процеси у системі географічної та екологічної науки* : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. присвяченої 25-річчю відкриття спеціальності «Екологія» у Тернопільському національно-му педагогічному університеті ім. В. Гнатюка, 7-8 травня 2019 р. Тернопіль : СМП «Тайп», 2019. С. 61–64.
5. Пелешенко В. І., Закревський Д. В., Хільчевський В. К. та ін. Вплив господарської діяльності на гідрохімічний режим і якість води р. Рось. *Вісн. Київ. ун-ту. Географія*. 1985. Вип. 27. С. 37–44.
6. Яцик А. В., Пашенюк І. А., Гопчак І. В., Басюк Т. О. Оцінка використання і охорони водних ресурсів басейну річки Рось. Збірка доповідей Міжнародного Конгресу «ЕТЕВК-2015», (8-12 червня 2015 р., м. Іллічівськ). С. 335–343.

Басюк Т. О.

к.геогр.н., доцент,
доцент кафедри географії і туризму

Калько А. Д.

д.геогр.н., професор,
декан природничо-географічного факультету

Івашко М. А.

студентка магістратури природничо-географічного факультету
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА ГІДРОЛОГІЧНОГО РЕЖИМУ РІЧКИ ПІВДЕННИЙ БУГ У МЕЖАХ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Річка Південний Буг є найбільшою річкою, басейн якої повністю розташований в межах України. Характерною особливістю річки є її зарегулювання стоку водосховищами гідроенергетичного призначення. Створення водосховищ істотно змінює ландшафт річкових долин, а регулювання стоку перетворює природний гідрологічний режим ріки в межах підпору, який залежить від виду регулювання стоку та режиму попусків в умовах їх комплексного використання. Зміни гідрологічного режиму відбуваються також і у нижньому б'єфі гідровузлів, іноді на відстані десятків і навіть сотень кілометрів [5-7].

Метою досліджень є оцінка гідрологічного режиму р. Південний Буг у межах Вінницької області. Об'єкт дослідження – р. Південний Буг (від 654 км до 219 км).

Характеристика гідрологічного режиму річки Південний Буг включала оцінку: водного, рівневого, льодового режимів; річного стоку; запасів водних ресурсів; максимальні та мінімальні витрати води; внутрірічний розподіл стоку.

За *водним режимом*, річки Вінницької області, що протікають в межах басейну р. Південний Буг належать до рівнинного типу річок, переважно снігового живлення. Підземний стік незначний [1].

Рівневий режим р. Південний Буг характеризується яскраво вираженою весняною повінню, низькою літньою меженню, що порушується дощовими паводками, осінніми та зимовими підвищеннями рівня води внаслідок дощів і відлиг. Повінь починається наприкінці лютого – на початку березня. У перші дні повені підвищення рівня води відбувається досить інтенсивно (2-3 м), далі – уповільнюється. У роки з низькою повінню середня інтенсивність підвищення рівня води становить 20-30 см/добу, найбільша – 50-100 см/добу, а в роки зі значною повінню

відповідно 40-60 см і 96-162 см. Найвищий рівень повені в середньому спостерігається у другій-третьій декаді березня, а в теплі ранні весни – у першій декаді лютого (1974, 1975, 1977, 1990 рр.), у сніжні холодні – у перших числах квітня (1931, 1932, 1940, 1956, 1964, 1972, 1980, 1985, 1991, 1996, 2000, 2012 рр.). Закінчується повінь в основному у кінці квітня – на початку травня. Раннє закінчення весняної повені спостерігається у кінці лютого – на початку березня, пізніше – у кінці травня. Спад рівня води у перші дні проходить так само інтенсивно, як і його підвищення, у кінці повеневого періоду він уповільнюється і починається межень. Найвищий рівень повені перевищує меженні рівні на 3-5 м. Літня межень – нестійка, вона неодноразово переривається дощовими паводками. Протягом року їх два-три, найчастіше незначної тривалості. Висота дощових паводків не перевищує 0,5-1,0 м над меженим рівнем води, але інколи спостерігаються такі паводки, під час яких формуються максимальні рівні, які за величиною близькі, а в окремі роки є більшими за максимальні рівні весняної повені. Така ситуація спостерігалась на території розташування водосховищ у 1991, 1993, 1995, 1997 і 1998 рр. Найнижчі рівні води у період літньої межені спостерігаються у липні-серпні. У жовтні починається підвищення рівня води, що продовжується майже до льодоставу. Після замерзання річки рівень води знижується. Рівні води зимової межені дещо вищі за рівні води літньої межені. Середня річна амплітуда коливання рівнів води у р. Південний Буг на зазначеній території становить 240-640 см, найбільша – досягає 460-950 см [1].

Значний вплив на рівневий режим у період межені р. Південний Буг у межах Вінницької області завдає робота водосховищ з добовим регулюванням, призначених для потреб гідроенергетики, а саме Сутиського, Брацлавського та Чернятського. За період з 1990 р. по 2019 р. середньомісячні рівні води у водосховищах кожного місяця підтримуються на позначках НПР. Підтримка такого режиму роботи призводить до значних коливань добових рівнів води [3].

Максимальні рівні води за період весняної повені на ділянці р.Південний Буг, де розташовані водосховища, визначено за даними стаціонарних спостережень у гідростворах водпостів: Лелетка, Сабарів, Тростяничик і Підгір'я.

Для визначення максимальних рівнів води у створі греблі кожного водосховища проаналізовані й ув'язані за довжиною водотоку максимальні рівні води, що спостерігались на водпостах, і ті, що визначено за ухилом річки та їх значенням у нижніх б'єфах водосховищ у роки з різною за водністю (табл. 1).

Льодовий режим. Річка Південний Буг замерзає найчастіше у другій половині грудня. Льодостав – малостійкий, середня товщина льоду коливається від 20 до 40 см.

Таблиця 1

Максимальні рівні води на р. Південний Буг у межах Вінницької області

Показники при максимальних рівнях води	Водпост, водосховище							
	Лелетка	Сабарів	Сутиське	Брац- лавське	Тростян- чик	Чер- нятське	Підгір'я	
За період спостережень	1946- 2019	1930- 2019			1930- 2019		1930- 2019	
Позначка «0» вод посту (НІР водосховищ)	243,87	224,99	228,10	188,55	139,59	137,50	70,01	
Найбільший	249,11	234,54	231,35	190,95	146,19	139,57	79,50	
Дата (число, місяць, рік)	4.04. 1956	6.04. 1956	6.04. 1956	7.04. 1956	7.04. 1932	7.04. 1932	7.04. 1932	
Забезпе- ченість	P=1%	249,37	234,79	231,60	191,20	146,49	139,87	79,91
	P=3%	248,77	234,00	230,60	190,20	145,89	139,27	78,71
	P=5%	248,52	233,59	230,15	189,15	145,49	138,87	77,31
	P=10%	248,07	232,89			144,89		76,06
	P=25%	247,47	231,89			143,69		

Найбільшу величину зареєстровано біля водпосту Тростянчик у 1947 р. – 56 см та біля водпосту Підгір'я у 1953 р. – 66 см. Нестійкий льодовий режим річки в окремі роки є наслідком заторних і зажорних явищ, що спостерігаються впродовж усього осінньо-зимово-весняного періоду. Затори льоду утворюються під час руйнування льодового покриву, іноді восени у період його формування. Під час затору не виключено значне підвищення рівня води. Очищення річки від льоду відбувається у середині-наприкінці березня або навіть на початку квітня.

Річний стік. За результатами розрахунків методом моментів одержано: середні багаторічні витрати води, коефіцієнти варіації C_v та асиметрії C_s р. Південний Буг у створах водпостів Лелетка, Сабарів, Тростянчик і Підгір'я. Відносна середня квадратична помилка розрахунку коефіцієнтів варіації, що характеризує мінливість стоку, не перевищує 4 %. Коефіцієнт асиметрії C_s встановлено за формулами нормативного документу [4]. Основні статистичні параметри річного стоку р. Південний Буг і його характеристик наведено у табл. 2, де подано також параметри водосховищ, які визначено за коефіцієнтами приводки, рекомендованими у роботі [2].

Таблиця 2

Основні параметри й багаторічні характеристики річного стоку
р. Південний Буг у межах Вінницької області

Показники		Водпост, водосховище						
		Лелег-ка	Саба-рів	Су-тиське	Брац-лавське	Трос-тянчик	Чер-няцьке	Підгір'я
Середні багаторічні величини	$Q, м^3/с$	13,5	29,2	33,3	36,8	48,4	51,3	59,6
	$M, л/с·км^2$	3,38	3,24	3,08	2,99	2,78	2,74	2,42
	$W, млн.м^3$	426	922	1051	1161	1528	1619	1881
Статистичні параметри	C_v	0,38	0,36			0,34		0,34
	C_s	0,76	0,72			0,68		0,68

Для Сутиського водосховища $K_{Сут}=(F_{Сут}/F_{Саб})^{0,75}=1,14$; Брацлавського $K_{Брац}=(F_{Брац}/F_{Саб})^{0,75}=1,26$, Черняцького $K_{Черн}=(F_{Черн}/F_{Трос})^{0,75}=1,06$; де F – де площа водозбору відповідно Сутиського ($F_{Сут}$), Брацлавського ($F_{Брац}$) і Черняцького водосховищ ($F_{Черн}$) та водпостів поблизу с. Сабарів ($F_{Саб}$) і с. Тростянич ($F_{Трос}$).

Максимальні витрати води на р. Південний Буг спостерігаються навесні внаслідок танення снігу, влітку під час значних дощів і навіть взимку під час відлиг або несприятливого льодового режиму (затори, зажори). Аналіз даних спостережень за режимом максимального стоку на р. Південний Буг показав, що у межах ділянки, де розташовано досліджувані водосховища, найчастіше найбільші витрати води за рік спостерігаються у період весняної повені. В окремі роки трапляються випадки, коли зливові паводки перевищують весняну повінь. Як правило така ситуація буває у маловодні повені, а їх кількість за період з 1930 по 2019 рр. не перевищує 10-15 %.

Для річок басейну Південного Бугу, як вже було зазначено, характерними є літньо-осіння та зимова межені. У літню межень, *мінімальні витрати води*, як правило, є меншими від витрат у зимову межень. На їх формування значно впливає господарська діяльність людини, що сприяє збільшенню, зменшенню або перерозподілу стоку. Тому розрахункові величини для створів гребель досліджуваних водосховищ за стоком опорних водпостів не можна використати.

Внутрірічний розподіл стоку р. Південний Буг у створах гребель водосховищ здійснено по зазначених водпостах за водогосподарський рік (II-I) і сезони: весна (II, III, IV), літо (V-VIII), осінь (IX-XI) і зима (XII-I). Визначено, що з урахуванням забезпеченості річного та сезонного стоків

на ділянці розташування досліджуваних водосховищ до багатоводного року слід віднести 1970 р., до середнього за водністю 1984 р. і до маловодного – 1957 р. Аналізуючи внутрірічний розподіл стоку р. Південний Буг, можна зробити висновок, що навесні через створ гребель водосховищ у багатоводні роки проходить близько 44 % річного стоку, дещо більша його частина припадає на маловодні роки 53-65 %, у середні за водністю роки вона становить 33-36 %. Підвищена водність спостерігається у літньо-осінню межень (30-25 %), а найменша – у зимовий період (9-12 %).

Отже, в умовах зростаючого дефіциту водних й енергетичних ресурсів, дедалі більшого значення набуває їх комплексне використання, що досягається регулюванням стоку водосховищами гідроенергетичного призначення, які впливають, як на гідрологічний режим річки так, і на довкілля. Тому, разом із гідрохімічним, гідробіологічним, ландшафтним, ґрунтово-рослинним, санітарно-гігієнічним, соціально-економічним та геомоніторингами потрібно регулярно проводити гідрологічний моніторинг річок України, зокрема для попередження наслідків шкідливої дії води під час повеней та паводків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Басюк Т. О. Аналіз фізико-географічних умов формування стоку річок басейну Південного Бугу. *Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті* : зб. тез виступів учасників Міжн. наук.-практ. конференції присвяченої 90-річчю від дня народження С. Я. Дем'янчука (22-23 жовтня 2015 р., м. Рівне). Рівне: РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2015. С. 163–165.

2. Гидропроект им. С. Я. Жука. Украинское отделение. Правила эксплуатации Щедровского, Сабаровского, Сутисского, Ладыженского, Глубочекского водохранилищ на р.Южный Буг. Т.3.: Гидрологические условия и климат. Харьков, 1986. С.263.

3. Паспорта Сутиського, Брацлавського, Чернятського водосховищ на р.Південний Буг. К.: Укрдипроводгосп Мінводгоспу України, 1980.

4. Руководство по определению расчетных гидрологических характеристик. Л. : Гидрометеоздат, 1973. С.111.

5. Яцик А. В. Водогосподарська екологія: у 4 т, 7 кн. К. : Генеза, 2004. Т.3, кн. 5. 496 с.

6. Яцик А. В., Грищенко Ю. М., Волкова Л. А., Пашенюк І. А. Водні ресурси: використання, охорона, відтворення, управління : підручник для студентів вищих навч. Закладів. К. : Генеза, 2007. 360 с.

7. Яцик А. В., Стичаковська Т. О. Мала гідроенергетика України: стан, соціально-економічні аспекти розвитку, вплив на природне середовище. *Водне господарство України*. 2008. № 6. С. 11–15.

Мартинюк В. О.
к.географ. н., доцент,
професор кафедри екології, географії та туризму
Зубкович І. В., аспірант
Андрійчук С. В., аспірант
Рівненський державний гуманітарний університет
м. Рівне, Україна

ГЕОІНФОРМАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ МОДЕЛІ ЛІСО-АГРАРНО-ОЗЕРНОГО ТИПУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

У стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року зазначається, що «система державного управління у сфері охорони вод потребує невідкладного реформування і переходу до інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом» [1]. На сьогодні в Україні створено дев'ять районів річкових басейнів (Дніпра, Дністра, Дунаю, Південного Бугу, Дону, Вісли, річок Криму, річок Причорномор'я, річок Приазов'я) та відповідних суббасейнів і водогосподарських ділянок. Головною одиницею інтегрованого управління водними ресурсами (ІУВР) сьогодні виступає район річкового басейну. Таким чином, озера розглядаються у системі конкретних суббасейнів (або водогосподарських ділянок), а басейни озер залишаються ніби поза увагою.

Багаторічні конструктивно-географічні дослідження озер Поліського регіону, що ведуться нами ґрунтуються на концепції єдиної природної системи «озеро-водозбір» або озерно-басейнової система (ОБС). Ми розглядаємо ОБС не лише як локальний об'єкт ІУВР, а також як природно-господарську систему. Оцінка геоекологічного стану природокористування та еколого-ландшафтних процесів у межах водозбору дозволяє визначати не лише стійкість до антропогенних навантажень озерної екосистеми, але й вживати оптимізаційних заходів щодо господарської діяльності у цілісній ОБС.

Мета роботи – розкрити особливості підходів до розробки моделі лісо-аграрно-озерного типу природокористування (ОБС оз. Озерненське).

Матеріалами дослідження слугували польові спостереження у межах ОБС оз. Озерненське (Волинське Полісся), що були проведені авторами у різні сезони 2018 року. Оцінка природно-аквального комплексу оз. Озерненське, або підсистеми ОБС «озеро», розглянута нами у роботі [3].

Методика виділення меж водозбору озера включала польовий етап та камеральний – обробка отриманої інформації за допомогою геоінформаційних технологій (ГІС пакет: *ArcGIS* 10.3).

Для виділення водозбору озера використовувалися польові спостереження, які включали: візуальну оцінку крутизни схилів та меж вододільної лінії; піший прохід межею вододільної лінії водозбору водойми, фіксування за допомогою GPS-навігатора *Garmin Oregon 650* географічних координат пагорбів та максимальних висот, які обмежують водозбірну площу водойми; внесення отриманих даних до польового журналу.

Використання ГІС-технологій дало можливість отримати кількісну та якісну інформацію (форми, площа водного дзеркала, уточнення берегової лінії, площа водозбору) про водойму та його водозбір, які недоступні під час польових досліджень. Для виділення водозбору озера використовували топографічні карти масштабу 1:25000-1:10000, космознімки високої роздільної здатності та цифрову модель рельєфу (ЦМР) даних SRTM із застосуванням програмного пакету *ArcGIS 10.3* (рис. 1).

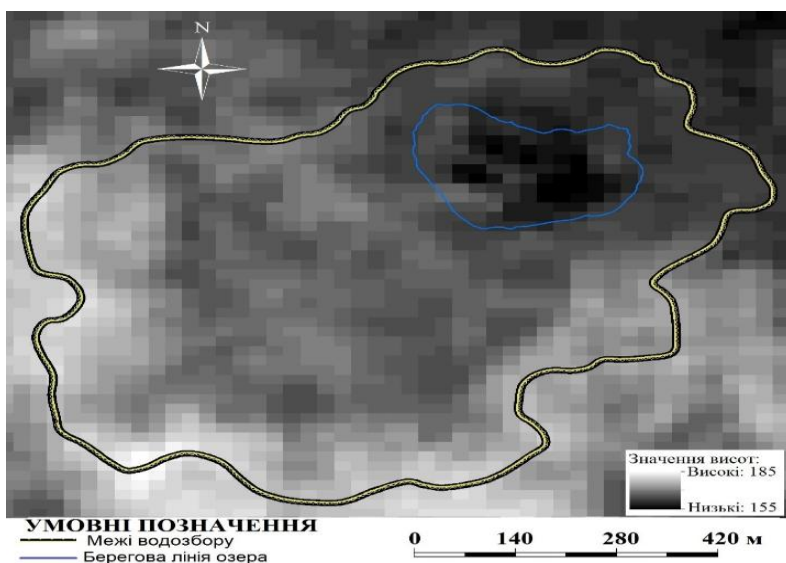

Рис. 1. Виділення меж водозбору оз. Озерненське на ЦМР (SRTM)

Алгоритм виділення водозбору у програмному середовищі *ArcMap 10.3* включав такі операції, а саме: просторова прив'язка топографічних карт у відповідності до картографічної проекції Гауса-Крюгера; підвантаження космознімку ОБС високої роздільної здатності (з ресурсу *SASPlanet*), який має просторову прив'язку (систему координат WGS 84); виконання просторової прив'язки пагорбів та максимальних висот, які обмежують

водозбірну площу водойми, які зафіксовані були під час польових досліджень; побудова за допомогою модуля *3D Analyst Tools* на основі поверхні набору даних SRTM (ЦМР) ізоліній висот рельєфу ОБС; здійснення аналізу ОБС з допомогою 3D-моделювання у програмному середовищі *ArcScene 10.3*; створення шару на якому проводимо вододільну лінію ОБС на основі вище наведених матеріалів.

Басейнова система оз. Озерненське сформована у Любомльсько-Ковельському фізико-географічному районі Волинського Полісся. Площа водозбору оз. Озерненське незначна й становить $1,68 \text{ км}^2$, у тому числі площа самого озера складає $0,153 \text{ км}^2$ [3].

Водозбір має дещо розширену площу у південно-західній його частині й загальний похил у північно-східному напрямку до озера. Водойма оточена з усіх сторін селитебними землями с. Озерне, присадибними ділянками й орними угіддями селянських господарств. У південно-західній частині (за 100-150 м від озера) розташована сільськогосподарська ферма. На основі ЦМР водозбору, космоснімків високої роздільної здатності та алгоритму, що викладений вище, ми створили модель просторово-типологічної структури угідь басейну оз. Озерненське (рис. 2).

Найбільшу площу у структурі земельних угідь ОБС посідають ліси та лісовкриті площі (37,83 %), на другому місці – орні землі (26,56 %) фермерського господарства та жителів села, 9,16 % площі складає частка самого озера, майже 8,5 % займають луки та інші необроблювані землі, на частку селитебних земель припадає 5,67 %, площа земель під перелогами становить 5,57 %. Більш детально частка розподілу земельних угідь водозбору оз. Озерненське наведена на рис. 3.

За методикою [2], нами був визначений коефіцієнт господарського освоєння $K_{ГО}$ водозбору, як відношення площ антропогенно-трансформованих угідь (S_{ATV}), до площі екостабілізуючих угідь (S_{ECV}):

$$K_{ГО} = \frac{S_{ATV}}{S_{ECV}} = \frac{74,5457}{93,3796} = 0,8$$

де S_{ATV} – селитебні землі, кладовища, дороги, землі під с/г фермою, орні угіддя, пасовища, сіножаті, перелоги, сади, ставки; S_{ECV} – ліси, луки, заболочені землі, водні об'єкти, відкриті піски та інші необроблювальні землі.

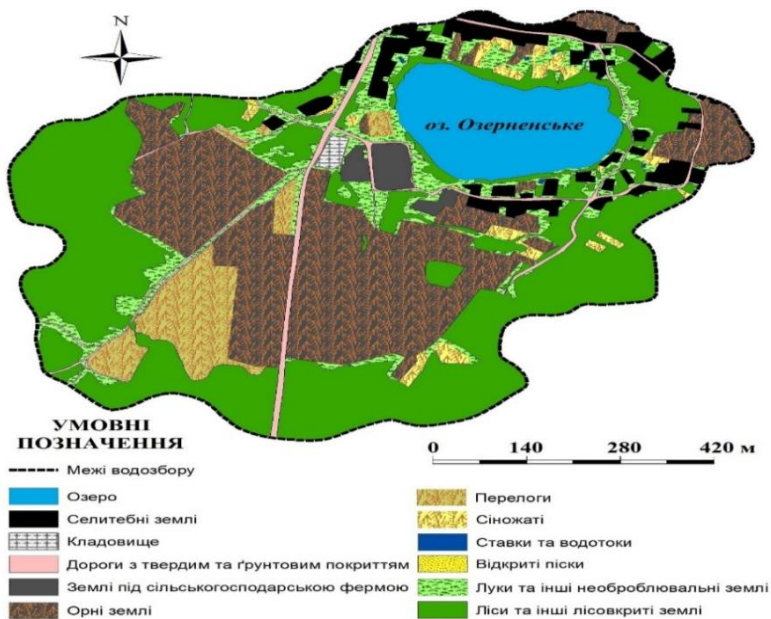

Рис. 2. Модель просторово-типологічної структури водозбору оз. Озерненське

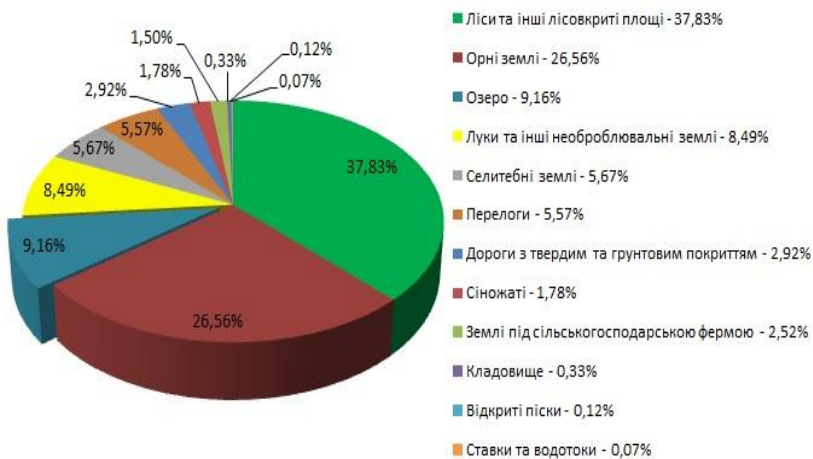

Рис. 3. Частка земельних угідь басейну оз. Озерненське

Ступінь порушення геоекологічної рівноваги ОБС у співвідношенні АТУ:ЕСУ ми визначали за допомогою модифікованої шкали (табл.1). Таким чином, водозбір оз. Озерненське ми віднесли до III категорії.

Таблиця 1

Модифікована шкала оцінки геоекологічного стану водозборів озер

Категорії водозбору	Тип водозбору (за Ф. Мільковим)	Питома вага угідь, % до їх сумарної площі		Геоекологічний стан
		АТУ	ЕСУ	
0	природний	< 5,0	> 95,0	еталонний
I		5,1-20,0	94,9-80,0	оптимальний
II	природно-антропогенний	20,1-40,0	79,9-60,0	добрий
III		40,1-55,0	59,9-45,0	задовільний
IV	антропогенно-природний	55,1-80,0	44,9-20,0	незадовільний
V	антропогенний	> 80,1	< 19,9	критичний

Ступінь господарського освоєння водозбору ($K_{ГО}$): <0,1 – дуже низький, 0,1-0,25 – низький; 0,26-0,50 – середній; 0,51-0,75 – підвищений; 0,76-1,0 – високий; 1,1-1,5 – дуже високий, > 1,6 – надзвичайно високий.

Висновки. Басейнова система оз. Озерненське за геоекологічним станом водозбору є природно-антропогенною, співвідношення АТУ:ЕСУ становить 44,4 % до 55,6 %, ступінь господарського освоєння висока ($K_{ГО}$ 0,8), стан оцінено як задовільний. Домінуючим типом природокористування ОБС є лісове та сільське господарство. Озеро використовується у якості любительського рибальства. Рекреаційна діяльність проводиться не регламентовано. Враховуючи особливості структури земельних угідь водозбору та домінуючі напрями природокористування такий тип природно-господарської ОБС доцільно називати лісо-аграрно-озерний. До управління такою ОБС мають увійти структурні підрозділи, зокрема агентства водних ресурсів, лісового господарства, органів агропромислового комплексу та місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (від 28.02.2019 р. № 2697-VIII). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата доступу: 01.03.2020).

2. Зубкович І., Мартинюк В., Андрійчук С. Оцінка геоекологічного стану басейнової системи озера Радожичі із застосуванням геоінформаційних технологій. *Наук. вісник Східноєвропейського*

національного ун-ту імені Лесі Українки. Серія: Географічні науки. 2019. № 9 (393). С. 27–36.

3. Мартынюк В. А., Андрийчук С. В., Зубкович И. В. Ландшафтно-географическое моделирование природно-аквальных комплексов озер Украинского Полесья. *Современные направления развития физической географии: научные и образовательные аспекты в целях устойчивого развития*. Минск : БГУ, 2019. С. 172–177.

Мельник О. В.

лаборант кафедри фізичної географії

Мельнійчук М. М.

к.геогр.н., доцент,

доцент кафедри фізичної географії

Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

ДО ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНИХ АСПЕКТІВ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В ІВАНИЧІВСЬКОМУ РАЙОНІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Масштабне використання природних ресурсів і, пов'язане з ним відповідне навантаження на навколишнє природне середовище, – це та сфера людської діяльності, яка визначає широке коло соціальних, економічних та екологічних проблем сьогодення.

Особливої актуальності вони набули на етапі завершення адміністративно-господарської реформи в Україні, оскільки раціональне природокористування і збереження довкілля – є тими важливими чинниками, які в умовах вичерпання ресурсів і погіршення екологічного стану навколишнього середовища можуть сприяти запобіганню подальшій деградації середовища проживання людини, динамічно розвивати економіку, задовольняти соціальні потреби незахищених верств населення.

Стрімкий економічний розвиток багатьох країн світу призвів до руйнування природних комплексів та загострення взаємовідносин суспільства з природою, і тому сучасна цивілізація потребує захисту від екологічної катастрофи та впровадження нових принципів своєї поведінки в природі й експлуатації природних ресурсів планети загалом і кожного населеного пункту як малої Батьківщини, зокрема. Інтенсивний розвиток промисловості та сільського господарства, нерациональне і неконтрольоване використання природних ресурсів, підвищення рівня

антропогенного навантаження на довкілля спричинило непередбачені зміни його стану, який, своєю чергою, здійснює деградаційний вплив на соціальні та демографічні процеси, здоров'я населення, створює напругу з геоecологічною ситуацією.

Тому, особливо в Україні, де склалися несприятливі умови переходу до сталого розвитку суспільства, проблему раціонального природокористування потрібно починати не з регіонального рівня, а з локального, тобто з кожного адміністративного району чи, взагалі, – з територіальної громади.

Іваничівський район Волинської області за природними умовами, запасами ресурсів, географічним розташуванням, демографічним потенціалом і прилеглою територією належить до унікальних регіонів заходу України. Наявність земельних, лісових, гірничо-видобувних, будівельних, водних, рекреаційних ресурсів сприяла його ранньому освоєнню і густому заселенню (82 ос./км²), інтенсивному використанню природних ресурсів, про що свідчить висока частка сільськогосподарських угідь у структурі земельного фонду району, наявність промислових підприємств гірничо-видобувного та переробного профілю, а також значна кількість чинників, що погіршують геоecологічну ситуацію регіону.

Еколого-географічні проблеми природокористування в умовах функціонування господарського комплексу окремої адміністративної одиниці розглядали у працях В. І. Вернадський, К. І. Геренчук, О. М. Маринич, С. Л. Рудницький, П. А. Тутковський, М. М. Паламарчук, Я. І. Жупанський, О. В. Заставецька, Ф. Д. Заставний, І. П. Ковальчук, Я. Б. Олійник, В. М. Петлін, П. Г. Шищенко, Е. І. Черней, Ю. М. Палеха, Л. Г. Руденко, О. Г. Топчієв, А. Д. Калько, Є. І. Іванов, М. А. Хвесик, А. В. Яцик, Г. І. Рудько, С. В. Гошовський, Д. С. Гурський, А. Г. Шапар.

Сприятливе фізико-географічне розташування Іваничівського району (південний-захід Волинської області) на кордоні з Польщею дозволяє в рамках інтенсивної міжнародної співпраці та входження регіону до транскордонної організації трьох країн (Польщі, Білорусі та України у складі Єврорегіону «Буг») вигідно використовувати наявний природний потенціал [1]. Іваничівський район, з центром у смт. Іваничі, утворений у 1940 р. (у 1957–1962 рр. – Нововолинський район з центром у м. Нововолинську), як адміністративна одиниця відновлений у 1966 р. Його територія сягає 645 тис. км². Населення – станом на 01.07.2019 р. – 32,0 тис. осіб; зокрема сільське – 25,2 тис. осіб, міське – 6,8 тис. осіб [2]. До складу входить 59 населених пунктів: одне селище міського типу (Іваничі) та 58 сіл. У районі сформовано та функціонує чотири (одна селищна та три сільські) об'єднані територіальні громади (ОТГ), до складу яких увійшла 21 сільська рада. Іваничівщина межує: на півночі – з Володимир-Волинським, на сході – з Локачинським, на південному-сході – з

Горохівським районами Волинської області, на півдні – із Сокальським районом Львівської області. На заході району простягається державний кордон з Польщею протяжністю 24 км, пунктів пропуску немає [1; 2].

Іваничівський район володіє розмаїтими природними ресурсами, що забезпечується кліматичними умовами, гідрологічними об'єктами, лісовими масивами та мисливськими угіддями, об'єктами природно-заповідного та санаторного-курортного фонду тощо.

Водні ресурси району нараховують 6 річок (Західний Буг, Луга, Луга-Свинорийка, Студянка, Стрипа, Ізівка), 5 озер (Павлівське, Целебень, Щенятинське та ін.), 116 ставків [3]. Наданих в оренду водойм для рекреаційних, рибогосподарських та технологічних потреб наразі немає, але, натомість, на площі 127,5 га є 27 потенційно можливо для оренди водойм. Площа меліорованих земель – 6,421 тис. га, з них осушені сільськогосподарські угіддя – 6,159 тис. га.

Земельні ресурси складають особливий «золотий запас» району [4]. Загальна площа земель – 64,167 тис. га: з них – сільськогосподарські землі – 49,232 тис. га (76,72 %); ліси та інші лісовкриті землі – 8,361 тис. га (13,03 %); забудовані землі – 2,806 тис. га (4,37 %); відкриті заболочені землі та води – 3,537 тис. га (5,52 %); інші – 0,231 тис.га (0,36 %). В земельному фонді переважають темно-сірі і сірі середньо суглинисті та супіщані опідзолені ґрунти.

Надра предствлені доволі багатим номенклатурним спектром. В межах району знаходяться кам'яновугільні відклади, товщина шарів яких досягає до 130-140 см. Поряд з цим, на території району виявлені запаси глини поблизу с. Мишів, піски, мергель (Грибовицьке родовище), є також ознаки запасів нафти, мінеральних вод, які містять йод, бром, але не добуваються.

Серед родовищ, що експлуатуються: 1. Родовище «Нововолинське» (дозвіл №1528 від 10.08.1998 р., дійсний до 10.08.2033 р.). Води питні і технічні. Надано в користування Підприємству «Нововолинськводокал»; 2. Родовище «Ділянка-Павлівська» (дозвіл №4375 від 29.05.1998 р., дійсний до 29.05.2018 р.). Води питні і технічні. Надано в користування Тзов «Йоданка». А місць незаконного видобутку корисних копалин (піску, глини, бурштину тощо), наразі, не встановлено.

Лісові ресурси перебувають під опікою ДП «Володимир-Волинське лісомисливське господарство» та Павлівського лісництва і мають такі показники: лісистість – 13,0 %; загальна площа вкрита лісом – 6784,5 га; лісгосподарські землі – 7297,0 га; вікова структура насаджень: молодняки – 730,6 га; середньовікові – 3967,7 га; пристигаючі – 1574,0 га; стиглі – 374,1 га; перестійні – 138,1 га; середній вік насаджень – 56 років; загальний запас деревини – 1757,19 тис. м³; озеленення складає 0,05 %. Парки – 2,5 га, сквери – 0,2 га.

У віданні Іваничівської районної організації УТМР 38705 га мисливських угідь, а ТзОВ «Павлівське мисливське господарство» має 7021 га (табл. 1).

Природно-заповідний фонд Іваничівського району представлений об'єктами місцевого значення: Ландшафтний заказник «Заставненський» – 156,8 га (Заставненська с/р); Загальнозоологічний заказник «Павлівський» – 1528 га (Іваничівська селищна рада та Павлівська с/р); Загальнозоологічний заказник «Прибужжя» – 1182,1 га (Морозовичівська, Мовниківська, Поромівська с/р).

Таблиця 1

Представники фауни Іваничівського району [4]

Представники фауни	ТзОВ «Павлівське ЛГ»	Іваничівська р/о УТМР
Козуля	80	54
Кабан	34	8
Заєць-русак	150	1510
Білка	50	160
Лисиця	45	110
Єнотовидний собака	9	13
Видра	-	70
Куниця кам'яна	40	125
Куниця лісова	40	50
Тхір чорний	30	130
Сіра куріпка	35	940

Ведення інтенсивного господарського користування ресурсами на території району, звичайно, характеризується певними показниками геоecологічного стану довкілля. Загальне водовідведення по району становило 2,3 млн. м³, у поверхневі водні об'єкти – 1,3 млн. м³, нормативно чистих – немає, нормативно чистих без очищення – 1,3 млн. м³. На території району дозволами на спеціальне водокористування охоплено 42 суб'єкти господарювання. Переважна більшість з яких є сільські ради та фермерські господарства. Спостереження за поверхневими водами на території Іваничівського району здійснює Західно-Бузьке басейнове управління водних ресурсів та Волинський обласний центр з гідрометеорології. На території району дозволами на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарним джерелами охоплено 17 суб'єктів господарювання. Здебільшого це котельні. Від усіх джерел викидів в атмосферне повітря надійшло 1,15 тис. т забруднюючих

речовин. У розрахунку на одного жителя припадає 35,8 кг забруднюючих речовин та у розрахунку на км² території 1,8 т.

Утворювачами відходів є населення, установи, підприємства (ПП «Європацукор», ТзОВ «Павлівський пивзавод», ТзОВ «Йоданка» – утворено відходів всіх класів 23416,2 т) та організації. Відходи комунальні змішані, у тому числі сміття з урн. В розрахунку на 1 особу наявність відходів усіх класів небезпеки становить 188,7 кг. На території району є лише 1 суб'єкт господарювання, який утворює відходи тваринного походження (ТзОВ «Богатир») в якого відсутній договір на утилізацію цих відходів з Ковельською філією «Укрветсанзавод». Ним було утворено 2,68 т відходів тваринного походження.

Для запобігання негативним наслідкам природокористування в районі затверджена Програма «Екологія 2017-2020 рр.» (рішення районної ради від 23.12.2016 № 11/18). Однак виконання природоохоронних заходів, в тому числі підприємствами та с/г виробниками, не виконуються.

Отож, як результат, назріла низка екологічних проблем, які негайно потрібно вирішувати, зокрема деякі зазначені в пріоритеті діяльності районної влади, – це відсутність полігону твердих побутових відходів та потреба в капітальному ремонті каналізаційно-насосних станцій та напірних колекторів. Звичайно перелік проблем є доволі «куцим». А от комплексу першочергових заходів для поліпшення екологічного стану районна влада обмежує будівництвом підземних полів фільтрації із септиками для житлового масиву селища цукрового заводу та полігону ТПВ на землях Мишівської сільської ради для смт. Іваничі.

І зовсім ніяк в районі не згадуються пролеми вугільних підприємств [5]. Нинішню екологічну ситуацію Іванічівського району можна охарактеризувати як кризову і зформовану в тривалій ретроспективі. Через нехтування законів розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу у районі відбулися структурні господарські деформації, коли перевага надавалася розвитку сировинно-видобувних, екологічно найнебезпечніших галузей промисловості.

Наслідками загострення екологічних проблем у регіоні є скорочення чисельності населення, особливо у сільській місцевості, зменшення на 30 % народжуваності, зниження природного приросту, погіршення вікової структури, розповсюдження і збільшення майже усіх видів захворювань, погіршення стану ландшафтів, збіднення біологічного різноманіття.

Тому, обґрунтування системи природоохоронних і ресурсозберігаючих оптимізаційних заходів раціонального господарювання в районі є актуальним вести з позицій еколого-географічного аналізу, узагальнення і синтезу отриманої інформації. Вирішити і оцінити цю проблему можливо лише при наявності обґрунтованих критеріїв діяльності різних видів природокористування, які враховують існуючу геологічну ситуацію,

потенціал стійкості геосистем до різних видів антропогенного навантаження, стандарти умов життя людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. The Law of Ukraine «On the Nature Reserve Fund of Ukraine». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2456-12> (Last accessed: 01.04.2020) (In Ukrainian).

2. Main Department of Statistics in Volyn Oblast. URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua> (Last accessed: 01.04.2020) (In Ukrainian).

3. Екологічний паспорт Іваничівського району. URL: <https://voladm.gov.ua/article/ekologichniy-pasport-ivanichivskogo-rayonu/> (дата звернення: 13.03.2020).

4. Мельник О. В., Мельничук М. М. Еколого-географічний аналіз земельних ресурсів Іваничівського району. *Наук. вісник Волин. держ. універ. імені Лесі Українки*. Серія: Географічні науки. № 2. 2006. С. 233–238.

5. Іванов Є., Ковальчук І., Терещук О. Геоекологія Нововолинського гірничопромислового району : монографія. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. 208 с.

Притулюк Л. В.

студентка магістратури географічного факультету спеціальності 103 «Науки про Землю» Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки м. Луцьк, Україна

ПРОСТОРОВИЙ РОЗПОДІЛ ТА ХРОНОЛОГІЯ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ СТАВКІВ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Крім природних водойм, на поверхні суходолу є багато таких, що створені діяльністю людини: водосховища, ставки, канали [3]. Ставок – штучно створена водойма місткістю не більше 1 млн м³ [2]. Напрями використання ставків залежать значною мірою від водності й господарської спеціалізації регіону. Так, на півдні і в центральних маловодних районах України штучні водойми використовуються переважно для водопостачання, зрошення й риборозведення, в північній частині країни вони є водоприймачами осушувальних систем, джерелами водопостачання та зволоження, використовуються для рибництва й рекреації, а в Прикарпатті їх головне призначення – водопостачання, гідроенергетика, рибництво, протипаводковий захист [3]. Крім основного

функціонального призначення вони сприяють підвищенню вологості повітря, зниженню максимальних витрат води в річках і зменшенню ерозійної діяльності [1]. Комплексне використання штучних водойм – один із шляхів підвищення їхньої рентабельності.

За даними Регіонального офісу водних ресурсів у Волинській області (далі – РОВР у Волинській області) станом на 1 жовтня 2019 року в регіоні налічувалося 1119 ставків загальною площею водного дзеркала 5341,60 га і сумарним об'ємом 57,82 млн м³. У тім числі в басейні Прип'яті – 791 ставок (площа водного дзеркала – 3868,08 га, сумарний об'єм – 42,51 млн м³), у басейні Західного Бугу – 328 ставків (площа водного дзеркала – 1469,16 га, сумарний об'єм – 15,31 млн м³). Найбільше ставків розташовано у Луцькому (215), Маневицькому (147), Горохівському (137) районах (рис. 1). За площею водного дзеркала та об'ємом ставків лідирують ті ж Луцький (1145,07 га, 12,83 млн м³), Горохівський (913,14 га, 10,24 млн м³), Маневицький (645,98 га, 6,86 млн м³) райони (рис. 2, 3).

Щодо розподілу по природних зонах, то близько 60 % кількості усіх ставків зосереджено в п'яти лісостепових районах, 40 % – в межах одинадцяти поліських районів. Розподіл площі водного дзеркала та об'єму ставків за фізико-географічними зонами аналогічний.

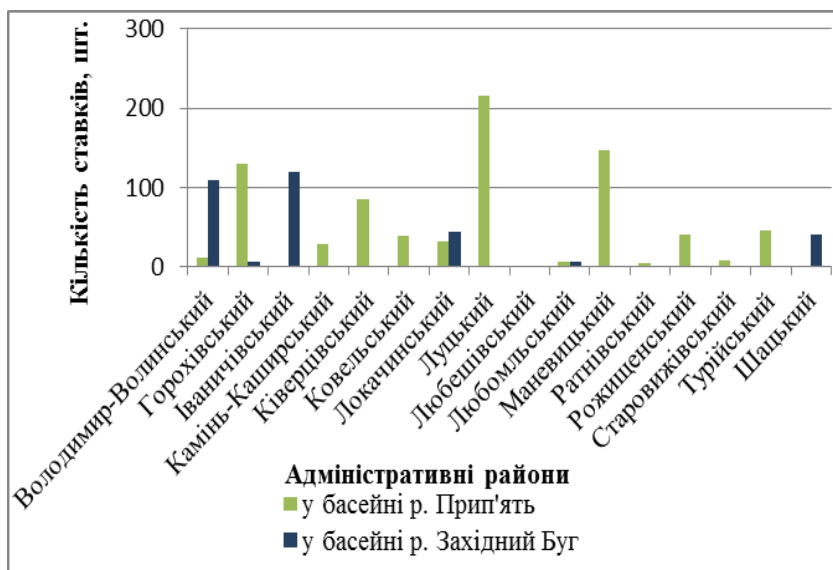

Рис. 1. Розподіл кількості ставків у Волинській області за адміністративними районами та басейнами річок (за даними РОВР у Волинській області)

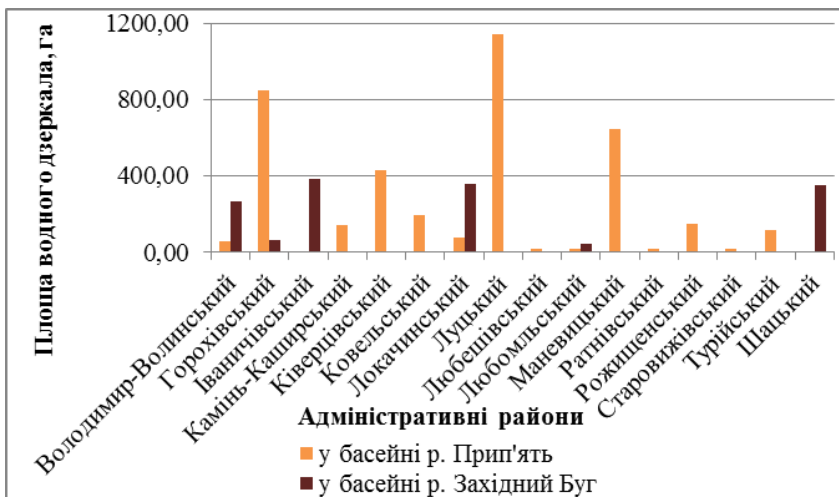

Рис. 2. Розподіл площ ставків у Волинській області за адміністративними районами та басейнами річок (за даними РОВР у Волинській області)

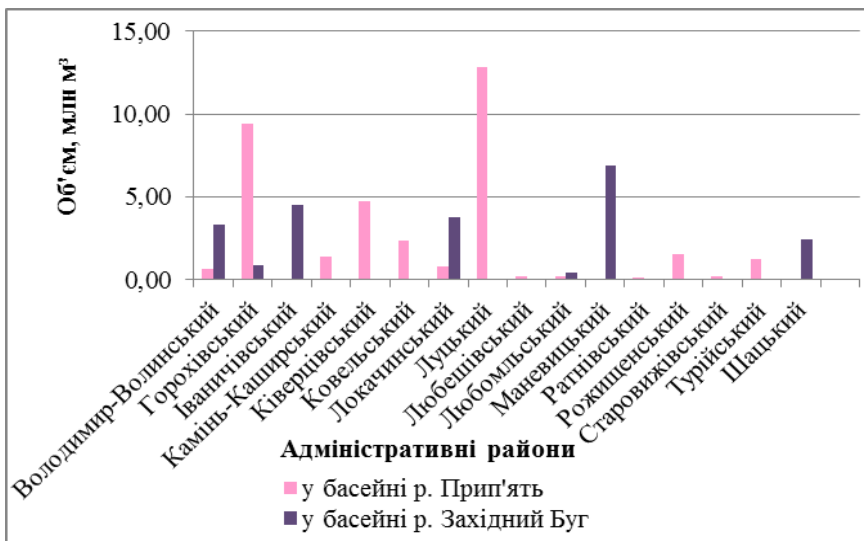

Рис. 3. Розподіл об'єму ставків у Волинській області за адміністративними районами та басейнами річок (за даними РОВР у Волинській області)

Що стосується динаміки розвитку ставкового господарства у Волинській області, то в останні п'ять років кількість ставків в регіоні поступово збільшувалася, а площа їх водного дзеркала зростала з 2014 р. і до кінця 2017 р., а в останні два роки дещо зменшилася (табл. 1).

Таблиця 1

Дані інвентаризації ставків у Волинській області
(за даними РОВР у Волинській області та [4; 5])

Часовий зріз	Загальна характеристика ставків	
	кількість, шт.	площа, га
01.11.2014 р.	929	5257,83
01.11.2016 р.	1078	5382,45
01.11.2017 р.	1085	5409,00
01.11.2018 р.	1115	5336,62
01.10.2019 р.	1119	5337,24

Таким чином, у Волинській області простежується зростання кількості ставків у часі. У просторовому аспекті більшість цих водойм зосереджена в південній частині області, яка характеризується більш вираженим мікро-і мезорельєфом. Ставки зазвичай розташовані в балках, ярах, на невеликих струмках, в вибоках річок і понижених місцях, використовуються, переважно, комплексно, а також для цільового використання (боротьби з ерозійними явищами, відпочинку населення, зволоження осушених земель, риборозведення) [5].

Такі тенденції вимагають оцінки екологічного стану поверхневих штучних водних об'єктів. Адже фахівці з'ясували, що їх створення призводить до порушення структурно-функціональної організації природних водних екосистем та їхніх зв'язків із суміжними та віддаленими екосистемами навколишнього природного середовища. Разом з тим, штучні водойми також зазнають істотного негативного впливу діяльності людини. Їх часто створюють поблизу населених пунктів, масивів орних земель, тваринницьких ферм та інших господарських об'єктів, вплив яких виявляється у підвищеному надходженні із водозбірної площі не тільки біогенних елементів, твердого стоку й органічних речовин, але й хімічних забруднень [1]. Застосування наукового підходу до вивчення геоecологічного стану ставків, їх біопродуктивності, впливу на функціонування природних компонентів довкілля та організацію господарського комплексу прилеглої території дасть змогу не тільки зберегти (чи відновити) екологічну рівновагу природних та природно-господарських систем, а й підвищити економічну ефективність та соціальну значимість використання цих водойм у регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабань В. П. Екологічна оцінка та оптимізація використання штучних рибогосподарських водойм басейну річки Південний Буг : автореф. дис... канд. сільськогосподарських наук : спец. 03.00.16 – екологія. Житомир, 2018. 20 с.
2. Водний кодекс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2020).
3. Гребінь В. В., Хільчевський В. К., Шашук В. А., Чунарьов О. В., Ярошевич О. С. Водний фонд України: Штучні водойми – водосховища і ставки : Довідник. Київ, 2014. 164 с.
4. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Волинській області за 2016 рік. URL: <https://menr.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2020).
5. Стратегія розвитку Волинської області до 2020 року. URL: <http://voladm.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2020).

Смілий П. М.

аспірант кафедри фізичної географії

Мельнічук М. М.

к.геогр.н., доцент,

доцент кафедри фізичної географії

Східноєвропейського національного

університету імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД РІЧКИ ГУЙВА

У результаті інтенсивної господарської діяльності та нераціонального використання водних і земельних ресурсів у басейнах малих річок виникають проблеми, які пов'язані із забрудненням, руйнуванням природних ландшафтних комплексів річкових долин та прилеглих територій, інженерною перебудовою русел та заплав унаслідок меліоративних робіт. Усі ці зміни в басейнах річок потребують оперативного контролю та реагування, що можливе лише за умови проведення оцінки екологічного стану басейнів річок із визначенням меж допустимого господарського втручання в їх екосистему [1;4;6].

Метою дослідження є оцінка екологічного стану басейну річки Гуйва на основі застосування критеріїв антропогенного навантаження.

Розрахунок антропогенного навантаження та оцінку екологічного стану

басейну річки Гуйва здійснено відповідно до «Методики розрахунку антропогенного навантаження і класифікації екологічного стану басейнів малих річок України» [3]. Побудована за екосистемним принципом логіко-математична модель складається з аналізу підсистем: «Радіоактивне забруднення території», «Використання земель», «Використання річкового стоку», «Якість води». Кожна підсистема характеризується набором критеріїв і показників. Важливою особливістю запропонованої системної моделі є те, що оцінка станів системи, підсистем у цій моделі виконується паралельно за двома напрямками – кількісним і якісним: оцінюється якісний стан показників підсистем, причому на множині станів окремих підсистем визначається кількісна міра, а на основі кількісних мір окремих підсистем визначається кількісна міра всієї системи [3].

Вихідними матеріалами для розрахунку антропогенного навантаження були статистичні і картографічні дані сучасного екологічного стану та використання земельних і водних ресурсів в басейні річки Гуйва.

Річка Гуйва є правою притокою Тетерів (басейн Дніпра). Територія басейну річки розташована в межах Вінницької (Козятинський район) та Житомирської (Бердичівський, Андрушівський і Житомирський райони) областей і займає площу 1505 км². Довжина річки становить 97 км. Похил 0,9 м/км. Річище звивисте, завширшки до 20 м, частково розширене, випрямлене і поглиблене. Річкова долина на значному протязі V-подібна, завширшки до 2 км. Стік зарегульовано ставками. Притоками річки Гуйва є річки Закіянка, Гульва, Лебединець, Безіменна, Безіменна (праві); Сингаївка, Пустоха, Боярка, Коденка (ліві) [2; 5].

За відсутності радіоактивного забруднення на території басейну або у разі його незначної величини підсистема «Радіоактивне забруднення території» вилучається зі складу підсистем системної моделі і розрахунки антропогенного навантаження та класифікацію екологічного стану басейну річки виконують за підсистемами «Використання земель», «Використання річкового стоку», «Якість води» [3].

Вихідними даними для оцінки стану використання земель водозбірної площі є показники лісистості басейну, території басейну в природному стані, сільськогосподарської освоєності, розораності, урбанізації, а також еродованість земель у величинах змиву ґрунту за рік [3].

За результатами розрахунків комплексний показник використання земельних ресурсів становить 3,7 та визначає стан підсистеми «Використання земель» у басейні малої річки Гуйва як «добрий» (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка антропогенного навантаження і класифікація екологічного стану басейну річки Гуйва за підсистемою «Використання земель»

Показник	Значення	Стан	Класифікація (оцінка)	
			якісна	кількісна
Лісистість, %	13,1	нижче норми	незадовільний	-2,5
Ступінь природного стану, %	26,1	нижче норми		
Сільгоспосвоєність, %	78,2	нижче норми		
Розораність, %	68,8	незадовільний		
Урбанізація, %	3,4	нижче норми		
Еродованість, змив ґрунту, т/га рік	15,2	незадовільний		

Оцінка екологічного стану річки Гуйва за підсистемою «Використання річкового стоку» здійснювалася за такими показниками: фактичне використання річкового стоку річок; безповоротне водоспоживання; скид води у річкову мережу; скид забруднених стічних вод у річку. Кожне значення було розраховано окремо з використанням об'єму забору води з річкової мережі; об'єму втрат річкового стоку внаслідок відбору підземних вод, які гідравлічно пов'язані з річковою мережею; фактичного об'єму річкового стоку; об'єму скиду води в річкову мережу; об'єму скиду в річкову мережу забруднених стічних вод.

За даними державної статистичної звітності з басейну річки Гуйва щорічно забирається в середньому 15,29 млн.м³ води. Загальний стан використання річкового стоку в басейні за рівнем спільного впливу всіх зазначених показників антропогенного навантаження на стан підсистеми «Використання річкового стоку» оцінено як «задовільний» із кількісною мірою 1,2.

Підсистема «Якість води» призначена для екологічного оцінювання якості поверхневих вод і класифікації стану басейну річки за рівнем антропогенного забруднення води. При оцінюванні антропогенного навантаження за даною підсистемою було визначено індекс забруднення окремо для трьох створів (витік, середня течія, гирло) та загалом для басейну річки Гуйва. При розрахунку визначалися значення таких показників як кисень (O_2), біохімічне споживання кисню (BCK_5), біхроматна окислюваність (BO), амоній (NH_4), оксид азоту (NO_2), залізо

загальне ($F_{заг}$). Загалом стан підсистеми «Якість води» у басейні річки Гуйва характеризується IV класом якості води, «забруднена» за станом, з кількісною мірою -1 (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінка антропогенного навантаження і класифікація екологічного стану басейну річки Гуйва за підсистемою «Якість води»

Показник		Створ		
		витік	середня течія	гирло
Гідрохімічні показники якості води, мг/дм ³	O_2	10,7	9,12	9,2
	BCK_5	2,5	4,78	4,3
	BO	16	16	17
	NH_4	0,22	0,64	0,62
	NO_2	0,013	0,044	0,034
	$F_{заг}$	0,951	-	-
Індекс забруднення		0,73	1,88	4,57
Клас якості		II-III	III	V
Класифікація (оцінка)	якісна	IV клас, «забруднена»		
	кількісна	-1,0		

За результатами комплексної оцінки усіх підсистем басейну річки встановлено індукційний коефіцієнт антропогенного навантаження ($ІКАН$), який становить -1,01 та класифікує екологічний стан басейну річки Гуйва як «поганий».

З метою запобігання погіршення екологічного стану у басейні річки Гуйва необхідно влаштувати водоохоронні зони; контролювати якість поверхневих та підземних вод; не допускати деградацію сільськогосподарських земель тощо [1;7].

Загалом оцінка антропогенного навантаження на басейн будь-якої річки є дуже важливою, насамперед для формування природоохоронної діяльності у річковому водозборі та встановлення показників, що найбільше впливають на її екологічний стан. Напрямки подальших досліджень мають бути зосереджені на детальній оцінці екологічного стану басейнів малих річок України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Відродження екосистем трансформованих басейнів річок та озер (Рекомендації до розробки ОВНС): монографія / Гриб Й. В. та ін. Рівне : НУВГП, 2012. 246 с.

2. Лозовіцький П. С., Молочко А. М. Формування стоку та екологічний стан води річки Гуйва. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-соціальні науки*. 2018. Вип. 2 (38). С. 21–26.

3. Методика розрахунку антропогенного навантаження і класифікації екологічного стану басейнів малих річок України. УНДІВЕП, Видання 2-ге, перероблене і доповнене. Київ: «Полімед». 2007. 71 с.

4. Пашенюк І. А., Яцик А. В., Гопчак І. В., Басюк Т. О. Наукові засади нормування антропогенного навантаження річкових басейнів. ЕТЕВК-2015: Міжнародний Конгрес (8-12 червня 2015 р.): зб. доп. Київ: ТОВ «ПРАЙМ-ПРІНТ», 2015. С. 314–322.

5. Паламарчук М. М., Закорчевна Н. Б. Водний фонд України: Довідковий посібник. Київ: Ніка-Центр, 2001. 392 с.

6. Тимченко З. В. Оцінка екологічного стану малих річок. Україна та глобальні процеси: географічний вимір: зб. наук. пр.: в 3 т. Луцьк, 2000. Т. 2. С. 317–320.

7. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000, establishing a framework for Community action in the field of water policy. *Official Journal of the European Communities*. EN. 22.12.2000. L. 327. P. 1–72 p.

Шевчук Р. М.

провідний інженер відділу АКДГЕ
Державна установа «Науковий центр аерокосмічних
досліджень Землі Інституту геологічних наук
Національної академії наук України»
м. Київ, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВИДОБУВАННЯ ІЛЬМЕНІТУ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕКТРОМЕТРИЧНИХ ТА ГІПСОМЕТРИЧНИХ ДИСТАНЦІЙНИХ ДАНИХ

Видобування титанової руди завжди супроводжується рядом негативних впливів на навколишнє природне середовище. Ведення гірничої діяльності призводить до порушення гідрологічного режиму та замулення водойм, посилення водної та вітрової ерозії, змін мікроклімату, деградації лісів та ґрунтів на прилеглих до об'єктів гірничого відводу територіях. Відтак, постає необхідність проведення регулярних моніторингових досліджень геоекологічного стану гірничопромислових територій. Застосування супутникових знімків дозволяє оперативно

проводити такі дослідження на великих площах та малодоступних ділянках, крім того вагомою перевагою методу є його дешевизна.

Для проведення досліджень автором було використано гіпсометричні та спектрометричні дистанційні дані. На основі гіпсометричних даних здійснюється морфодинамічний аналіз рельєфу [1], що базується на запропонованому британським вченим Р. Є. Хортоном басейновому підході [2; 3]. Він дозволяє визначити положення вододілів, контури водозбірних басейнів, тальвеги та основні напрямки латерального переміщення літомас, а отже картувати ділянки дивергенції та конвергенції забруднюючих речовин. Аналіз спектральних характеристик об'єктів земної поверхні дозволяє оцінювати їх геоекологічний стан, зокрема забрудненість окремими хімічними сполуками.

Територія проведення досліджень охоплює північну частину Хорошівського та південну частину Коростенського адміністративних районів Житомирської області, де знаходиться Іршанська група родовищ титану (рис. 1).

В якості вихідних даних були відібрані радіолокаційні супутникові знімки SRTM (Shuttle Radar Topography Mission) і Sentinel 1 та мультиспектральні знімки Sentinel-2A і -2B. Дані SRTM є готовими цифровими моделями місцевості, що відображають абсолютну висоту об'єктів розташованих на земній поверхні. Тому для створення цифрових моделей рельєфу, значення висот на заліснених територіях піддавалися корекції відповідно до даних наземної топографічної зйомки. Також корекції піддавалися площі об'єктів гірничого відводу, оскільки рельєф в їх межах постійно змінюється через інтенсивну експлуатацію. Для цього використовувалися інтерферограми отримані шляхом обробки радіолокаційних знімків Sentinel 1 методом радарної інтерферометрії [4].

Для оцінки забрудненості території було використано два спектральні індекси – коефіцієнт окису заліза (IOR) та індекс мутності води (NDTI) [5].

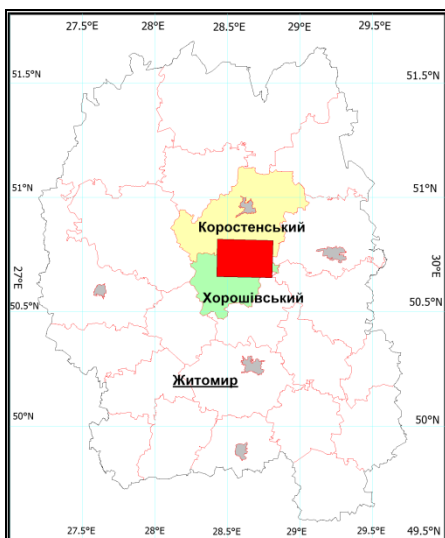

Рис. 1. Картоschema розташування дослідної ділянки (прямокутник)

Перший застосовується для картування ділянок забруднених оксидами та гідроксидами заліза, які після збагачення ільменіту ((Fe, Mg, Mn) TiO₃) транспортуються у хвостосховища. Другий дозволяє оцінити забруднення поверхневих вод завислими частинками та розчиненими хімічними сполуками.

Результати досліджень показали, що більшість об'єктів гірничого відводу знаходяться у зниженнях рельєфу та оточені лісовими масивами, тому негативний вплив видобування ільменіту на навколишнє середовище внаслідок лінійного та площинного змиву тут незначний. Винятком є гірничі об'єкти у селі Лісівщина Коростенського району. Діюче хвостосховище та покинутий не рекультивований кар'єр знаходяться на правому березі річки Лемня і частина латеральних речовинних потоків направлені в її долину, що призвело до повного замулення річища та його забруднення оксидами заліза (рис. 2-3).

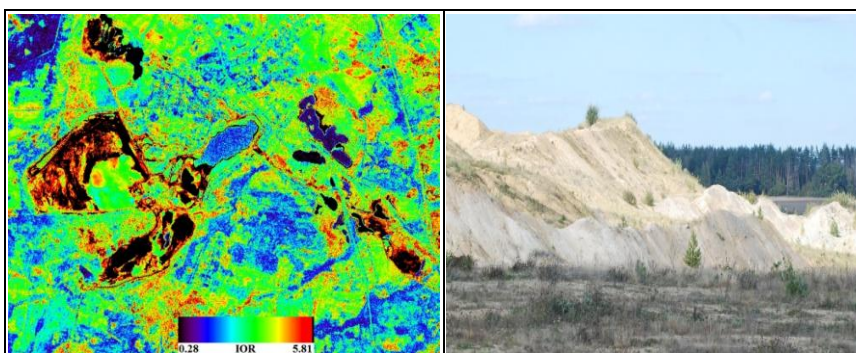

Рис. 2. Розподіл коефіцієнта окису заліза (IOR) околицях села Лісівщина станом на червень 2019 р. (зліва) та відвали покинутого кар'єру (справа)

Проте радіус негативного впливу незначний, оскільки сполуки заліза важкі, швидко осідають на дно водойм і погано інфільтруються через пісок.

Достовірність отриманих результатів підтвердили наземні дослідження, які включали вимірювання площ та висот і відбір проб води та поверхневих відкладів на спектральний та хімічний аналіз. Приміром, проби води відбиралися в діючому хвостосховищі (с. Лісівщина), водоймах покинутих гірничих об'єктів та сільських колодязях. Якщо гранично допустимі норми заліза для питної води в хвостосховищі перевищені в кілька тисяч разів, то в колодязі на вул. Житомирська 16 лише на 33 % (0,1 мг/дм³), а в колодязі на вул. Житомирська 45 знаходиться в межах норми (табл. 1).

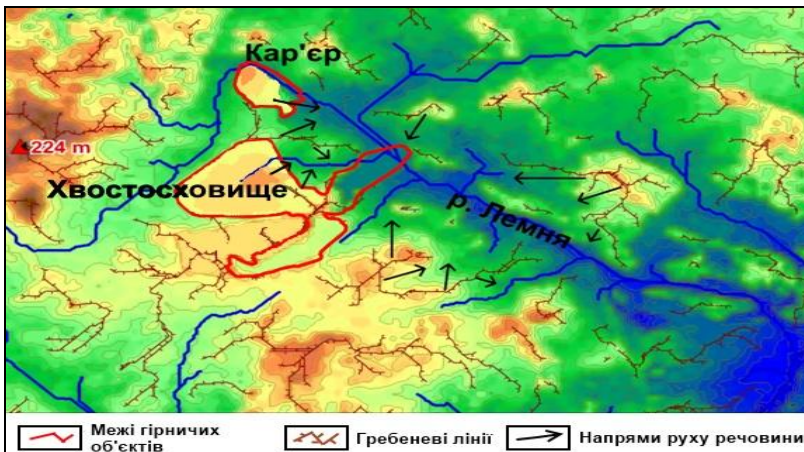

Рис. 3. Картохема впливу латеральних речовинних потоків на річку Лемня

Таблиця 1

Результати хімічного аналізу води

№ з/п	Місце відбору проби і дата 07.06.2018	Вміст компонентів в дм ³						рН
		од. вим.	Ca**	Mg**	Na*	K*	Fe _{заг}	од. рН
1	с. Лісівщина. хвостосковище ГЗК	мг	400,8	170,2	345,40	4,48	1320	2,50
		мг-екв	20,00	14,00	15,02	0,11	71,0	
		ммоль	10,00	7,00	15,02	0,11		
2	с. Лісівщина. вул. Житомирська 16 (колодязь)	мг	72,1	17,02	48,26	35,65	0,40	7,95
		мг-екв	3,60	1,40	2,10	0,91	0,02	
		ммоль	1,80	0,70	2,10	0,91		
3	с. Лісівщина, вул. Житомирська 45 (колодязь)	мг	32,1	2,43	20,74	12,93	0,16	7,75
		мг-екв	1,60	0,20	0,90	0,33	0,01	
		ммоль	0,80	0,10	0,90	0,33		

Висновки та пропозиції. Отже, результати проведених досліджень показали, що радіус негативного екологічного впливу видобування ільменіту на навколишнє середовище незначний і забрудненню піддаються ділянки, що безпосередньо прилягають до об'єктів гірничого відводу. Втім, ведення гірничої діяльності призвело до замулення річки Лемня та зникнення постійного водотоку. У подальшому для усунення подібних

наслідків необхідним є удосконалення природоохоронного законодавства, зокрема заміна старих радянських та розробка нових, значно жорсткіших державних стандартів рекультивациї порушених земель.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ласточкин А. Н. Морфодинамический анализ. Ленинград: Недра, 1987. 257 с.
2. Хортон Р. Е. Ерозионное развитие рек и водных бассейнов. Москва: Изд-во иностр. лит., 1948. 159 с.
3. Horton R. E. Erosional development of streams and their drainage basins: hydro-physical approach to quantitative morphology. *Geological society of America Bulletin*. 1945. Vol. 56 (3). P. 275–370.
4. Zebker H. A., Goldstein R.M. Topographic mapping from interferometric synthetic aperture radar observations. *Journal of Geophysical Research*. 1986. №. 91. P. 4993–4999.
5. Lacaux J-P., Tourre Y. M., Vignolle C., Ndione J-A., Lafaye M. Classification of Ponds from High-Spatial Resolution Remote Sensing: Application to Rift Valley Fever Epidemics in Senegal. *Remote Sensing of Environment*. Elsevier Publishers: 2007. P. 66–74.

Шикун Р. Р.

к.пед.н., доцент кафедри географії і туризму
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна

АЛБАНИЯ – ПОСТАЧАЛЬНИК ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН БАЛКАНСЬКОГО РЕГІОНУ

Сьогодні Албанія являє собою державу яка стрімко розвивається. Хоча й минулі нещодавно війни наклали свій відбиток на цю країну, її мешканці змогли пережити ці важкі моменти, і вже повністю декларують європейські цінності. Країна почала стрімко змінюватися, високий темп набрала будівельна індустрія і стала символом розвитку великих міст Албанії.

Розташована Албанія у західній частині Балканського півострова. Її берегова лінія простяглася на 362 кілометри, а береги Албанії омивають Адріатичне та Іонічне моря, що з'єднані між собою мальовничою протокою Отранто. Албанія має кордони з Грецією, Македонією, Чорногорією та Косово.

Уздовж узбережжя Адріатичного моря простягається вкрита пагорбами низовина шириною від п'ятнадцяти до сорока кілометрів, навколо з півночі, сходу та півдня розташовані гірські хребти. На півночі розташовані Північно-Албанські Альпи, розчленовані глибокими долинами та ущелинами. У східній та центральній частинах розташовані більш пологі гірські масиви, що мають переважно меридіональне розташування: Кораби (висота до 2753 м – найбільша в країні), Дешаті, Скандербег, Ябланиця, Томорі та ін.; в південній – невисокі (600-2000 м) хребти (Дембеле, Немерчка, Люнджерія та ін.), міжгірські улоговини (Корчинська, Кольоня, Гирокастра та ін.

Кліматична та географічна різноманітність території Албанії сприяє відповідній різноманітності рослинного і тваринного світу. Природа Албанії має велику кількість видів рослин, що значно поширені у межах Балканського півострова. Загалом, флора західної частини країни уособлює переважно середземноморські вічнозелені чагарники, водночас такі типи для Центральної Європи широколисті дерева, як дуб і представники хвойних, тут не поширені. Натомість широко зустрічається мигдаль дикий *Amygdalus communis*. Албанські Альпи мають типову альпійську флору, представлену різними травами: Горошок посівний (*Vicia sativa*), Первоцвіт весняний (*Primula veris*), Живучка повзуча (*Ajuga reptans*), Манжетка звичайна (*Archemila vulgaris*), Аніс (*Pimpinella anisum*), Артишок справжній (Суняга *scolymus*), Дібровник звичайний (*Teucrium chamaedrys*), Залізниця шерстиста (*Sideritis lanata*), Очний цвіт (*Anagallis arvensis*), що утворюють прекрасні літні пасовища для овець і кіз.

Флора Албанії дуже багата лікарськими та ароматичними рослинами, такими як Лавр благородний (*Laurus nobilis*) (рис. 1), Лавровишня аптечна (*Prunus laurocerasus*), Ялівець колючий (*Juniperus oxcedrus*), Шавлія лікарська (*Salvia officinalis*), Чебрець (*Thymus serpyllum*), Липа пухнаста (*Tilia tomentosa*), М'ята довголиста (*Mentha longifolia*), Антіліс чотирилисний (*Anthyllis tetraphylla*), Малотира критська (*Sideritis syriaca*), Сосна балканська (*Pinus peuce*), Горіх волоський грецький (*Juglans regia*), Псевдоопельсин (*Maclura pomifera*), Каштан кінський звичайний (*Aesculus hippocastanum*) – вважається реліктовим видом флори субтропічної Кайнозойської ери Балканського півострова.

На узбережжі Середземного моря, в низовинах трапляються евкаліптові гаї (рис. 2). У різних країнах масло евкаліптова та цинеол вживають як інсектицид, що відлякує комах. Листя евкаліпту кулястого входить в бактерицидний препарат «Хлорофіліпт». Листя, кора та ефірне масло використовуються у лікуванні лихоманки,

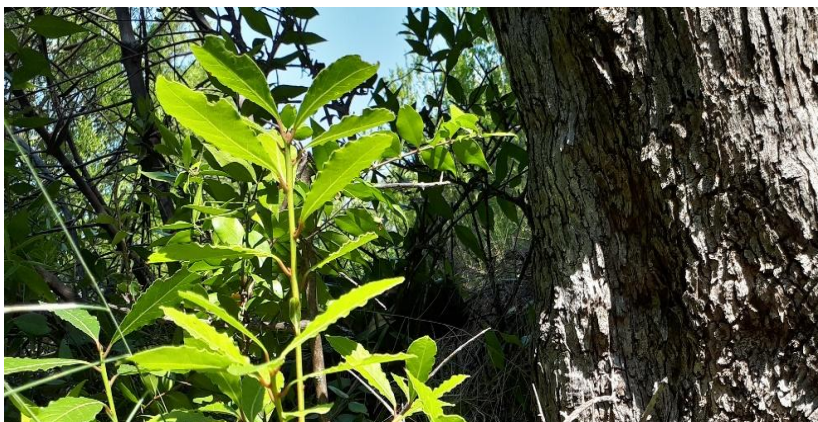

Рис. 1. Лавр благородний (лат. *Laurus nobilis*), район Vlore

Рис. 2. Евкалиптовий гай, раон Ksamil. Евкаліпт (*Eucalyptus tereticornis*)

Ефірна олія має дезінфікуючі властивості і вживається іноді у лікуванні хвороб статевих органів. Майже усі види евкаліпту багаті на червоний, гострий, пекучий сік, що йде в сухому вигляді у продаж під назвою австралійського кіно (Botany-Bai-Kino).

Лікарські рослини з торгівельною позначкою «Зроблено в Албанії» займають важливе місце в албанському експорті на зарубіжні ринки, але в основному вони домінують на американському ринку. Експерти у цій галузі повідомляють, що албанські лікарські рослини вже кілька років є одними з найбільш затребуваних на зарубіжних ринках. Близько 70 %

американського імпорту лікарських рослин в США, належить бренду «Зроблено в Албанії» [1, с. 45].

Албанія має унікальний потенціал природних ресурсів, а також різноманітну і екологічно чисту флору (рис. 3), тому лікарські рослини не тільки затребувані на ринках світу, але і є важливим джерелом зайнятості населення і його доходів. За даними імпортерів, ринок як і раніше відчуває труднощі у зв'язку зі стандартами збору і пакування рослин, для яких бізнесові кола в цьому секторі також докладають зусиль за підтримки грантів, що надаються урядом, для поліпшення своїх технологій збору та обробки, і це розширює експортні ринки [2, с. 12].

Рис. 3. Рослинність Албанії, район Sarande

Експорт лікарських трав неухильно зростає впродовж багатьох років, зберігаючи середню частку у 24-28 % від загального обсягу експорту агропродовольчої продукції. За даними Мінсільгоспу, в минулому році продаж лікарських рослин за кордон склав вже 3,1 млрд, або на 11 % більше, ніж минулого року. Сектор лікарських трав розвивався завдяки поширенню широкої мережі збору по усій країні [3, с. 10].

У багатьох районах, на північному і південному сході, рослини є єдиною можливістю для місцевого населення отримання доходу в певні сезони у продовж року. Робота з лікарськими рослинами забезпечує близько 35 % доходу у сім'ї селянина. З усіх місцевих видів лікарських рослин, що ростуть в Албанії – 15 % з 360 видів рослин є лікарськими, ароматичними і пряними. Завдання албанського бізнесу, що працює в цьому секторі, полягає у підвищенні якості та розробленні найкращих стандартів збору та упаковки рослинного матеріалу, що йде на експорт [4, с. 41].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Demiri M. 1070. Bimét e Dobishme dhe Démshme té Shqipérisé (Useful and Harmful Plants of Albania). Shtëpia botuese «8 Nëniori», Tirana, Albania. (in Albanian). Fremuth W (editor), Schopp-Guth A, Hoda P, Mersinllari M, Dinga L. 1999. Assessment of the Sustainable Use of Medicinal Plants from the Ohrid and Prespa Region. Environmental Center for Administration and Technology (ECAT), Tirana, Albania.
2. Goda P, Sima Z, Durresi S, Rizo P. 1975. Cajrat Mjekësore [Medicinal Teas]. Shtëpia botuese «8 Nëntori», Tirana, Albania. (in Albanian).
3. Second Meeting, 16-18 December 2004, Strumica, Macedonia FYR
Third Meeting, 26-28 June 2007, Olomouc, Czech Republic E. Lipman, editor.

Шкіринець В. М.

асистент кафедри географії і туризму

Салейчук Е. В.

аспірант кафедри географії і туризму

Цанько І. І.

студентка магістратури природничо-географічного факультету

Міжнародного економіко-гуманітарного

університету ім. акад. С. Дем'янчука

м. Рівне, Україна

РОЛЬ ПРИРОДООХОРОННОЇ ОСВІТИ У ВИРІШЕННІ ГЕОЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ

Однією з найактуальніших проблем сучасності є взаємодія людини з природою. Важливим аспектом у вирішенні проблеми збереження природних ресурсів є освіта людей та знання про навколишнє середовище, екологічне виховання всього населення, а, особливо, підростаючого покоління. Проблема природоохоронної свідомості згодом переростає в проблему перетворення стихійного впливу людей на природу, у емпіричну, цілеспрямовану, планомірно розвиваючу взаємодію з нею. Така взаємодія може бути здійснена при наявності в кожній людині достатнього рівня екологічної культури і свідомості, формування яких починається з раннього дитинства і продовжується все життя.

Дедалі глобальніші масштаби забруднення атмосфери, гідросфери та літосфери, накопичення величезних об'ємів відходів людської діяльності, з одночасного виснаження майже всіх видів природних ресурсів, призвели до розвитку планетарної екологічної кризи. Людству потрібна нова філософія життя, висока екологічна екзистенція та совість. Об'єктивно, що для формування нової свідомості потрібен цілісний підхід. Тому

надзвичайно важливим є, насамперед, конкретне спрямування найбільшої уваги суспільства на природоохоронну освіту студентської молоді.

Під природоохоронною освітою ми розуміємо формування знань, умінь і навичок визначення взаємозв'язків між компонентами живої і неживої природи і результатами змін цих взаємозв'язків.

Природоохоронна освіта формує етичні, громадянські та правові уявлення. Людина повинна знати основні закони, правила і неписані норми, які загалом в суспільстві чи конкретно на певній території держави регулюють її життєдіяльність відносно живої природи і усіх складових навколишнього середовища. Природоохоронна освіта – це органічна і пріоритетна частина всієї системи освіти, що надає їй нової якості, формує інше, подекуди, альтернативне ставлення не тільки до природи, а й до суспільства, до людини (формується екогуманізм) [2].

Ефективність природоохоронної освіти багато в чому визначається її безперервністю і взаємозв'язком усіх вікових ланок: дитячий садок-школа-вуз. В даний час підготовці студентів закладів вищої освіти приділяється досить багато уваги, проте ще далеко не всі проблеми є вирішеними. Насамперед, не визначеною є специфіка змісту і педагогічні умови функціонального розвитку вищої природоохоронної освіти. Саме сучасна парадигма освіти, що інтегрує досягнення гуманітарної, природничо-наукової і філософської науки, надає людині засоби усвідомлення своєї могутності і слабкості, дає можливість передбачити і попереджати небажані, а, в подальшому, і катастрофічні наслідки своєї діяльності, допомагає зрозуміти, що навколишній світ і природа – це не предмет практичного використання. Усвідомлення відповідальності за все живе реалізується в безперервній діяльності людини з порятунку і розвитку природи, культури і самого життя. У зв'язку з цим, в сучасних умовах відбувається осмислення нової соціально-екологічної функції освітніх систем. Природоохоронна освіта буде ще більш ефективною, тільки виходячи за межі відокремленої, замкнутої, самодостатньої системи освіти. Вона стає основним компонентом всього освітнього процесу, визначаючи його стратегічні цілі та провідні напрями, створюючи інтелектуальну і моральну систему освіти майбутнього.

Природоохоронна освіта базується на наступних фундаментальних принципах.

1) Міждисциплінарний принцип. Природоохоронна освіта в Україні є, по суті, міждисциплінарною, оскільки формується на базі кількох сфер освіти, що мають справу з проблемами навколишнього середовища, – географією, біологією, хімією, економікою, юриспруденцією, фізикою...

2) Географія як база для розвитку природоохоронної освіти. Географія відіграє особливу роль у формуванні системи природоохоронної освіти. Історично склалося так, що початкова орієнтація багатьох

географічних наук (ландшафтознавства, фізичної географії, гідрології, природокористування та ін.) послужила фундаментом для становлення науки про навколишнє середовище. Це визначило і широке впровадження географічних дисциплін до навчальних планів екологічних спеціальностей.

3) Поєднання нормативного і вибіркового компонентів. Нормативний компонент вищої освіти складається з дисциплін, обов'язкових для всіх вузів, необхідних для засвоєння фундаментальних природоохоронних знань і навичок.

В даний час вища природоохоронна освіта в Україні поділяється на: фундаментальну екологічну освіту, що здійснюється на географічних, біологічних, економічних, екологічних та інших факультетах державних і приватних університетів; прикладну інженерну екологічну освіту для підготовки фахівців, затребуваних різними галузями господарства, і реалізується в технічних університетах та інститутах. Наприклад, у ПНВЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука» на природничо-географічному факультеті вивчаються наступні дисципліни природоохоронного змісту: Основи екології, Рациональне рекреаційне природокористування, Геоекологія, Екомережа України, Сільський зелений туризм та багато інших.

Природокористування – цим терміном позначається сфера антропогенної, виробничої діяльності, спрямованої на одержання і використання природних ресурсів ландшафтної оболонки для задоволення потреб суспільства [1]. У це поняття включаються, також, аспекти управління і регулювання цією діяльністю з метою запобігти негативним наслідкам нераціонального використання природних ресурсів і їх виснаження, і, таким чином, методологічною базою діяльності в цій сфері є концепція сталого розвитку. Проблеми природокористування вирішуються, в основному, географами і економістами.

Геоекологія – займається вивченням антропогенних впливів різного рівня на природне середовище і їх наслідків і є результатом розвитку і синтезу цілого ряду географічних, геологічних, ґрунтознавчих наук. На відміну від власне екології або біоекології, основний акцент в геоекології робиться на взаємодію суспільства і результатів його діяльності з природним і антропогенно-трансформованим середовищем.

Екологія (чи основи екології) – досліджує функціонування і динаміку екосистем різного рівня, які перебувають під господарським впливом. Основна вимога до випускників закладів вищої освіти – дослідити системи взаємодії природи і суспільства, тобто якісний стан навколишнього середовища, що відчуває активний і зростаючий вплив господарських структур і визначення екологічного ризику, породженого негативними природно-антропогенними процесами.

Інститут освіти – найбільш значуща компонента в системі людських цінностей: від рівня його відповідності соціальним реаліям і цілям розвитку соціуму залежить як якість майбутніх поколінь, так і життєздатність та ефективність майбутнього розвитку самого суспільства.

В силу того, що свідомість сучасної людини ще не досягла того ступеня, коли вона може усвідомлювати себе як невід'ємну органічну частину природи в її взаємодії з соціумом, виникають спотворення в розумінні людиною свого призначення в природному світі. Наслідком цього і є соціокультурна ентропія суспільства. Метою нової освітньої парадигми має бути відтворення людини як органічної істоти, як цілісного феномена природи, що володіє не егоїстично-гуманістичним світоглядом, а свідомістю еволюції природи і суспільства.

Оскільки формування природоохоронного мислення передбачає досягнення глибоких змін в способі світосприйняття студентів, в їх відношенні до природного світу, навчання повинно бути не предметним, а проблемним. Тільки в цьому випадку студенти закладів вищої освіти в повній мірі зможуть стати свідомими. Розв'язання студентами пізнавальних творчих завдань сприятиме розвитку у них передумов до творчого процесу осягнення знань, що разом з тим буде формувати навички самостійного мислення. Завдяки використанню форм проблемного навчання заклад вищої освіти зможе розв'язати завдання, які диктується реаліями часу: навчити вчитися, тобто підготувати студентів до життя із соціальними і природними умовами які постійно змінюються.

Отже, дослідивши шляхи підвищення ефективності природоохоронної освіти можемо зазначити, що принципове значення має методична організація природоохоронної освіти і якість сформованих знань умінь і навичок. Для вирішення цих питань можемо виділити два основні підходи:

1) розробка окремого предмету «екологія», який потрібно вводити в зміст освіти на різних рівнях; 2) «екологізація» всіх навчальних предметів, тобто міждисциплінарне обговорення екологічних проблем.

На наш погляд, найбільш перспективним є саме другий підхід. Він має на меті формування у майбутнього фахівця природоохоронного професіоналізму, який пов'язаний з характером майбутньої діяльності студента, його здатністю приймати найбільш раціональні, конструктивні, технологічні, господарські або адміністративні рішення з урахуванням екологічних факторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Куражсковский Ю. Н. Очерки природопользования : монография / Ю. Н. Куражсковский. М.: Мысль, 1969. 268 с.
2. Пустовіт Г. П. Філософсько-культурологічний аспект у екологічній освіті. *Шлях освіти*. 2012. № 3. С. 7–11.

СЕКЦІЯ 5. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Дністрянський М. С.

д. геогр.н., професор,
професор кафедри географії України
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна

НОВІ НЕБЕЗПЕКИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ МАКРОРАЙОНІВ УКРАЇНИ Й НЕОБХІДНІСТЬ ЗМІНИ ПРІОРИТЕТІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Анексія Росією Криму та окупація частин Донецької та Луганської областей створила нові та актуалізувала задовжені проблеми соціально-політичного й економічного розвитку різних частин держави. Ідентифікацію та типізацію всієї сукупності небезпек регіонального розвитку доцільно здійснювати з урахуванням такої моделі макрорайонування, яка не лише виявляла б гомогенні економічні умови [4, с. 164] чи географію центрів впливу [3, с. 27], але й інтегрально відображала б об'єктивні відмінності макрорайонів за усіма суспільно-географічними характеристиками, їхнє особливе місце в суспільно-географічному устрої країни, а також наявність особливих соціально-політичних передумов. В цьому контексті своєрідність суспільно-географічних красвидів більшої частини держави так чи інакше визначається історико-культурними чинниками, а також пов'язаними з ними відмінностями заселення і політичного розвитку, етнічного і релігійного складу населення. З урахуванням таких підходів в дослідженні тенденцій регіонального розвитку як окремі макрорайони України з характерними особливостями суспільно-географічного ландшафту було виділено такі частини держави: 1) Закарпатський район (Закарпатська область); 2) Галицький район (Івано-Франківська, Львівська і Тернопільська області); 3) Волинський район (Волинська і Рівненська області); 4) Буковинсько-Північно-Бессарабський район (Чернівецька область); 5) Подільсько-Поліський район (Вінницька, Хмельницька і Житомирська області); 6) Центрально-Правобережний район (Київська, Кіровоградська, Черкаська області); 7) Центрально-Лівобережний район (Полтавська, Сумська, Чернігівська області); 8) Дніпровсько-Харківський район (Дніпропетровська, Запорізька, Харківська області); 9) Донецький район (Донецька і Луганська області); 10) Одеський район (Одеська область); 11) Центрально-Причорноморський район (Миколаївська і Херсонська області); 12) Кримський район (АР Крим) [2, с. 14].

На сьогодні кожен з окреслених макрорайонів характеризується особливими історично-географічними, етнокультурними та природно-ресурсними передумовами. Ця схема районування розкриває також й суттєві регіональні відмінності рівнів урбанізації населення, структури його розселення, демографічної та соціально-економічної ситуації в Україні. Також важливо, що всі макрорайони виділяються характерними рисами політичної активності громадян [1, с. 281] та своєрідним набором як сприятливих, так і негативних чинників регіонального розвитку. Зокрема, в контексті загроз територіально-політичній цілісності держави та пов'язаними з ними ментально-політичними небезпеками, зумовленими недостатнім рівнем ідентифікації населення з українською державністю, очевидно є пріоритетність проблеми відновлення суверенітету України у Криму та на непідконтрольній частині Донецького макрорайону. Причому важливо підкреслити, що негативні тенденції розвитку цих макрорайонів були помітними з самого початку проголошення незалежності України. Зокрема, у Криму державні структури України ніколи не обмежували діяльність добре організованої і фінансованої мережі проросійських громадсько-політичних організацій, що сприяло збереженню радянської ідентичності в поєднанні з російським патріотизмом. Тобто центральна українська влада практично не здійснювала регіональної політики з позицій державних інтересів, навіть не намагаючись обґрунтувати й пропагувати історично-культурні та соціально-економічні підстави поєднаності Криму з материковою Україною, обмежити антиукраїнську пропаганду, сподіваючись лише на економічне та кар'єрне зацікавлення різних впливових кримських груп.

Так само вразливим щодо проявів територіально-політичної дестабілізації був і Донецький макрорайон (Донецька, Луганська області), що пов'язано як з особливостями його заселення, соціально-економічного освоєння, недостатньою інтегрованістю в українські національно-державницькі процеси, так і з домінуванням місцевих фінансово-промислових груп з кон'юнктурними політичними інтересами, що визначило сильно виражений ступінь регіональної політичної самосвідомості на фоні значного поширення радянської ідентичності. В умовах недостатньої поєднаності Донецького макрорайону з українською державницькою ідеєю Росія навесні 2014 р. розпочала гібридну війну з залученням місцевих сепаратистських середовищ, внаслідок чого на початок 2020 р. Україна не контролює ситуації на більш ніж третині території, у тому числі в регіональних центрах і кількох великих агломераціях (Донецько-Макіївській, Горлівсько-Снаківській, Луганській). Отже, на сьогодні несприятливий розвиток подій в цих двох макрорайонах є основним викликом територіально-політичній цілісності України. Але різні геополітичні небезпеки пов'язані з розвитком ситуації в

інших макрорайонах держави, де зосереджена також значна кількість легальних проросійських організацій, які практично відкрито ведуть антидержавну діяльність. Відчутними є і прояви радянської ментальності та політичного нігілізму, що потребує цілеспрямованої державної політики в інформаційно-культурній сфері.

Масштабними і різнобічними є соціальні та економічні небезпеки регіонального розвитку України. Це насамперед характерна для всієї України демографічна криза, яка найбільш гостро проявляється у Центрально-Лівобережному, дещо менше – у Центрально-Правобережному та Подільсько-Поліському макрорайонах. Водночас в деяких західних макрорайонах (Волинському, Закарпатському) ситуація щодо тенденцій відтворення населення більш сприятлива, зате особливо зловоденними є питання зайнятості й зовнішніх трудових міграцій. Зберігається і дуже високий рівень незрівноваженості статеві структури населення, критично зростає кількість розлучень, залишається високою дитяча смертність, особливо у сільській місцевості. Викликають тривогу тенденції економічної стагнації і, зокрема, – деіндустріалізації України, характерні для більшої частини території держави, зумовлюючи поширення масового безробіття, еміграції, зниження рівня добробуту громадян. На фоні зростання державної заборгованості, недостатності капіталовкладень збільшується розрив в рівнях промислового виробництва різних макрорайонів України, засвідчуючи наявність уже суттєвих територіальних диспропорцій їхнього економічного розвитку. Це проявляється у зростанні контрастів в обсягах виробництва промислової продукції на одну особу, наприклад, в Харківсько-Придніпровському макрорайоні цей показник є на порядок вищим, ніж у деяких західних макрорайонах, насамперед Закарпатському й Буковинсько-Північно-Бессарабському. Все більш помітними є економіко-географічні диспропорції у розвитку регіональних центрів та віддалених територій, зумовлюючи внутрішньо регіональні контрасти та розширення внутрішньо регіональної соціально-економічної периферії.

Ідентифікація небезпек регіонального розвитку України може бути вихідним пунктом всіх конструктивних впливів на політичну та соціально-економічну ситуацію в державі, що і є основним завданням регіональної політики, яка в сучасних умовах, з огляду на більшу кількість завдань, мусить розглядатися ширше – як внутрішня геополітика, основним засадничим принципом якої мало б бути створення механізмів ефективного використання позитивних передумов і усунення чи послаблення негативного впливу різних деструктивних чинників.

З огляду на реальні виклики, які постали перед Україною, основним завданням регіональної політики (внутрішньої геополітики) на сучасному етапі є: 1) відновлення суверенітету у межах державної території та

забезпечення територіально-політичної цілісності України; 2) оптимізація територіальної структури державної влади й місцевого самоврядування; 3) усунення ментально-культурних контрастів у поглядах на державно-політичний розвиток України; 4) призупинення негативних соціально-демографічних тенденцій; 5) збалансування економічного розвитку, виявлення регіональних можливостей економічного росту. І тут важливо наголосити на одному принциповому моменті: регіональну політику з подолання різних небезпек макрорайонного рівня на сьогодні мають здійснювати не лише органи державної влади, недосконалість і невідповідність яких в контексті регіональної політики є доконаним фактом, але й сукупність усіх інших суспільно-політичних структур – органів самоврядування й громадських організацій, політичних партій, наукових центрів, різних фахових середовищ, зокрема інформаційних. Не вдаючись до конкретики щодо вирішення окремих проблем регіонального розвитку (це предмет широкого суспільного обговорення), важливо виділити кілька принципових положень щодо реалізації регіональної політики. Зокрема: 1) в процесі оптимізації взаємин центру і регіонів не можна вдаватись до двох крайніх варіантів – централізації чи децентралізації: необхідним є баланс центральних й регіональних інтересів та повноважень; на низовому рівні при створенні об'єднаних територіальних громад не можна допускати погіршення соціально-культурного обслуговування віддалених сільських поселень і відповідно – обезлюднення сільської місцевості; 2) міжрегіональне зближення суспільних поглядів щодо національно-державних цінностей та інтересів можливе за умов зміцнення української політичної нації, утвердження загальнодержавної самосвідомості, поглиблення культурної ідентичності держави; важливо також утверджувати геополітику національної пам'яті, спираючись на позитивну оцінку тих важливих моментів та постатей минулого, щодо яких є загальноукраїнський консенсус; 3) збалансований регіонально-економічний і соціальний розвиток не може здійснюватись на засадах заявленої концепції т. зв. сталого розвитку, яка по суті передбачає низькі темпи росту економіки через запровадження низки обмежень щодо використання ресурсів, а потребує різкого економічного прориву, насамперед в напрямі нової індустріалізації, та посилення економічної ролі регіонів історичного ядра України, які сьогодні через об'єктивні й суб'єктивні передумови суттєво відстають у промисловому розвитку.

Насамкінець слід зазначити, що через практичну відсутність цілеспрямованої діяльності щодо економічного піднесення та консолідації суспільства на основі загальнонаціональних інтересів Україна зіткнулася з низкою суттєвих загроз регіонального розвитку, що потребує нового

погляду і щодо розуміння сутності сучасних викликів, і щодо застосування нових підходів в регіональній політиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дністрянський М. С. Політична географія України. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. 348 с.
2. Дністрянський М. С. Суспільно-географічне макрорайонування України: нові методологічні підходи і пропозиції. *Limes*, 2014. Т. 1. С. 11 – 21.
3. Долішній М. І., Паламарчук М. М., Паламарчук О. М., Шевчук Л. Т. Соціально-економічне районування України. Львів: НАН України. Інститут регіональних досліджень, 1997. 50 с.
4. Заставний Ф. Д. Територіальні передпланові прогнози. К.: Наукова думка, 1998. 182 с.

Осіпчук І. О.

к.геогр.н., доцент кафедри географії і туризму
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна

ПОШИРЕННЯ COVID-19 У СВІТІ

31 грудня 2019 року Державному офісу ВООЗ Китаю було повідомлено про випадки пневмонії невідомої етіології (невідома причина), виявлені в місті Ухань, Китайська провінція Хубей. З 31 грудня 2019 року по 3 січня 2020 року національні органи влади в Китаї повідомили ВООЗ про 44 пацієнтів із пневмонією невідомої етіології. Протягом цього звітного періоду збудника не було встановлено (табл. 1) [1].

19 березня кількість підтверджених випадків у всьому світі перевищила 200 000. Щоб досягти перших 100 000 підтверджених випадків знадобилися три місяці, а наступних 100 000 – лише 12 днів (рис. 1) [2].

Станом на 19.03.20 найбільша кількість зафіксованих випадків зараження COVID-19 зафіксовано у Китаї – 81 238, Італії – 35 713 та Ірані – 17 361. У Китаї кількість нових випадків за день досягла максимуму 13 лютого (15 141 нових випадків за добу), після чого їх кількість почала скорочуватись і 19 березня зафіксовано лише 75 нових випадків за добу.

Таблиця 1

Хронологія основних подій, що супроводжували поширення
коронавірусу у світі

31 грудня 2019	Про випадки пневмонії в Ухані повідомляють ВООЗ. Вірус досі невідомий.
1 січня 2020	Влада охорони здоров'я Китаю закриває ринок морепродуктів Хуанана після того, як виявлено, що дикі тварини, що продаються там, можуть бути джерелом вірусу.
5 січня 2020	Китай оголошує, що невідомі випадки пневмонії в Ухані – це не ГРВІ.
7 січня 2020	Влада Китаю підтверджує, що вони визначили вірус як новий коронавірус, спочатку названий ВООЗ «2019-нCoV».
11 січня 2020	Комісія з охорони здоров'я Уханя оголошує про першу смерть від коронавірусу.
13 січня 2020	Влада Тайланду повідомляє про випадок зараження коронавірусом. Інфікована особа – китайський громадянин, який прибув з міста Ухань.
21 січня 2020	Чинovníки штату Вашингтон підтверджують перший випадок в США.
22 січня 2020	Ухань повідомляє, що «тимчасово» закриє аеропорт та залізничні станції для від'їзду пасажирів після новин, що кількість загиблих від коронавірусу Уханя зросла до 17. Влада Китаю підтверджує щонайменше 547 випадків на материку.
23 січня 2020	Святкування місячного Нового року скасовується. Частково блокується транспорт в Ухань та поза ним.
30 січня 2020	30 січня 2020 р. – США повідомляють про перший підтверджений випадок передачі коронавірусу від людини до людини. Того ж дня ВООЗ визначає, що спалах є надзвичайною ситуацією в галузі охорони здоров'я та міжнародної проблеми (PHEIC).
31 січня 2020	Адміністрація Дональда Трампа оголошує, що забороняє в'їзд іноземним громадянам, які подорожували в Китаї протягом останніх 14 днів.
2 лютого 2020	Перша смерть за межами Китаю: чоловік на Філіппінах помирає від коронавірусу.
7 лютого 2020	Лі Венянь, лікар з Уханя, потрапив до поліції за спробу забити тривогу щодо вірусу, подібного до ГРВІ у грудні, помирає від коронавірусу.
11 лютого	ВООЗ називає коронавірус Covid-19.

2020	
14 лютого 2020	Китайський турист, у якого діагностували вірус, помирає у Франції, ставши першою людиною, яка померла внаслідок Covid-19 в Європі.
23 лютого 2020	Прагнучи стримати поширення вірусу у Європі, прес-служба Італії в регіоні Ломбардія видає список міст і сіл, які перебувають у повному закритті. Близько 100 000 людей зазнають обмежень на поїздки.
29 лютого 2020	1-а смерть у США. Пацієнт, інфікований новим коронавірусом у штаті Вашингтон.
7 березня 2020	Зафіксовано 100 000 випадків.
9 березня 2020	Прем'єр-міністр Італії ставить всю країну на закриття.
11 березня 2020	ВООЗ характеризує COVID-19 як пандемію.

Країни з зафіксованими підтвердженими випадками COVID-19

Дані, як повідомили національні органи влади до 10:00 19 березня 2020 року

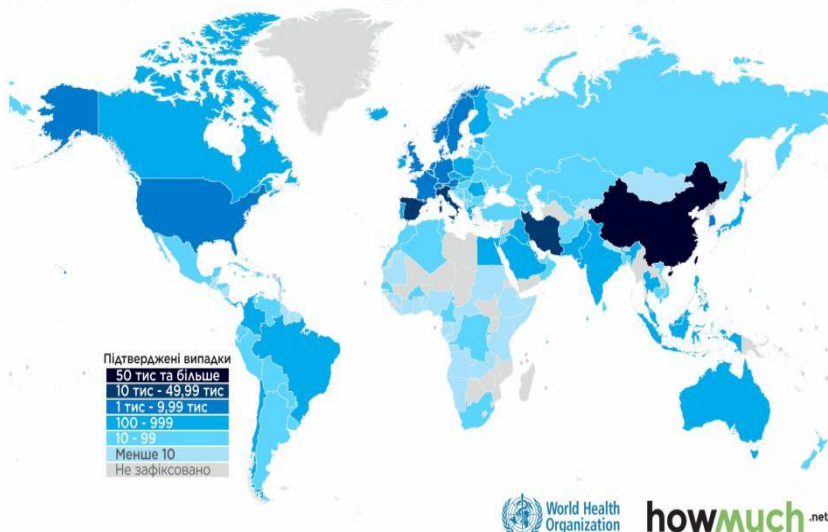

Рис. 1. Кількість зафіксованих підтверджених випадків COVID-19
Натомість, в Італії, Іспанії, Німеччині, та й в інших країнах Європи кількість нових випадків за добу постійно зростає.

В Україні перший випадок був зафіксований 4 березня і станом на 19 березня було зафіксовано 19 випадків – це 99 позиція в світовому рейтингу.

Порівняння кількості зафіксованих випадків станом на 1 березня та 19 березня продемонстроване на рис. 2.

Що стосується кількості смертей від COVID-19, то всього станом на 19 березня зафіксовано 8 778 випадків. Найбільше випадків зафіксовано в Китаї – 3 242, Італії – 2 978, Ірані – 1 135.

Зростання кількості зареєстрованих випадків COVID-19

Рис. 2. Кількість зафіксованих підтверджених випадків COVID-19 за регіонами світу

В Італії ситуація значно складніша, оскільки 19 березня було зафіксовано 473 смерті за добу і не відомо коли даний показник досягне піку (рис. 3). В Україні станом на 19 березня зафіксовано 2 смерті від коронавірусу.

Країни із зафіксованими випадками смерті від COVID-19

Дані, як повідомили національні органи влади до 10:00 19 березня 2020 року

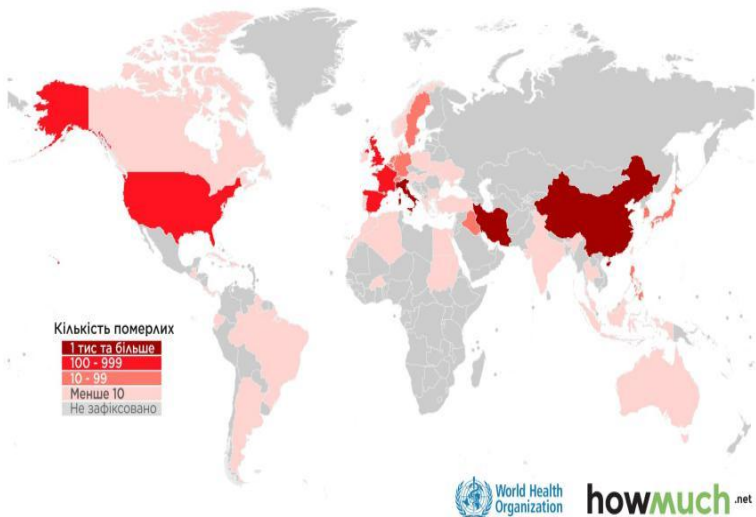

Рис. 3. Кількість зафіксованих смертей від COVID-19

Таким чином, зараз в світі поширюється невідомий вірус, що значно вплинув на всі соціально-економічні умови життя як окремих людей, так і країн, регіонів і світу в цілому. Китаю вже вдалося пережити пік епідемії, проте європейські країни ще перебувають на етапі поширення вірусу. Дана тематика потребує подальшого вивчення, особливо у галузі прогнозування показників поширення епідемії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Novel Coronavirus (2019-nCoV). Situation Report. 1. 21 JANUARY 2020. URL : <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200121-sitrep-1-2019-ncov.pdf> (Last accessed: 25.03.2020).
2. Coronavirus disease 2019 (COVID-19). Situation Report. 59. URL : <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200319-sitrep-59-covid-19.pdf> (Last accessed: 21.03.2020).
3. HowMuch.net. URL <https://howmuch.net/articles/visualizing-the-state-of-covid19> (Last accessed: 21.03.2020).

Осіпчук І. О.

к.геогр.н., доцент кафедри географії і туризму

Микола К. М.

ВНУТРІШНЯ ГЕОГРАФІЯ МІГРАЦІЙ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Протягом останніх десятиліть європейські країни приймають велику кількість мігрантів і тема зовнішніх міграцій в країнах Європи дуже актуальною. Проте, дослідження внутрішніх міграцій між країнами Європейського Союзу (ЄС) є не менш актуальними.

За даними Євростату [1], більш як 3,2 млн осіб у 2017 році емігрували з країн ЄС, понад половина з яких – громадяни тієї країни, з якої емігрували, понад чверть – громадяни інших країн ЄС і п'ята частина – не громадяни ЄС. Середній коефіцієнт еміграції у країнах ЄС з 2009 року зріс більш як на третину і у 2017 році склав 6,2 %.

Найбільше емігрувало з Німеччини (560 тис осіб), Іспанії (369), В.Британії (360) та Франції (313). Високі показники еміграції також характерні для Польщі та Румунії, що є периферійними країнами ЄС з менш розвинутою економікою. В той же час, за показником еміграції власних громадян перші місця посідають Франція, Польща, Німеччина та Румунія.

Найвищий коефіцієнт еміграції у 2017 році був характерний для Люксембурга (23 %), при чому основну частку емігрантів становили громадяни інших країн ЄС. Більш як 17% цей показник у Кіпру та Литви. У той час коли Кіпр переважно покидають не громадяни, використовуючи його як базу для потрапляння в ЄС, та громадяни інших країн ЄС, то Литву покидають власне її громадяни. Найменший цей показник у Словаччини (0,6%), у Італії, Чехії, Фінляндії, Португалії (близько 3 %).

Якщо проаналізувати структуру емігрантів, то найвища частка власне громадян тієї країни, з якої мігрують, притаманна для Словаччини, Португалії, Хорватії, Литви – понад 95 % усіх емігрантів, Румунії, Болгарії, Франції, Латвії – 80 – 95 %, Польщі, Італії, Угорщини, Естонії, Фінляндії – 60 – 80 %, Ісландії, Словенії, Греції, Ірландії – 50 – 60 %. Причинами такого відтоку можуть бути економічні чинники, або інші – такі як теракти в Франції. Найменший даний показник на Кіпрі – 8 %, Мальта та Люксембург – до 15-16 %.

Громадяни інших країн ЄС становлять більшість серед емігрантів Люксембургу, Норвегії та Швейцарії і майже нема їх серед емігрантів Литви і Словаччини, до 10 % їх серед емігрантів Португалії, Хорватії, Болгарії, Румунії, Латвії і Франції.

Що стосується осіб, що не є громадянами країн ЄС, то у структурі емігрантів з Кіпру, Чехії та Мальти вони становлять понад половину усіх емігрантів, менше 1 % їх у структурі емігрантів з Португалії, Словаччини, Хорватії, Литви, Румунії, Ісландії та Франції.

Імміграція за країнами ЄС. За даними Євростату [1], імігрантами до країн ЄС у 2017 році стало понад 4,6 млн осіб і майже половина всіх імігрантів не є громадянами будь-якої країни ЄС, ще третина – громадяни інших країн ЄС і п'ята частина – громадяни цієї ж країни, тобто ті, хто повернулися. В середньому коефіцієнт іміграції в розрізі країн ЄС у 2017 році становив 8,7 % і, з 2009 року спостерігається поступове зростання значення даного коефіцієнту, що у 2014-2015 роках змінюється різким стрибком, який пов'язаний з подіями на Близькому Сході.

В абсолютних показниках найбільше імігрантів у 2017 році прийняла Німеччина (917 тис осіб), В. Британія (644), Іспанія (532). Також високі показники кількості імігрантів характерні для Франції, Італії та Польщі. Найменша ж кількість імігрантів характерна для Ліхтенштейну, Словаччини та Латвії – до 10 тис осіб. Проте за кількістю власне громадян країни іміграції перші місця посідають Франція, Польща, Німеччина та Румунія – ті ж самі країни, що мають і найвищі показники еміграції своїх громадян.

Якщо ж проаналізувати відносні показники, то ситуація зовсім інша. Найвищий коефіцієнт іміграції у 2017 році був характерний для Мальти – 45,6% та Люксембургу – 40,5%., Ісландія (34,8%) та Кіпр (24,7%) мають також високі показники даного коефіцієнту. Найменший цей показник у Словаччини (1,3%), у Португалії, Болгарії, Хорватії та Чехії (до 5 %).

За структурою імігрантів країни сильно відрізняються. Найвищий відсоток у структурі коефіцієнту іміграції не громадяни ЄС складають в Італії (70 %), Словенії (65 %) та Швеції (62 %). Понад половину у Чехії, Греції, Фінляндії, Іспанії та В.Британії. Найменша частка їх у структурі імігрантів до Словаччини, Ісландії та Румунії – до 10 %.

Громадяни інших країн ЄС становлять більшість у структурі коефіцієнту іміграції в Люксембургу (69 %) та Ісландії (68 %), понад половину – у Австрії та Мальті. Найнижчі ці показники в таких країнах як Румунія, Болгарія, Литва та Латвія – до 10 %.

Особи, що повертаються до своєї країни у структурі коефіцієнту іміграції становлять переважну більшість в Румунії – аж 82 %, також він високий у Польщі (62 %) та Словаччині (60 %), понад 50 % – Литва, Хорватія, Болгарія, Португалія. Мінімальні значення даного показника характерні для Мальти, Австрії та Чехії – до 10 %.

Міграційний приріст (скорочення) у країнах Європейського Союзу та деяких інших країн-сусідів у 2017 році у % ілюструє рис 1.

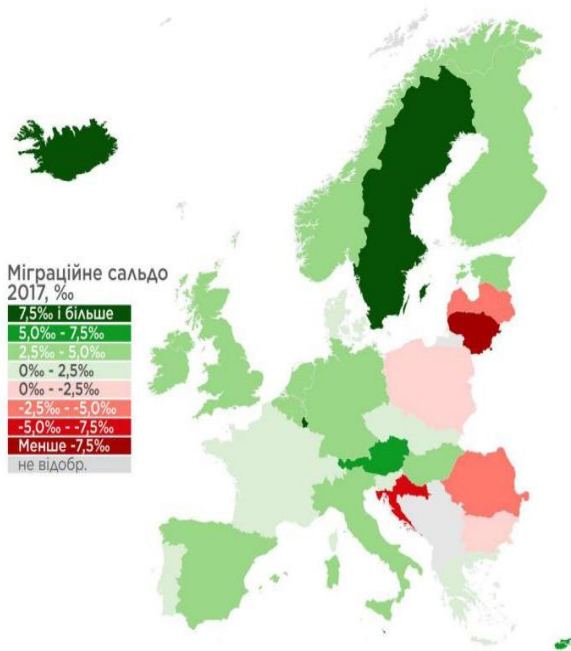

Рис. 1. Міграційний приріст (скорочення) у країнах Європейського Союзу та деяких інших країн-сусідів у 2017 році, ‰

У 2017 році міграційне сальдо Європейського Союзу було позитивним і становило понад 1,36 млн осіб. Таке поповнення відбулось за рахунок саме приїзду громадян інших країн. У той же час, понад 630 тис жителів країн ЄС покинули свої країни і переїхали до інших країн ЄС.

В середньому коефіцієнт міграційного приросту в ЄС у 2017 році становив 2,66 ‰ і, протягом 2008-2017 років в ЄС спостерігався міграційний приріст, пік якого припав на 2015 рік, який пов'язаний з подіями на Близькому Сході та масовим потоком біженців із Сирії.

Проте, якщо аналізувати у розрізі країн, то ряд країн Європейського Союзу характеризується від'ємним міграційним сальдо – міграційним відтоком. Найвищий міграційний відтік серед країн ЄС у 2017 році спостерігався у Литві (-9,8‰), Хорватії (-7,7‰), від 0 до-5 ‰ – у Латвії, Румунії, Болгарії, Польщі. Решта країн ЄС у 2017 році характеризувалась

міграційним приростом і найвищим він був у Мальті (30,8%), Ісландії (24,3%), Люксембургу (17,5%).

Якщо проаналізувати структуру міграційного скорочення, то для таких країн притаманний саме відтік їх власного населення, а для країн з найвищим приростом – прибуття громадян інших країн Європейського Союзу

Відтік власних громадян також характерний для таких країн як Словенія, Греція, Франція, Ірландія, Італія, Люксембург, а їх заміщення в основному відбувається за рахунок людей, що не є громадянами країн ЄС.

Таким чином, у 2017 році міграційне сальдо Європейського Союзу було позитивним і становило понад 1,36 млн осіб, що становило 2,66 ‰. Таке поповнення відбулось за рахунок саме приїзду громадян інших країн.

У той же час, понад 630 тис жителів країн Європейського Союзу покинули свої країни і переїхали до інших країн ЄС. Ї

Для ряду країн ЄС характерним є міграційний відтік – Литва, Хорватія, Латвія, Румунія, Болгарія, Польща. Решта країн характеризувалась міграційним приростом і найвищим він був у Мальті, Ісландії, Люксембургу.

Відтік власних громадян характерний для таких країн як Словенія, Греція, Франція, Ірландія, Італія, Люксембург, а їх заміщення в основному відбувається за рахунок людей, що не є громадянами країн Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Eurostat: Asylum quarterly report. 2015. URL: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_quarterly_report. (Last accessed: 22.03.2020).
2. Eurostat. European commission/ URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (Last accessed: 22.03.2020).
3. Migration data in Europe. Migration Data Portal URL: https://migrationdataportal.org/regional-data-overview/europe?fbclid=IwAR2e-LXSTaKSwpWBaU3DDI0GA0u1BqyXzaAhrO6XHJvMH_M05gXDn4z4VAc ((Last accessed: 10.03.2020).

Яроменко О. В.

к.геогр.н., доцент,
доцент кафедри географії і туризму

Гриценко Т. В.

студентка магістратури природничо-географічного факультету

Федорович А.-М. Т.

студентка магістратури природничо-географічного факультету
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна

ДЕМОГРАФІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Одним із важливих інтегральних показників становища людини в суспільстві є якість її життєвої задоволеності. Саме за цим та багатьма іншими показниками й вимірюють здатність держави забезпечити своїм громадянам гідне життя та задоволеність населення певними потребами.

Прослідкуємо на прикладі Рівненської області рівень демографічного благополуччя, який вимагає аналізу показників народжуваності, смертності та природного приросту населення.

Опрацювавши дані Головного управління статистики в Рівненській області, можемо засвідчити, що з 2012 року відбувається спад народжуваності населення на Рівненщині. Зниження рівня народжуваності пов'язане з нестабільною соціально-економічною ситуацією в регіоні та й в країні в цілому, зростанням безробіття, незадоволеністю життям, складною військово-політичною ситуацією в країні тощо. За останні п'ять років в області відмічається зменшення кількості народжених дітей на 21,5 %. Всього за 2017 рік народилося 14371 дитина. Найнижча народжуваність у Дубенському, Гощанському, Острозькому та Здолбунівському районах [1].

Загальна оцінка кількості померлих за останні 10 років Рівненській області засвідчує, що у 2008 році було зафіксовано найвищу смертність у регіоні (16245 осіб/рік) [1]. У 2012 р. показник смертності знизився до 14032 осіб за рік. Надалі прослідковується зростання числа померлих осіб, проте з міграційним потоком, який розпочався з 2013 року, сумарна кількість смертей у порівнянні з фактичним населенням не перевищує 15000 осіб/рік на сьогодні.

Висока смертність відображає низький рівень життя населення, як результат неправильного харчування, зростання захворюваності, низький рівень медичних послуг, здоров'я у сфері охорони здоров'я, недостатнє матеріальне благополуччя тощо.

У Рівненській області у 2017 році процес природного приросту набув вектору природного скорочення. Рівень народжуваності, природний приріст зменшилися, а рівень смертності дещо зріс в порівнянні з попереднім 2016 роком [4]:

- зменшився природний приріст з +1,0 до -0,2 на 1000 осіб;
- зменшився рівень народжуваності з 13,5 до 12,4 дітей на 1000 осіб;

- показник смертності дещо збільшився – 12,5 до 12,6 на 1000 осіб;
- показник дитячої смертності майже залишився на рівні минулого року – 8,26 дітей на 1000 народжених живими.

За рахунок зниження народжуваності та збільшення показника смертності природній приріст у 2017 році знизився з +1,0 до -0,2 на 1000 осіб. Природне поновлення населення зберігалось лише у Березнівському, Володимирецькому, Рокитнівському, Сарненському районах та містах Рівне й Вараш. Показники природного приросту у Рівненській області в динаміці з 2007 року ілюструє рис. 1.

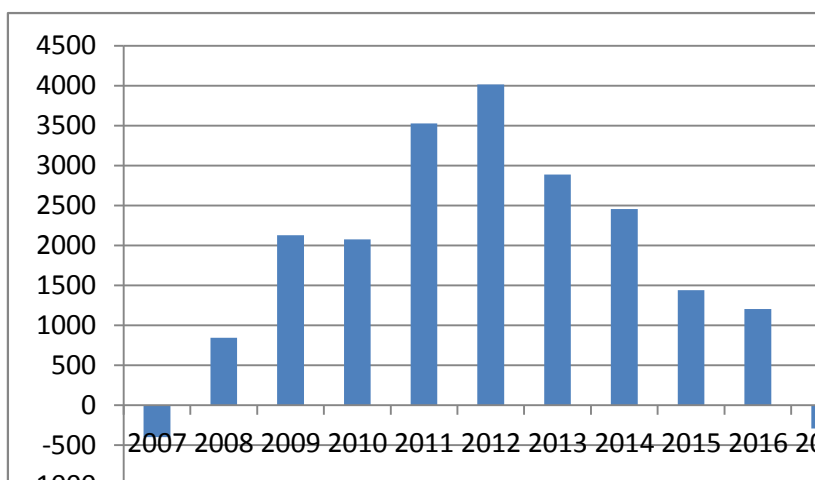

Рис. 1. Динаміка природного приросту населення Рівненщини (2007-2017 рр.)

Варто зауважити, що у 2017 році у 17 областях України спостерігалось міграційне скорочення серед них і у Рівненській області (-1827 ос.), кількість прибулих осіб – 15214 осіб, серед вибулого населення 17041 осіб. Серед областей сусідів, Рівненщина має високий показник міграційного скорочення, вищим він є для Хмельницької області (-2782), тоді як у Волинській (-823), Житомирській (-888), Тернопільській (-1355), а у Львівській спостерігається міграційний приріст – 2666 осіб протягом 2017 року [2].

Здоров'я населення можна оцінити за такими показниками, як середня тривалість життя при народженні або після досягнення певного віку, загальна смертність та смертність дітей до одного року життя, захворюваність і функціональні відхилення, поширеність хвороб та інші.

Середня тривалість життя на Рівненщині дещо вища, ніж в Україні в цілому і становить 71,6 років (чоловіки – 66,1 років, жінки – 77,1 років).

Як уже зазначалося вище, в області смертність населення дещо збільшилась у порівнянні з попередніми роками. Значно вищою середньообласного показника є смертність населення працездатного віку в Гошанському, Корецькому, Млинівському та Рівненському районах. Рівень смертності жінок працездатного віку в області зменшився з 15,9 до 15,5 на 10 тис. осіб, натомість чоловіків – зріс з 61,8 до 63,0 на 10 тис. осіб. Показник смертності дітей віком до 1 року вже три останні роки поспіль утримується майже на одному рівні 8,26 на 1000 народжених живими у 2017 році (8,31 – у 2016 році та 8,51 – у 2015 році) [1].

Серед хвороб від яких найбільше помирають на Рівненщині є хвороби системи кровообігу, на другому місці – новоутворення. Високим є показник смертності від травм та отруєнь. Захворюваність населення можна вважати найбільш чутливим показником, який характеризує вплив навколишнього середовища на людину. Зовнішніми чинниками викликані близько 5 % смертей у регіоні. Найпоширеніший зовнішній фактор загибелі, це самогубство. Дорожньо-транспортні пригоди займають серйозне місце серед зовнішніх чинників смертності. Щороку гине 12 осіб на кожні 100 тис. населення регіону [3].

За даними Рівненського обласного інформаційно-аналітичного центру медичної статистики в 2017 році в порівнянні з минулим 2016 роком в області відмічається серед всього населення зниження рівня поширеності захворюваності (19035,3 до 18907,8 на 10 тис. осіб) та первинної захворюваності (з 7587 до 7514,9 на 10 тис. осіб.).

Найбільш поширеними хворобами серед населення області, залишаються серцево-судинні та судинно-мозкові хвороби, що найбільш спричинені неправильним способом життя, неправильним харчуванням, стресами, нестачею фізичної активності, а також шкідливими звичками. Понад третина населення Рівненщини є люди пенсійного або передпенсійного віку. За останні кілька років рівень доходів населення суттєво знизився, підвищився рівень стресу, що може виступати однією із причин поширення даного захворювання. Отож, поширеність хвороб системи кровообігу є найвищою і у 2017 р. становила 489,8 випадків на 1000 осіб [4]. Динаміка поширеності хвороб серед населення області подана в табл. 1.

Таблиця 1

Поширеність хвороб на Рівненщині (на 1000 осіб)

<i>Класи хвороб</i>	<i>2013 р.</i>	<i>2014 р.</i>	<i>2015 р.</i>	<i>2016 р.</i>	<i>2017 р.</i>
---------------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------

Система кровообігу	489,7	491,0	499,8	496,6	489,8
Органи дихання	362,0	365,4	380,5	388,6	381,2
Ендокринна система	136,4	138,0	138,9	137,1	138,2
Кров і кровотворні органи	20,3	20,0	19,5	19,5	18,9
Новоутворення	39,2	39,8	43,3	45,2	47,1

Нажаль, поширеність новоутворень має стійку тенденцію до збільшення протягом останніх років і становить 47,1 випадків на 1000 осіб. Рівненщина серед Західного регіону характеризується значною поширеністю злоякісних новоутворень серед населення (за п'ять останніх років зросла на 6,2 %) й відповідно зростанням контингенту онкохворих. Причиною кожної сьомої смерті мешканця Рівненщини стають різні пухлини й новоутворення. Це є дуже високим показником. Висока вартість якісного обстеження в клініках, нестача коштів для своєчасної діагностики та для необхідного лікування, недовіра до системи охорони здоров'я, всі ці причини створюють таку динаміку.

Отже, зростання онкозахворюваності та й захворюваності на туберкульоз залишається важливою медико-біологічною та соціально-економічною проблемою як в області, так і в цілому в державі. Варто зазначити, що в області впродовж п'яти останніх років спостерігається стабілізація показників, які характеризують ураженість населення активними формами туберкульозу (ураженість знизилась на 39 %, захворюваність – на 31 %). Також знизилась і смертність серед населення від туберкульозу.

Водночас кількість лікарняних закладів та лікарняних закладів в динаміці 3 1997 року в області скорочується, лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів та лікарів не вистачає на фактичне населення області. За статичними даними 51 % мешканців Рівненщини оцінює свій стан здоров'я як середній, 22 % скаржаться на погане здоров'я і лише 2 % населення вважають свій стан здоров'я як дуже добрий (рис. 2) [2].

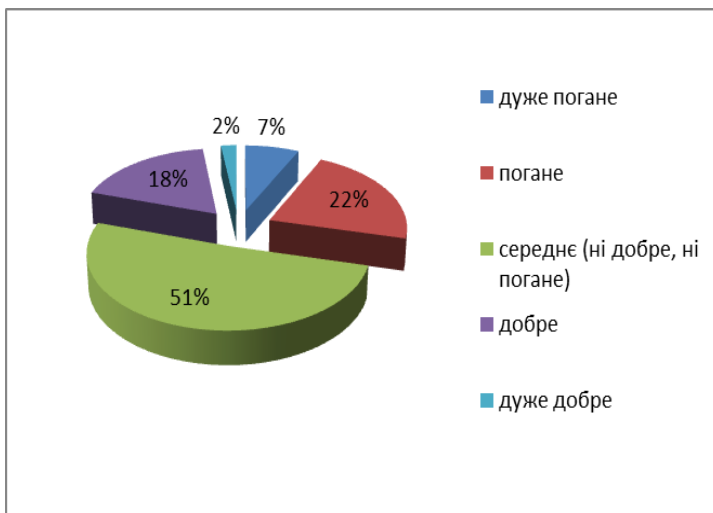

Рис. 2. Самооцінка стану здоров'я населення по Рівненщині (%)

За даними Держстату України найбільша частка населення, яке оцінило стан свого здоров'я як «добрий» у 2017 році спостерігалась у Львівській, Тернопільській, Чернівецькій, Івано-Франківській, Закарпатській, Київській, Одеській та Волинській областях (66–56 %), а найнижча – у Дніпропетровській, Запорізькій Черкаській, Чернігівській та Харківській областях (42–34 %) [2]. Майже для всіх регіонів з низькою оцінкою стану здоров'я населення характерна вища, порівняно із середньою по країні, частка осіб похилого віку в структурі населення. При цьому для Дніпропетровської, Запорізької та Харківської областей характерні також високі рівні урбанізації та розвитку промисловості.

Отже, оцінка якості життя населення за категорією «здоров'я» у Рівненській області має середні значення в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головне управління статистики в Рівненській області. URL : <http://www.rv.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 1.02.2020).
2. Державна служба статистики України. URL : <https://www.google.com> (дата звернення: 19.02.2020).
3. Офіційний сайт Євростату. URL: <http://www.europa.eu.int/comm/eurostat> (дата звернення: 19.02.2020).
4. Рівненщина 2017: Статистичний щорічник Рівненської області / Рівненське обласне управління статистики; За заг. ред. Ю.В. Мороза. Рівне, 2016. 446 с.

Яроменко О. В.
к.геогр.н., доцент,
доцент кафедри географії і туризму
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука

м. Рівне, Україна
Павловська Т. С.
к.геогр.н., доцент,
доцент кафедри фізичної географії
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Поселення як інтеграційна категорія системи поселенської мережі в якості однієї із своїх основ має ретроспективний каркас. Вивчення історико-географічних особливостей поселенської мережі Волинської області у XIX-XXI століттях є актуальним, оскільки дозволяє виявити зміни в ретроспективі та розкрити закономірності сучасної географії поселень на регіональному рівні.

На теренах Волині серед категорії «поселення» були міста, села, хутори, колонії, фільварки (відповідно скорочено: м., с., х., к., ф.), що засвідчує високу строкатість поселенської мережі на досліджуваній території. Історично первинною й універсальною формою осілих поселень є село. Зважаючи на топонімічні дослідження зазначимо, що апелятив «село» праслов'янського походження. Воно вживалося у значенні «поле» й збігалось зі звучанням іншого слова – «се(д)ло», що трактувалося як «поселення».

У період радянської епохи виникає селище як низова адміністративно-територіальна одиниця, що налічувала не менше 2 тис. жителів. Такий тип поселень виникав навколо підприємств промислового значення, забудов, залізничних вузлів, оздоровчих закладів тощо. Виділялися й робітничі селища, в яких проживало й від 500 жителів. У цей період у Волинській області згадується смт: Іваничі, Локачі, Луків, Любешів, Турійськ, Цумань, Шацьк, Голоби, Головне, Дубове, Заболоття, Колки, Маневичі, Мар'янівка, Олика, Переспа, Сенкевичівка, Стара Вижівка, Торчин та одне робітниче селище під назвою Жовтневе (на сьогодні Благодатне) [2].

Село, що найчастіше вживалося як загальна назва для поселення, з часом змінювало свій статус. Так, аналіз адміністративно-територіального устрою Волині XIX – початку XX століття свідчить, що на картах цього

періоду відображені такі типи поселень як «деревня» і «село». обов'язковою ознакою села була церква. Поселення, що було без церкви, незалежно від його площі, називалося «деревня». Чисельність названих поселень та їх залюдненість були майже однакові. Поселення, що не було церковноприходським центром, але в ньому були наявні садиба чи двір власника, інколи йменували «сільце». У Володимирському повіті нараховувалося 180 сіл та 205 деревень серед яких: сс. Звинячи, Ізов, Запілля, Світязь; дд. Овадно, Владинополь, Дружкополь, Клопочин. На території колишнього Луцького повіту було 140 сіл та 162 деревні: сс. Царевичі Великі, Радомисль, Усичі, Угринів, Яровиця; дд. Чудля, Рудня, Кіяж, Дворець, Одераци. У Ковельському повіті знаходилося 123 села та 148 деревень [6].

Досить поширеним типом поселень Волинської області в минулому була хутірська система, становлення якої було пов'язане з розвитком лісорозробок, виплавою заліза та появою у XIX ст. на волинських землях іноземних колоністів (німецьких, голландських, польських та чеських). У 1921–1939 рр. відбувається процес розподілу багатьох земельних угідь, що теж сприяло появі хуторів. Їх назви, здебільшого, повторювали назви поселень, що знаходилися неподалік. Так, на початку XX ст. у Луцькому повіті були с. Підгайці Більші і х. Підгайці Малі, с. Котів і х. Котів, с. Зміїнець і х. Зміїнець. Біля деяких сіл розміщувалося кілька колоній, хуторів, фільварків. Наприклад, у Луцькому повіті знаходилося с. Маневичі, х. Маневичький завод, х. Маневичька Смолярня, залізнична станція Маневичі. Водночас у Колківській волості – к. Глей, ф. Глей, м. Чарторийськ, к. Чарторийськ, с. Піддубці, ф. Піддубці, с. Підгайці, к. Підгайці, ф. Підгайці. На землях Володимирського повіту налічувалося 146 хуторів, Ковельського – 137 хуторів [4].

Станом на 01.09.1946 року у Волинській області нараховувалося 2290 населених пунктів, із них 1219 складала хутори [7]. Найбільше хуторів знаходилося на території Ратнівського, Камінь-Каширського й Любешівського районів. Так, у Ратнівському районі було с. Черче з прилеглими 35 хуторами, с. Самари з 60 хуторами, с. Видраниця з 33 хуторами. Південні райони Волинської області мали значно меншу кількість хуторів: Теремнівський – 13, Горохівський – лише 4 (рис. 1.).

В архівних документах зазначається, що масова ліквідація хуторів припала на 1950–1953 рр. XX ст.

За даними 1957 р. у Торчинському районі було зселено 99 хутори із 222 запланованих, у Іваничівському – 53 хутори, у Ківерцівському та Луківському – більше 30 хуторів. Згодом така форма поселень як хутори була знищена [3].

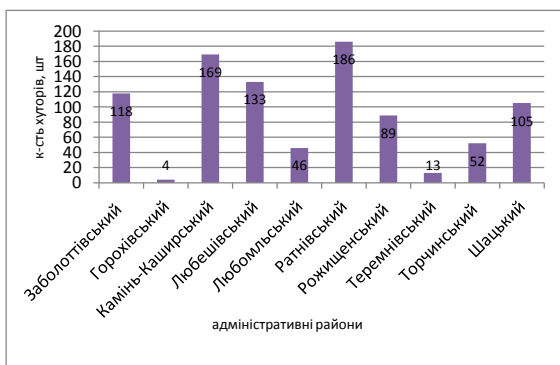

Рис. 1. Кількість хуторів в адміністративних районах Волинської області (1946 р.) [3]

Як уже згадувалося, ще одним поширеним типом поселень на Волині були колонії – поселення осіб однієї національності або вихідців з однієї країни, які проживали разом в іншій країні або місті. На Волині іноземні колонії з'явилися в XIX столітті. У Володимирському повіті існувало 193 колонії, серед яких: Антонівка, Вільгельмівка, Голендри-Забузькі, Голендри-Свіржівські, Єлизаветполь та ін. У Луцькому повіті згадується про існування 303 колоній: Броніславівна, Валентинів, Валер'янівка, Всеволодівка, Гараджа, Геленівка, Єлизаветин, Казимирівна, Мар'янівка (7 колоній з такою ж назвою), Олешковичі, Радзивилівщина та ін. [3; 5]. У радянську епоху через переселення іноземних колоністів та колективізацію такий вид поселень як «колонія» зник.

Щодо фільварків, то цей тип поселень був поширений у феодальній Польщі, Литві, Білорусі та Україні і розглядався як комплекс земельних угідь, на яких феодал-поміщик вів власне господарство. До 1939 року на території Польщі, Західної України та в Західній Білорусі фільварком іменували панський маєток із господарськими будівлями. На початку XX ст. у Володимирському повіті налічувалося 34 фільварки, у Луцькому повіті – 27 фільварків [5].

З часом на Волині відбувається трансформація поселенської мережі. Замість колишніх хуторів, колоній, фільварків залишилися тільки їхні назви, які нині збереглися у найменуваннях окремих кутків, урочищ, ярів

тощо. Окрім того, що з адміністративної карти краю зникло багато сіл, хуторів, присілків, згодом багато поселень було перейменовано. Однією з причин зникнення багатьох поселень, є їх об'єднання з містами Луцьк, Ковель, Камінь-Каширський та ін. При входженні приміських поселень до меж міста, назви сіл, як правило, ставали назвами кварталу чи мікрорайону, але, оскільки не були офіційними, то збереглися хіба-що в пам'яті старожилів.

Так, у волинському краї повністю зникли такі населені пункти як Волинь та Угровськ. В переліку колишніх сіл у Волинській області зазначені села Грива, Дубники, Кременець, Навратин, Трохимбрід. Село Ольшани зникло із карти області як неблагонадійне. Його жителі були насильно переселені при укрупненні колгоспу в с. Маяки Луцького району. В умовах політики «радянзації» у с. Брище в 1941 р. організовано артіль ім. Хрущова. Було взято орієнтир на приєднання навколишніх сіл до артілі шляхом «добровільного переселення» в найближчі села людей із місць, що знаходились відокремлено, залучивши їхні землі до колгоспних. Таким чином, у 1954 р. навколо Княгининського колгоспу об'єдналися артілі сіл Кічкарівки, Камянки, Милуш, Сирників, Букова, Ольшани [2; 5].

У 1946 р. в області нараховувалося 2290 населених пунктів. Станом на 01.01.1961 року їх було 1163, до 1 квітня 1961 року кількість поселень зменшилась до 1156, у 1969 році – до 1108 поселень [3] (рис. 2).

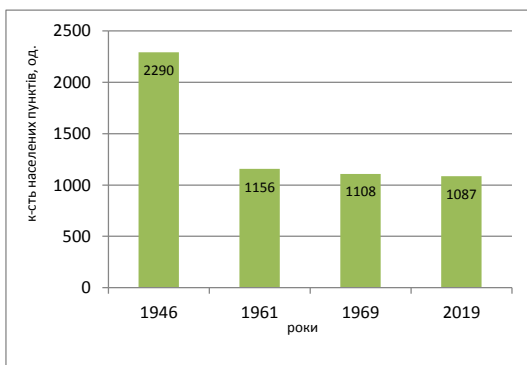

Рис. 2. Динаміка кількості населених пунктів у Волинській області [5]

На даний час поселенська мережа Волинської області налічує 1087 населених пунктів. З-поміж них 11 міст, 22 селища міського типу і 1054 села [1]. З 1975 р. до категорії обласного підпорядкування відносять міста, чисельність яких складає понад 50 тис. осіб: Ковель, Луцьк, Нововолинськ і Володимир-Волинський. До міст районного підпорядкування у Волинській області належать Берестечко, Горохів, Камінь-Каширський, Ківерці, Любомль, Рожище, Устилуг. Більшість з них віднесені до цієї категорії у 1939–1940 роках, Ківерці – у 1951 р., Рожище – у 1989 р.

Історико-географічні дослідження трансформації поселенської мережі Волинської області потребують поглибленого аналізу та узагальнення різноманітної географічної інформації, яка за певних обставин була втрачена, але може мати неабияке практичне значення. Тому вкрай необхідними є дослідження ретроспективного плану, зокрема опрацювання інформації про втрачені, змінені та перейменовані населені пункти регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адміністративний поділ Волинської області. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 19.02.2020).
2. Волинська обласна державна адміністрація. URL: <https://voladm.gov.ua/> (дата звернення: 19.02.2020).
3. Держархів Волинської обл., Ф. Р-6., оп. 16, спр. 683. Відомості про адміністративно-територіальний склад районів області.
4. Довідник адміністративно-територіального поділу Волині (X ст.–1939 р.). Луцьк, 1982. 236 с.
5. Категорія: Колишні населені пункти за областю України. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 20.02.2020).
6. Список населенных мест Волынской губернии / Волынский губернский статистический комитет. Житомир, 1906. 220 с.
7. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. Київ, 1946. 1062 с.

СЕКЦІЯ 6. ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Глушкова Т. С.

к.е.н., доцент кафедри географії і туризму

Козлюк О. О.

студентка 4 курсу економічного факультету

Міжнародного економіко-гуманітарного

університету ім. акад. С. Дем'янука

м. Рівне, Україна

ФОРМУВАННЯ НОВОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ (НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Туризм є важливою сферою бізнесу, розвиток якої має доведений вплив на бюджет регіону: збільшує рівень зайнятості населення, розвиває транспортну сферу, засоби зв'язку, заклади харчування, активізує будівництво готелів та сільськогосподарське виробництво. Туристичні потоки формують попит на товари та послуги, стимулюючи виготовлення сувенірної продукції, вироби місцевої культури, діяльність музейних закладів тощо.

Особливої уваги заслуговує готовність туристичної галузі регіону до прийому іноземних громадян, адже валютні надходження від їх витрат часто перевищують витрати вітчизняних туристів. Проте, останнім часом у цьому контексті відбуваються негативні тенденції. Так, за даними Адміністрації Державної прикордонної служби, лише в I півріччі 2019 року кількість іноземців, які перетнули кордон України склала 5,9 млн осіб. Зменшення в'їзду іноземців у 2019 році на 4,8 % у порівнянні з 2018 роком може бути зумовлено зменшенням туристичного потоку з прикордонних країн таких, як Молдова, Білорусь, Угорщина тощо. Вїзд українців за кордон з 2016 року по 2019 рік збільшився на 15 %, на що безпосередньо мало вплив запровадження безвізового режиму [1].

На зменшення туристичного потоку до України також вплинули військові дії. Проте, нині світова туристична індустрія ввійшла в кризу, причиною цьому стало поширення вірусу COVID-19. Збитки туристичної галузі через коронавірус будуть коштувати галузі 5-7 років розвитку. Про це йдеться у звіті Всесвітньої туристичної організації ООН (UNWTO). Очікуване падіння на 20-30 % може призвести до зниження надходжень від міжнародного туризму (експорту) в розмірі 300-450 млрд дол., що становить майже третину від 1,5 трлн дол., отриманих торік [2].

Не зважаючи на це, український експерт з розвитку туризму Анна Романова стверджує, що після коронавірусу багато країн «обнуляться» в Україні є реальний шанс підтягнутися до лідерів» [3]. А отже, сьогодні

доцільним є розробка нових туристичних продуктів, щоб не тільки повернутися до попередніх туристичних об'ємів, а й збільшити чисельність туристів.

Науково-теоретичні та практичні основи розвитку туристичної галузі в регіонах, набули досить широкого відображення серед вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як В. Васильєв, Ю. Зінько, В. Косенко, М. Товт, К. Дронга, О. Любіцева, С. Медлік, Я. Сікора та інші. Незважаючи на широке коло питань, які отримали розвиток, вкрай недостатньо освітлені проблеми направлені на пошук напрямів формування нових туристичних продуктів.

Одним із таких продуктів може стати проведення «Туристичного дня», мета якого полягатиме у розвитку внутрішнього туризму. Ідея буде базуватися на розширенні пропозиції туристично привабливих об'єктів новими і маловідомими.

Розглянемо реалізацію такого продукту на прикладі Рівненської області. Формування туристичного продукту складається з таких етапів:

1) проведення маркетингового дослідження з метою виявлення лояльності осіб до різних туристичних об'єктів Рівненської області; 2) розроблення маршруту, на основі результатів проведеного маркетингового дослідження; 3) розрахування вартості заходів.

Перш за все, зауважимо, що попередній аналіз ринкового середовища дозволив констатувати відсутність досвіду у організації подібного роду заходів, що зумовило необхідність проведення маркетингового дослідження, у якому ставилися питання щодо лояльності рецензентів до найцікавіших туристичних об'єктів Рівненської області, особливості та доцільності проведення такого заходу, а також кошти, які вони готові платити за таку атракцію.

Дослідження проводилося у мережі Інтернет за допомогою сервісу Google Форма. Участь в опитуванні взяло 216 осіб, серед них 76,9 % жінок та 23,1 % чоловіків, віком від 15 до 48 років. За результатами опитування було відмічено високий рівень зацікавленості у респондентів до подібних заходів. Окрім того, були задані уточнюючі питання щодо особливостей проведення такого дня: так, половина опитуваних бажають, щоб такий захід проводився з ігровим характером, 49,1 % бажають, щоб під час екскурсії розповідалися міфи та легенди, 48,1 % хочуть, щоб екскурсію проводив веселий, цікавий і молодий екскурсовод; і 43,5 % вважають, що «туристичний день» повинен включати активну діяльність. Також під час заходу повинні бути передбачені оригінальні місця для селфі (за що висловилося 40,7 %) та заплановані оригінальні обіди наприклад на пасіці або в агросадибах (42,6 %). При цьому всьому респонденти не бажають платити великих коштів – 42,6 % висловилися за невисоку ціну. Отже, при організації туристичного продукту необхідно дотриматися цих побажань.

З переліку запропонованих варіантів туристичних місць найбільш відомим виявився Тунель кохання (Рівненський район) – 93,5 %, музей бурштину (м. Рівне) – 63,9 %, Тараканівський форт (Дубенський район) – 63 %, замок князів Любомирських (Дубенський район) – 53,7 % та Рівненський обласний краєзнавчий музей (м. Рівне) – 49,1 %. Серед запропонованих респондентам туристичних місць найбільш відвідуваними виявилися: Рівненський обласний краєзнавчий музей у м. Рівному (37 %), музей бурштину у м. Рівному (30,6 %), Тунель кохання у Рівненському районі (28,7 %) та замок князів Любомирських Дубенського району (21,3 %).

А найбільш бажаними для відвідування виявилися: Тунель кохання Рівненського району (54,6 %), Волинські Афіни Острозького району (41,7 %), Тараканівський форт Дубенського району (41,7 %), замок князів Любомирських Дубенського району (38 %), аеродром «Воронів» Гошанського району (38 %), родовий замок князів Острозьких Острозького району (29,6 %). А найбільш прийнятною ціною виявилася сума від 100 до 500 гривень (58,3 %), проте 25 % опитаних відповіли до 100 гривень. Також вважаємо за доцільне включити послугу харчування, оскільки майже половина опитаних людей виявила бажання включення такої послуги у проведення дня області. З огляду на те, що у Рівненській області розвиненим є сільський туризм, ми пропонуємо залучити агросадиби до нашого заходу, шляхом організації обіду зі страв, типових для місцевості.

Отже, найпопулярнішими населеними пунктами у Рівненській області виявилися смт. Клевань, м. Остріг, м. Дубно. Пропонуємо розробити три туристичні продукти, що включають об'єкти з вище перелічених населених пунктів. Ідея проведення «Туристичного дня, полягає у тому, щоб щороку створювати туристичний продукт, за одним з напрямків, який буде містити в маршруті, окрім уже популярних туристичних атракцій, нові маловідомі об'єкти, пропозицію місцевих виробників автентичної сувенірної продукції. Для успішної реалізації продукту передбачається активізувати діяльність власників агросадиб і представників бізнесу, громадських організацій та органів місцевого самоврядування до організаційних заходів, направлених на приймання туристів.

Схожий проект діє у Європі і має назву «Культурна столиця Європи», суть якого зводиться до вибору міста, яке проводить в межах своєї території активні культурні заходи. До проведення цього дня готуються за кілька років, будують нову інфраструктуру, розробляють програму. Фінансування здійснюється як з місцевого бюджету, так і залучаються зовнішні кошти – ЄС, приватні особи тощо. Звичайно, у такому ж масштабі реалізувати подібний проект в українських містах не можливо, проте навіть незначні зусилля у такому напрямку дадуть корисний ефект для бюджету регіону.

Такий тур буде мати особливий інтерес для туристів, що вперше

відвідують область. Вартість його невисока і не виходить за рамки бажаної суми, яку назвали респондентів. Для іноземців вартість буде трохи вища, адже включатиме оплату послуг перекладача.

Щороку можна проводити анкетування і обирати новий напрямок, таким чином створювати нові туристичні продукти у області і розвивати регіони.

Під час реалізації даного продукту варто враховувати фактори ризику, вплив яких у кожному регіоні може бути різним. Серед них: зниження попиту на екскурсійні тури; відсутність підтримки місцевими органами влади; стихійні лиха та епідемії; погіршення екологічної та соціально-економічної ситуації в області та в країні загалом; політичні причини та зміни у законодавстві; підвищення цін на бензин та погіршення стану доріг; ціновий ризик, пов'язаний із визначенням ціни на туристичну продукцію й послуги; ризик відмови клієнта від туристичної поїздки.

Отже, такий продукт сьогодні має свою унікальність та корисний ефект, адже, пошук нових туристичних об'єктів дозволить створити нові недорогі і цікаві тури, збільшити надходження до бюджету українських міст та сіл, підвищиться рівень зайнятості. Запропонований продукт відрізнятиметься від інших своєю актуальністю, адже базуватиметься на завжди нових даних маркетингового дослідження, а сам підхід до проведення таких турів буде включати розваги та харчування, що базуватиметься на побажаннях туристів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інформація щодо відвідування України іноземними туристами та виїзду громадян України за кордон I півріччя 2016-2019 рр. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Департамент туризму та курортів. 2020. URL: www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=be44a1a7-69b3-4a77-a86a-447499abcdd6&tag=Analitik&isSpecial=true (дата звернення: 18.03.2020).

2. Романова А. П'ять порад, як рятувати український туризм під час пандемії. ТОВ «ВД «Медіа-ДК», 2020. URL: <https://nv.ua/ukr/amp/koronavirus-i-turizm-yak-ukrajini-vryatuvati-industriyu-ostanni-novini-50075544.html> (дата звернення: 30.03.2020).

3. Коронавірус коштуватиме туризму до семи років зростання, - UNWTO. 2020. URL: <https://ua.112.ua/zdorovie/koronavirus-bude-koshtuvatyturizmu> (дата звернення: 30.03.2020).

Коротун С. І.
к.геогр.н., доцент,
завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи

Яковишина М. С.
старший викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи

Остапчук М. В.
студент 4 курсу спеціальності «Туризм»
Національний університет водного господарства
та природокористування
м. Рівне, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СКАНСЕНІВ В УКРАЇНІ

В наш час традиційні музеї павільйонного типу, експозиції яких створюються за тематично-жанровим принципом, не здатні виконати головного завдання: пробудити зацікавленість та активність широкої публіки, зокрема, туристів, допомогти їй усвідомити значення природного та культурного надбання – як місцевого, так і загально-національного [2]. Цю проблему успішно вирішують музеї просто неба – скансени, матеріали яких експонуються в оригінальних пам'ятках архітектури, культури, мистецтва, що сприяє комплексному та емоційному сприйняттю інформації.

Скансени, або музеї під відкритим небом, – це форма етнографічних музеїв, що створюються на ґрунті музеєфікації репрезентативних фрагментів етноландшафтного середовища й об'єктів матеріальної етнокультурної спадщини [3], це своєрідний архітектурно-етнографічний комплекс під відкритим небом з міні-музеями в окремих будівлях. Музеї просто неба створюються на основі нерухомих пам'ятників історії і культури на місці їх знаходження і в природному оточенні або на основі перенесення пам'ятників на спеціально відведену територію з інших місць. Значну частину складають скансени змішаного типу, що включають пам'ятники як музеєфіковані, так і перевезені. У музеях такого типу проводиться комплексна реконструкція минулого, окремі будови є не просто експонатами, а утворюють взаємозв'язаний комплекс. Таким чином, відвідувачі дістають можливість побувати в реконструйованому населеному пункті минулого, отримуючи загальне уявлення про історичні традиції відповідної місцевості [1].

Скансени – це так звані «живі» музеї з насиченими анімаційними програмами відтворення історичного середовища, де туристів приваблюють не лише предмети старовини, а й професійні працівники-аніматори, які своїми заняттями відтворюють побут, поведінку, матеріальну і духовну культуру попередніх епох, вони розкривають традиційні ремесла і види діяльності, характерні для відповідної

місцевості і часу, наприклад, роботу мірошника, ткача, коваля, гончара, тесляра, винокура, пасічника тощо.

Скансени відрізняються від звичайних музеїв, перш за все, наявністю видовищного елемента, можливістю неформального спілкування (під час організації змагань, обрядів, вистав, ярмарок), що, водночас, складає одну з причин популярності цих музеїв серед різноманітних верств населення.

У деяких музеях на додаток до архітектури реконструюють і транспорт минулих років. Історичний транспорт в музеях просто неба може виконувати не тільки функцію експоната, що діє, але й утилітарну транспортну функцію, оскільки площа таких музеїв може бути великою [2]. Невід'ємним елементом окремих скансенів є традиційна кухня. Все готується «на очах» у відвідувачів, а іноді навіть з їх допомогою, що надає стравам ще більшої колоритності [3].

Як бачимо, скансени – це справжня основа для розвитку музейного туризму, який знаходиться на етапі свого становлення, це унікальні соціально-культурні комплекси, спрямовані на реалізацію рекреаційного, розвиваючого, естетичного потенціалу певної території, на формування духовної особистості, зміцнення сімейних цінностей і українських традицій.

Основна мета і завдання при створенні та функціонуванні музеїв під відкритим небом полягає у збереженні найцікавіших автентичних пам'яток архітектури; створенні умов для вільного доступу до цих будівель широких верств населення; показі у комплексі національної культури і архітектури, предметів побуту, знарядь праці, ужиткового мистецтва; допомозі відродження народних ремесел і проведенню фольклорних свят; сприянні індустрії туризму; вирішенні наукових проблем, пов'язаних з пошуком, збором, вивченням, реставрацією експонатів [2]. З навчальною метою можуть бути використані копії з оригіналів колекцій знарядь праці. З ними варто працювати при проведенні тематичних семінарів, майстер-класів та практикумів за участю народних майстрів.

Слід відмітити, що в Україні немає чіткої наукової бази, яка виділяє скансени з ряду інших музеїв, відсутня і офіційна статистика.

Перший скансен на території України засновано 1964 р. у м. Переяслав-Хмельницький на Київщині. Незабаром постали музеї просто неба в Ужгороді (1965), у Львові (1966), Києві (1969), Чернівцях (1977) [4]. Оскільки, створення скансенів розгорнулось лише у післявоєнні роки, тому більшість з них ще перебувають на стадії формування, активного збирання матеріалів, наукових пошуків нових форм експонування.

В нашій державі скансени займають невелику нішу серед музейних закладів – всього 3 %. Серед них п'ятнадцять великих скансенів: Державний музей народної архітектури та побуту України (м. Київ);

Львівський музей народної архітектури та побуту «Шевченківський гай»; Переяслав-Хмельницький музей народної архітектури та побуту; Закарпатський музей народної архітектури та побуту (м. Ужгород); Музей народної архітектури та побуту Прикарпаття (с. Крилос Івано-Франківської обл.); Чернівецький державний музей народної архітектури та побуту; Музей історії сільського господарства Волині (с. Рокині Волинської обл.); Музей народної архітектури, побуту та дитячої творчості (с. Перелесне Донецької обл.); Етнографічно-туристичний комплекс «Козацький хутір» (с. Стецівка Черкаської обл.); Музей архітектури і побуту «Старе село» (с. Колочава Закарпатської обл.); Етнографічний музей «Українська Слобода» (с. Писарівка Харківської обл.); Музей народної архітектури і побуту Державного історико-культурного заповідника «Посулля» (с. Пустовійтівка Сумської обл.); Сарненський історико-етнографічний музей (Рівненська обл.); Церковно-етнографічний комплекс «Українське село» (с. Бузова Київського р-ну); Етнографічний музей просто неба «Хутір Савки» (с. Нові Петрівці Київської обл.) [4]. Серед них один національний – у Києві, два регіональних – Львівський та Переяслав-Хмельницький музеї, решта дванадцять – обласні [4].

В Україні створені та створюються архітектурні комплекси скансенівського типу, але в них всі будівлі не є автентичними, а лише збудовані за зразками давніх споруд. Тому, на нашу думку, такі об'єкти слід називати, наприклад, культурно-освітніми комплексами. На даний час в Україні створено дев'ять таких комплексів: «Мамаєва Слобода» (м. Київ); «Запорозька Січ» на території Національного заповідника «Хортиця» (м. Запоріжжя), скансен «Гелон» (с. Більське Полтавської обл.), Батуринська фортеця державного історичного заповідника «Гетьманська столиця» (Чернігівська обл.); «Гетьманська резиденція Богдана Хмельницького в Чигирині» (Черкаська обл.); «Гетьманська резиденція Богдана Хмельницького в Суботіві» (Черкаська обл.); приватний музей «Козацькі землі України» (власник – Володимир Недяк) (с. Вереміївка Черкаської обл.); місто-музей трипільців Аррати-Оріяни (м. Ржищев Київської обл.); «Бессарабське село Фрумушика-Нова» (с. Весела Долина Одеської обл.) [4].

В майбутньому планується організація регіональних музеїв просто неба в Кам'янці-Подільському, Тернополі, Коростені. Також є задуми створення скансену у Харкові, де можна детально показати архітектуру Слобожанщини; у Дніпрі, де можна розкрити багатство матеріальної культури Нижнього Подніпров'я, в Одесі – будівництво скансену «Приморське» [1]. У с. Антонівка Тернопільської обл. 2007 р. розпочато створення музею просто неба «Габір УПА «Волинь-Південь»[4].

Українські скансени мають перспективи стати засобом внутрішньої мобілізації туристсько-рекреаційної діяльності, зокрема шляхом підвищення екскурсійно-туристичного руху. Так, найбільш відвідуваним є

Державний музей народної архітектури та побуту України в с. Пирогове, який щорічно приймає в середньому 250 тис. відвідувачів (для порівняння: за даними Держкомстату України, відвідуваність усіх музеїв природничого профілю, яких в Україні представлено 5, за рік складає 253 тис. осіб).

Аналіз особливостей географічного розміщення скансенів на території України показав, що: 1) переважна більшість скансенів знаходяться у західних областях держави, дещо менше – у центральних регіонах, в східних областях музеї даного типу представлені рідко, а на півдні – поодинокі; 2) територіями найбільшого зосередження музеїв-скансенів є Київська, Закарпатська та Івано-Франківська області, що пояснюється принципами організації музеїв просто неба, а саме розташуванням у безпосередній близькості до великих міст, столиці та в найпривабливіших туристичних регіонах; 3) велика кількість музейних установ скансенівського типу тягнуть до районів з багатими лісовими ресурсами (Карпати, Полісся), так як одним із профілів їх діяльності є реконструкція об'єктів дерев'яної архітектури; 4) скансени розвиваються переважно у районах із строкатим складом етнографічних груп населення, а також із значними туристичними потоками (Закарпатська область та м. Львів); 5) центрами розвитку музеїв просто неба часто слугують невеликі населені пункти з яскравою культурою та архітектурою (с. Рокині на Волині, с. Колочавка на Закарпатті); 6) успішно діють скансени в регіонах з цікавим історичним минулим, гучними історичними подіями («Козацький хутір» в Черкаській обл.); 7) більшість українських музеїв просто неба розташовані на території унікальних природних ландшафтів (Музей гуцульської культури просто неба Національного природного парку «Гуцульщина»).

Отже, можна стверджувати, що музеї просто неба є важливим інноваційним та комплексним туристсько-рекреаційним ресурсом території. В мережі скансенів України помітні значні географічні диспропорції, що пояснюється принципами організації музеїв просто неба та розташуванням у найпривабливіших туристичних регіонах держави задля ефективного екскурсійного використання та економічної рентабельності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Афанасьєв О. С., Бурлака Є. В., Маркіна Ю. М. Туристична індустрія: сучасний стан та пріоритети розвитку: *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луганськ, 6-7 травня 2009 р.)*. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. С. 80–84.

2. Данилюк А. Українські скансени. Історія виникнення, експозиції, проблеми розвитку. Тернопіль: Навч. книга, Богдан. 2006. С. 104.

3. Данилюк А. Музеї просто неба або скансени у світі і в Україні. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2006. №7 (444). С. 20–23.

4. Каднічанський Д. Скандени України. *Краєзнавство. Географія. Туризм.* №16 (645). 2010. С.3–8.

Романів О. Я.

к. геогр. н., доцент,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Державного університету «Житомирська політехніка»
м. Житомир, Україна

УРБАНТУРИЗМ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ МОДЕЛІ ОВЕРТУРИЗМУ: НАПРЯМИ ВРЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ

В умовах сучасних глобалізаційних процесів особливої актуальності набуває проблема формування нової концепції розвитку туризму міст, які завжди були осередками соціального, економічного, політичного, культурного життя, але одночасно виступали й епіцентрами соціальних та економічних конфліктів та проблем розвитку. Зростання урбантуризму породило ще одну проблему – овертуризм, або туризмофобію. Ці терміни відображають виклики, з якими на сьогодні зустрічаються міста в процесі управління значними туристичними потоками, а також негативні прояви впливу туризму на міста та його жителів, підкреслюють у доповіді ЮНВТО [1].

Водночас дослідження розвитку туризму в умовах міст і міських агломерацій, вивчення проблем організації і функціонування міських туристичних дестинацій, розробка відповідного організаційно-економічного механізму регулювання їх використання та розвитку ще не одержали достатнього наукового обґрунтування. Як показує світовий досвід, значні практичні складності виникають при управлінні туристичною сферою особливо в умовах міст із значним туристсько-рекреаційним потенціалом.

Таким чином, актуальність відзначених проблем і їх практичне значення, а також їхня недостатня розробленість обумовили основну мету і завдання дослідження.

Більше половини населення світу є мешканцями міст. А за прогнозами ООН до 2050 року ця частка сягне 70 %. Міста вже зараз генерують понад 60 % світового ВВП. Поряд зі швидкою урбанізацією, зростає і сектор туризму, керований економічним розвитком, зниженням вартості транспортних витрат, спрощенням подорожей та зростанням прошарку середнього класу населення в економічно розвинених країнах і країнах, що розвиваються. Всі ці чинники зробили міста дедалі більш популярними осередками не лише для бізнесу та проживання, але й привабливими

напрямами для відпочинку. За останні десятиліття міжнародний туризм продемонстрував зростання від 25 мільйонів міжнародних прибуттів у 1950 році до понад 1,4 мільярдів у 2018 році.

На міський туризм припадає близько 40 % туристичних потоків. Сьогодні дохід, отриманий як від внутрішнього, так і від міжнародного туризму суттєво сприяє соціально-економічному та культурному розвитку багатьох міст та їх оточення. Проте зростання міського туризму також створює проблеми для забезпечення стійкості, що мінімізує будь-які позитивні наслідки.

Вперше термін «овертуризму» зжив у своїх працях Ali R. у 2016 році [2]. Після того визначення даного поняття уточнювалося, на сьогодні його найчастіше розуміють як вплив туризму на туристичну дестинацію, або її частину, що надмірно негативно позначається на якості життя місцевих мешканців та / або якості досвіду відвідувачів [1].

Responsible Tourism Partnership визначає овертуризм як напрям, де господарі чи гості, місцеві жителі чи відвідувачі вважають, що відвідувачів занадто багато, а також якість життя в цьому районі, або якість досвіду відвідування, погіршилися неприйнятно. Овертуризм – це явище-антипод до відповідального туризму. Туризм покликаний зробити місця кращими і для проживання, і для відвідування. А тут спостерігаємо, що погіршення поділяють одночасно і відвідувачі, і місцеві мешканці [3].

Тобто, йде мова про відсутність управління та неконтрольований розвиток. І це є найважливіший момент у розвиткові урбантуризму за моделлю «овертуризм».

Зростання чисельності міських туристів збільшує використання природних ресурсів, спричиняє соціокультурний вплив та чинить тиск на міську інфраструктуру, погіршує мобільність у містах, створюючи затори, ускладнює використання інших засобів. Місцева екосистема потрапляє під потужний тиск, в тому числі джерела енергії і води. У деяких містах ці виклики в останні роки поєднуються із зростанням пропозиції туристичного житла у містах, тобто надмірної насиченості міського простору колективними та індивідуальними засобами розміщення туристів. Внаслідок цього зростає негативне ставлення місцевого населення до туристів через невдоволення від переповненості центрів міст людьми і транспортом, шуму, забруднення довкілля, зростання цін та інших неприємностей, які приписують туристам. Не виключенням стали відкриті прояви протестів в деяких містах.

Онлайн-сервіс пошуку авіаквитків Aviasales у 2018 році склав список міст, де мандрівникам не раді через «овертуризм». Першим місцем, де не чекають мандрівників, фахівці назвали італійське місто Венеція. Особливо активно місцеві жителі страйкують проти круїзних гостей, навіть йде мова про перенесення круїзного терміналу за межі міста [4].

Також супротивником масового туризму виявилася Барселона, де, наприклад, в кінці червня 2017 року учасники лівої організації Edvant влаштували акцію, спрямовану на боротьбу з великим числом приїжджих іноземців. Подібні протести пройшли і в Амстердамі, де жителі міста були незадоволені шумом, великою кількістю сміття і зростаючими цінами. У зв'язку з цим влада заборонила будівництво нових готелів і збільшила туристичний податок. У Дубровнику (Хорватія) і на острові Санторіні (Греція) теж з'явилися свої обмеження. У старе місто Дубровник за день можуть потрапити не більше чотирьох тисяч відвідувачів, а на Санторіні – не більше восьми тисяч. А філіппінський острів Боракай у квітні 2018 року закрили від туристів через забруднення на шість місяців. Обмеження торкнулися і американського Мачу-Пікчу. Подивитися місто відтепер можна тільки в складі спеціалізованих груп на чолі з сертифікованим гідом. Екскурсії тривають лише півдня, селфі-палки заборонені. У травні 2018 року влада Пальми, столиці іспанського острова Майорка, вирішила розпочати боротьбу з п'яними туристами і їх розвагами. В цілому ж співробітники Aviasales порадили мандрівникам уникати відвідування цих місць в пікові періоди і з повагою відноситися до місцевих традицій [4].

Адекватне управління туризмом з урахуванням як потреб відвідувачів, так й інтересів місцевих мешканців завжди було принциповим питанням для сектору туризму. ЮНВТО визначає туристичну ємність міст як «максимальну кількість людей, які можуть відвідувати туристичне місце одночасно, не спричиняючи знищення фізичного, економічного та соціокультурного навколишнього середовища та неприпустимого зниження якості задоволеності відвідувачів» [1]. Отже, урбантуризм буде стійким лише за умови його розвитку та управління ним з урахуванням як інтересів відвідувачів, так і місцевих громад. Цього можна досягнути завдяки залученню самих громад, перезавантаження систем управління, зменшення сезонності та ретельного планування.

Розробку заходів з управління туризмом сучасного міста слід здійснювати виключно на засадах системного підходу. А головна особливість туристського міста з точки зору системного підходу полягає в тому, що воно об'єднує в собі три взаємопов'язані підсистеми – місто як туристська дестинація, місто як транзитний регіон і місто як постачальник туристів в інші туристські дестинації.

Складність економічних, соціальних та екологічних проблем, з якими стикаються сьогодні міста змушують зацікавлені сторони переосмислити свою нинішню діяльність та шукати інноваційні рішення. Заходи не можуть зосереджуватися лише на зміні кількості туристських відвідувачів та туристичній поведінці. При визначенні та встановленні механізмів моніторингу та управління перевантаженими туристами містами важливо враховувати не лише кількісні, але і якісні показники, які забезпечать

усебічне бачення впливу туризму на туристську дестинацію та її мешканців.

Слід також зосередити увагу на місцевих зацікавлених сторонах. Розуміння ставлення жителів до туризму і залучення місцевих громад є центральним. Дослідження ЮНВТО показує, що найбільш позитивний вплив на сприйняття туризму місцевими мешканцями справляють такі фактори: більш різноманітна міжкультурна атмосфера в місті; більше подій; позитивний імідж туризму; захист історичних частин міста; реставрація традиційної архітектури. Найбільш негативні наслідки для сприйняття туризму місцевими мешканцями мають: збільшення цін на житло, таксі, товари в магазині, на відвідування ресторанів та кафе, зростання вартості громадського транспорту [1]. Отже, найбільш негативні наслідки у сприйнятті місцевих мешканців – це підпорядкування життя в місті гаманцю туриста, а також витіснення в деяких містах місцевих жителів з міських центрів.

ЮНВТО запропоновано одинадцять стратегій та 68 заходів щодо управління неконтрольованим зростанням відвідувачів у містах. Проте ефективність заходів залежить від їх конкретного контексту. Універсального рецепту не існує. Навіть у межах одного міста заходи можуть відрізнятися між мікрорайонами. Серед запропонованих стратегій ЮНВТО найбільш популярними є такі [1]:

- покращення інфраструктури та інших об'єктів туристичного призначення у місті;
- покращення комунікації з місцевими жителями та залучення їх і місцевого бізнесу до планування туризму;
- покращення комунікації з відвідувачами на тему про те, як поводитись у місті;
- покращення перерозподілу туристичного потоку відвідувачів упродовж року;
- створення подій у місті, де мешканці міста та відвідувачі можуть зустрічатися та інтегруватися.

Європейська Асоціація готельєрів та рестораторів HOTREC у свою чергу також підготувала дослідження, в рамках якого проаналізувала проблему овертуризму та запропонувала шляхи її вирішення. На думку фахівців цієї організації, «головна проблема полягає в тому, що туристичний попит ще не поширився рівномірно, натомість він зосереджений в кількох містах» [5].

HOTREC пропонує п'ять рекомендацій для європейських країн:

1. Туристична діяльність повинна чітко керуватися.

Всебічний збір даних має вирішальне значення, щоб отримати чітке уявлення про масштаби туристичної активності в кожному пункті призначення, здійснити планування і управління політикою туризму.

2. Встановлення обмежень.

Недоцільно накладати фізичні обмеження на кількість туристів, які відвідують популярні міста, тому необхідно використовувати інші способи. У тому числі лімітувати надання житла - на певну кількість ночей в рік, або краще координувати потоки круїзних пасажирів, які можуть висадитися в місті лише в певний день. Розумні обмеження повинні бути узгоджені шляхом діалогу між усіма сторонами в кожному пункті призначення.

3. Розподіл турпотоків.

Щорічне зростання чисельності туристів, що прибувають, вимагає, щоб бізнес, громадськість та приватний сектор разом розподілили потоки туристів більш рівномірно упродовж року і на всій території регіону. Це вимагає нової політики, зокрема, створення більш ефективного просування менш відвідуваних пунктів призначення, стирання сезонності.

4. Допоможіть туристам стати відповідальними.

Важливо навчити гостей поважати уклад життя місцевого населення до того, як вони відвідують місто. Для цього органи державного і приватного секторів повинні працювати разом.

5. Діалог.

Особливо важливо, щоб в кожному курорті були створені структури, що відповідають за ефективний діалог між місцевими жителями, професійними туристичними організаціями та органами влади про вплив туризму на регіон і проблеми, з цим пов'язані [5].

Слід пам'ятати, що урбантуризм робить важливий внесок у соціально-економічний розвиток міст та добробут їхніх мешканців. І він повинен сприяти створенню кращих міст для всіх: громадян, інвесторів та відвідувачів. Застосування вказаних вище заходів дозволить досягнути цієї мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Overtourism? Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions. Executive Summary. URL : <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284420070> (Last accessed: 30.03.2020).

2. Ali R. Exploring the Coming Perils of Overtourism, 23.08.2016. URL : www.skift.com (Last accessed: 30.03.2020).

3. Responsible Tourism (n.d.). OverTourism. URL : www.responsible-tourismpartnership.org/overtourism (Last accessed: 01.04.2020).

4. Здесь не ждут туристов. URL : <https://za-ural.com/news-block/zdes-ne-zhdut-turistov> (Last accessed: 28.03.2020).

5. Овертуризм: кто виноват и что делать? URL : <http://www.travelspy.com.ua/2018/07/what-should-we-do-with-overtourism.html> (Last accessed: 30.03.2020).

Шикіла Р. Р.

к.пед.н., доцент кафедри географії і туризму
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ В ГРЕЦІЇ

Подорож це чудовий спосіб познайомитися зі світом. Проте, вона має свої витрати, переваги і недоліки. Отже, роль екотуризму полягає в усуненні негативного впливу на природне середовище що спричинене масовим туризмом.

В екотуризмі витрати не обмежуються квитками на літак та проживанням. Однак і навколишнє середовище «оплатить» свій незначний рахунок, від дотику туристів, особливо тоді, коли туристи не дотримуються встановлених правил поведінки.

Екотуризм – це не просто отримання відпочивальниками досвіду відвідування якогось місця. Навпаки, він існує лише за умов, коли ми соціально відповідальні і переймаємося станом відвідуваного місця й загалом навколишнього середовища. Деякі біоценози є надзвичайно чутливими до втручання за своєю природою, і будь-яка форма сміття в них може призвести до фатальних наслідків. На жаль, згодом не тільки конкретна екосистема буде мати незворотні зміни, постраждає усе людство. Екотуризм за своєю суттю недорогий, він спрямований на догоду мандрівникам, але й пропонує фінансові вигоди місцевим громадам. Він орієнтований на соціально свідомих мандрівників і орієнтований на нові й альтернативні способи перебування у дикій природі. У більшості Грецьких туристичних пропозицій усе відбувається в районах з багатою флорою і фауною та у місцях з багатою культурною спадщиною.

Від диких гір Епіру й мальовничої Македонії до вражаючих пейзажів району Ігуменіца – Греція відкриває широкий спектр незайманої краси й непізаного життя тварин у різних екосистемах, те що шукають туристи (рис. 1.).

Завдяки різноманітним ландшафтам на материку, що чергуються з високими горами, долинами, озерами, річковими дельтами і прибережними лагунами, різноманітністю фауни й флори та більш ніж 2000 островами, Греція є раєм для екологічного туризму [1, с. 354]. У рівнинній та напівгірській зоні знаходиться важлива гідробіосферна територія, вона має велике місцеве значення й міжнародне визнання. Маючи сприятливі райони для тисяч мігруючих видів птахів, амфібій, ендемічних популяцій безхребетних і риб, з буйволами, рептиліями і різноманітними комахами, гідробіосфера є частиною більш складної

мозаїки, яка включає водно-болотні угіддя, сухі й напівсухі луки, тут розташовані густі ліси, які органічно поєднуються із садами, полями та іншими частинами сільського пейзажу (рис. 2). В знак визнання важливості цього району, багато вчених, студенти, відвідувачі й дослідники створили та використовують біологічні станції, а також беруть участь в конференціях і волонтерських заходах. Різні державні й грантові програми фінансують реконструкцію місцевих традиційних будівель, які служать місцем проживання й зустрічі, вони переважно знаходяться під керівництвом жіночих кооперативів. Базова інфраструктура таких місць спонукала приватні компанії постачати продукти харчування, житло та інші послуги, а також залучати державні інвестиції, орієнтовані на екологічний туризм [2, с. 265].

Рис. 1. Район Igoumenitsa

Рис. 2. Район Kastoria

Усі види діяльності, доступні в такому екологічно туристичному районі, або сприяють поліпшенню місцевого навколишнього середовища, або не мають негативного впливу на нього. Місцеві археологічні пам'ятки (рис. 3), мають величезний туристичний потенціал для відвідувачів Греції.

Рис. 3. Старовинна поїлка для кіз. Район Alakmonas

Завдяки їх постійній реставрації, еко-туристи мають можливість відвідати стародавні споруди, дізнатися секрети минулого й досліджувати прекрасну навколишню місцевість. Слід враховувати й інші можливості, що існують в певних регіонах Греції, це спостереження за птахами або спостереження за рослинністю, вони роблять екотуризм популярним видом фотомисливства й відпочинку.

Еко-туристи відрізняються від інших туристів тим, що їм часто пропонують добровільно допомогти очистити територію або поспостерігати за тваринами. Це допомагає зберегти такі місця недоторканими, щоб у перспективі вони були доступні більшості відвідувачів, які захочуть насолоджуватися ними в майбутньому. Піший туризм - ще одне популярне захоплення туристів у Греції. Греція сповнена шляхів, які перетинають усю країну. Багато туристів самі стежать за тим, щоб маршрути залишалися чистими, оскільки вони пересуваються уздовж них, видаляють занесені сюди бур'яни та збирають сміття, що залишилося від інших мандрівників (рис. 4).

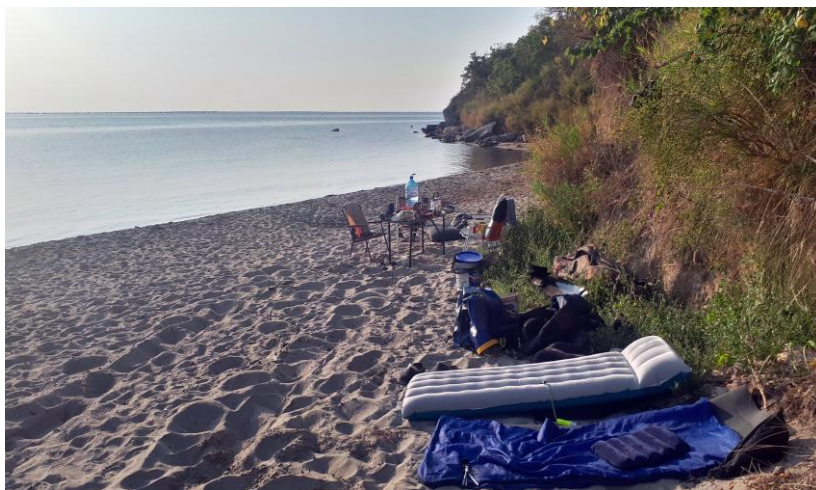

Рис. 4. Табір Екотуристів з України. Район Methoni, Егейське море

Після приєднання Греції до Рамсарського договору збереження і захисту дикої природи у 1975 році, екологічний туризм став доволі популярною темою у порядку денному уряду Греції [3]. Вдале поєднання екологічного туризму із збереженням природних територій і місць проживання людей в Греції є прикладом для інших важливих природних зон на Балканах і в Східному Середземномор'ї.

У континентальній Греції є багато чудових місць для екотуризму, таких як Яніна, Превеза, Драма, Мессинія та Магnezія. Що стосується островітних територій, то це: Алоніссос, Закінф, Кефалонія, Самос, Самофракія, Родос, Хіос, Калімос і Крит, Ханья і Іракліон.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю факультету міжнародного туризму та управління персоналом Запорізького національного технічного університету (30-31 березня 2017 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2017. Т. 1. 436 с.

2. Туризм: реалії та перспективи сталого розвитку : Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23–24 жовт. 2014). К., 2014. 418 с.

3. Що таке екотуризм і чому це дуже важливо URL: <https://carboncraftergroup.com/what-is-ecotourism> (дата звернення: 2.04.2020).

Шкіринець В. М.

асистент кафедри географії і туризму

Опанчук Т. Л.

студентка магістратури природничо-географічного факультету

Івашенко Ю. В.

студент магістратури природничо-географічного факультету

Міжнародного економіко-гуманітарного

університету ім. акад. С. Дем'янчука

м. Рівне, Україна

ПІДВИЩЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ НПП «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ» ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Туристична галузь – важливий стратегічний ресурс економічного розвитку країни. Усвідомлення цього створить необхідні можливості пріоритетності туризму для забезпечення економічного зростання України. Разом з тим, виникає необхідність враховувати проблеми розвитку туристичних об'єктів в Україні, адже саме вони є основними зонами концентрації туристичних потоків.

У число Семи природних чудес України входить і природна пам'ятка – Подільські Товтри.

Подільські Товтри – унікальний природний об'єкт, своєрідна геолого-ботанічна пам'ятка, яка не має собі подібних як в Україні так і в Європі в цілому. Горбисте пасмо Товтрів висотою 350-450 м, простягається з північного заходу на південний схід від смт. Підкамінь Львівської області через територію Тернопільської та Хмельницької областей аж до Румунії. Загальна площа території парку становить 261316 га, що, вважається, найбільшим парком України.

У світі аналогом Подільських Товтр є дещо більший і набагато молодший – Великий Бар'єрний риф, який тягнеться уздовж східного узбережжя Австралії. Тож це дає змогу вважати Подільські Товтри туристичним об'єктом загальнодержавного і, навіть, міжнародного рівня.

Довжина пасма Товтр пасма – понад 250 км, ширина – 2-6 км, у районі річки Збруч – до 10-12 км, на Хмельниччині – 5-6 км.

Ще в 1996 р. на території трьох районів Хмельницької області (Кам'янець-Подільського, Чемеровецького та Городоцького) був створений Національний природний парк «Подільські Товтри». В межах парку на висоті 400 м над рівнем моря, утворилася дугоподібна гряда. Саме її називають Товтрами.

Подільські Товтри є природоохоронною, культурно-освітньою, рекреаційною, науково-дослідною установою загальнодержавного значення.

Мікроклімат Кам'янецького Придністров'я формується каньйонами Дністра з притоками та кряжем Товтр. Завдяки такому мікроклімату тут збереглися рідкісні і реліктові рослини, серед яких – більшість лікарських. Флора налічує майже 1700 видів. Велика кількість старих лісових масивів та карстових печер сприяє поширенню тут хижих птахів та кажанів. До Червоної книги України занесено 85 видів тварин та 60 видів рослин.

Значну рекреаційну цінність складають лісові масиви. Поряд з річками та іншими водними акваторіями, організовують короточасні зони відпочинку місцевого населення та туристів. Важливо, що територію парку можна використовувати з туристично-рекреаційною метою протягом усього року.

В межах природного парку є цінні охоронні природні комплекси, серед яких:

«Панівецька дача» – ботанічний заказник (Кам'янець-Подільський район) створений з метою охорони унікальних грабово-дубових лісів, трав'янистих рослин на крутосхилах річки Смотрич;

«Сатанівська дача» – ботанічний заказник (Городоцький район), створений з метою охорони насаджень особливого зимостійкого та посухостійкого буку європейського, який має цінність в селекційному та науковому відношенні. Тут зустрічається багато рослин, занесених до «Червоної Книги України»;

«Кармалюкова гора» – ландшафтний заказник, визначна пам'ятка природи Поділля. Територія заказника – це вкрита лісом гора, площею 642,0 га. Він створений з метою охорони унікальних природних комплексів кряжу та рідкісних рослин;

«Совий Яр» – ландшафтно-ботанічний заказник (Кам'янець-Подільський район) створено на основі грабових дібров з домішками ясеня та інших порід рідкісних рослин Поділля;

Товтра «Самовита» – ботанічна пам'ятка природи, де збереглися степові та лучно-степові рослинні угруповання Подільських товтр.

Значне місце серед цінних природних комплексів займають штучно-створені об'єкти – ботанічні сади, парки, лісопарки, міські та присадибні парки та ін. Серед них Кам'янець-Подільський ботанічний сад, заснований в 1930 році.

Осередком історико-культурних туристичних ресурсів на території Національного природного парку «Подільські Товтри» є місто Кам'янець-Подільський, де знаходиться досить велика кількість важливих об'єктів історико-культурної спадщини України. Кам'янець-Подільський займає третю сходинку в Україні після Львова та Києва за кількістю історико-

культурних об'єктів. Найвідоміші з них – це Кам'янець-Подільська фортеця, яка відноситься до Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець»; власне старе місто, де кожна будівля має культурну цінність національного рівня; старий Турецький міст, якому вже декілька сотень років та багато інших.

Достатність туристично-рекреаційних ресурсів даної території ми визначили за допомогою розрахунку рекреаційної ємності території НПП «Подільські Товтри».

Розрахунок рекреаційної ємності території природного парку проведений на основі розмірів потужності рекреаційних ресурсів та нормативного навантаження на ландшафт (від 0,5 чол./га на крутосхилах, вкритих лісом до 3,0 чол./га в водороздільних лісах, та 500 чол./га на пляжах) показав, що в межах НПП може одночасно відпочивати понад 162 тис. чоловік (табл. 1).

Таблиця 1

Рекреаційна ємність території НПП «Подільські Товтри»

Назва рекреаційних територій	Площа, га	Допустиме навантаження на ландшафт, чол./га	Рекреаційна ємність, чол.
Пляжі	150	500	75000
Водороздільні ліси	1050	3	3150
Ліси на рівнинних територіях	25120	3	75360
Помірно круті схили вкриті лісом	4850	1,5	7275
Дуже круті схили вкриті лісом	3650	0,5	1825
Разом	34670	-	162610

Крім цього, територіальні та курортологічні ресурси можуть задовольнити наступну чисельність туристів: курортологічні ресурси 128 тис. чол.; територіальні ресурси 21,5 тис. чол., одночасно.

Територія Подільських Товтр для туристичної галузі є цікавою з точки зору двох основних компонент. Перша – природничо-естетична і друга – краєзнавчо-історична. Інші представлені теж, але їх значення є меншим. Обидві компоненти потребують повноцінного цивілізованого розвитку і можуть забезпечити основні функції туризму на даній території.

У Подільських Товтрах вже діють і постійно створюються нові туристичні маршрути: піші та кінні, лижні, водні, велосипедні та автомобільні. Серед них одно та багатоденні, пізнавальні й оздоровчі з відвідуванням мінеральних джерел, здравниць, природних та історичних пам'яток.

Спектр туристичних послуг Національного природного парку «Подільські Товтри» в основному, представлений туристичними маршрутами та екскурсіями основними визначними місцями його території. Узагальнена структура маршрутів та турів, наявних на території НПП «Подільські Товтри» представлена у табл. 2.

Таблиця 2

Структура туристичних маршрутів та турів представлених на території НПП «Подільські Товтри»

Тип маршруту	Кількість	Приклади
Автобусні екскурсії, <i>в тому числі:</i>	11	
- історичні	4	«По історичних місцях Поділля», «Стежками Устима Кармалюка», «Історичні імена», «Шляхами козацької слави»
- археологічні	2	«Археологічні пам'ятки Хмельниччини», «Давньоруські городища Поділля»
- природні	5	«Зелені перлини Поділля», «Печери», «Товтри»
Пішохідні екскурсії, <i>в тому числі:</i>	4	
- архітектурні	2	«Фортиці і хамки Поділля», «Архітектурні пам'ятки Поділля»
- релігійні	2	«Монастирі Поділля», «Пам'ятки католицької та православної віри»
Кінні маршрути	4	Прогулянки, походи
Водні сплави	6	На байдарках, каное, катамаранах, прогулянкових човнах
Велосипедні маршрути	4	Одноденні, триденні

Щоб визначити популярність серед вітчизняних та іноземних туристів, нами проведено аналіз динаміки відвідувань даної території туристами

(рис. 1). У 2018 р. прослідковувався стрімкий підйом кількості туристичних прибуттів: всього прибуло туристів на 11 % більше порівняно із 2017 р., при чому кількість іноземних туристів, з них, зростає аж на 39 %. Проте у 2019 р. помітним стає стрімкий спад кількості туристів, що прибували з різними цілями до території НПП «Подільські Товтри». Така тенденція може бути спричинена падінням попиту туристів на вітчизняний туристичний продукт, та все більшою зацікавленістю подорожами за кордон. Але, зважаючи на сьогодишню ситуацію на світовому туристичному ринку спричинену епідемією COVID-19, можна спрогнозувати, що у 2020-2021 рр. українці будуть менше подорожувати на відпочинок за кордон. Відповідно з'явиться попит на національний туристичний продукт загалом, і на НПП «Подільські Товтри», зокрема.

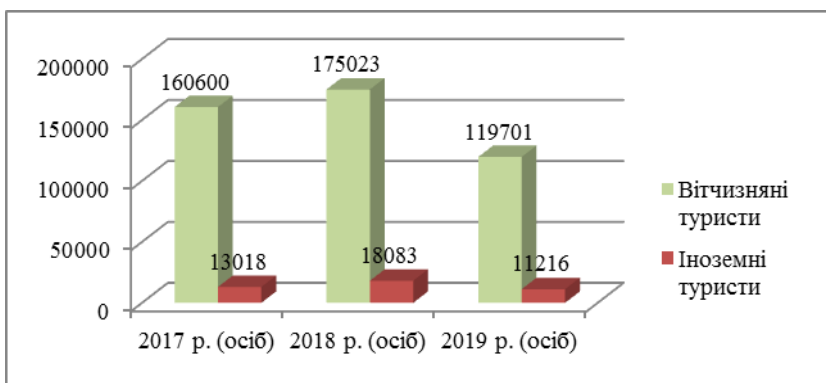

Рис. 1. Динаміка туристичних відвідувань НПП «Подільські Товтри» за 2017-2019 рр.

Виходячи з проведеного аналізу можна визначити основну стратегію розвитку Національного парку «Подільські Товтри», а саме: формування конкурентоспроможного як міжнародного, так і національного туристичного продукту, який здатен максимально задовольнити туристичні потреби мешканців України та закордонних гостей. Важливими завданнями є робота з персоналом, вдосконалення якості туристичних послуг та розвиток місцевої інфраструктури, брендинг НПП «Подільські Товтри» та створення умов для здійснення пріоритетних видів туризму. Міжнародна співпраця сприятиме якнайшвидшому вдосконаленню усіх компонентів туристського продукту дестинації «Подільські Товтри» та виправленню недоліків, шляхом запозичення досвіду у туристично-розвинутих країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головчан А. І. Теоретико-методичні підходи до оптимізації розвитку туризму в DESTИНАЦІЯХ. *Вісник ДІТБ*. 2011. № 15.
2. Рутинський М. Й. Метризація ландшафтного різноманіття Товтрового пасма в межах НПП «Подільські Товтри». Національні природні парки: проблеми становлення та розвитку. Матеріали міжнар. наук.-практ. конфер. Яремче, 2000. С. 259–262.
3. Офіційний сайт Адміністрації НПП «Подільські товтри». URL: <http://www.tovtry.km.ua/ua/> (дата звернення: 13.03.2020).
4. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 № 2456-ХІІ. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>. (дата звернення: 15.03.2020).

Яроменко О. В.

к.геогр.н., доцент,
доцент кафедри географії і туризму

Калько А. Д.

д.геогр.н., професор,
декан природничо-географічного факультету

Гилитюк В. М.

студент магістратури природничо-географічного факультету
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНДУСТРІЇ ЗАСОБІВ РОЗМІЩЕННЯ ТУРИСТІВ

Важливими елементами в структурі туризму, що визначають склад, особливість і якість туристського продукту та становлять матеріально-технічну базу галузі, є наявність індустрії засобів розміщення туристів. Висвітлення класифікації індустрії засобів розміщення туристів дозволить виявити основні орієнтири в процесі управління індустрією засобів розміщення туристів, що є актуальним на регіональному та національному рівнях.

До підприємств, що надають послуги з розміщення туристів можуть належати об'єкти різної форми власності й потужності, відокремлені чи ті, що мають організаційну єдність, самостійну відповідальність і виступають суб'єктами всіх наданих їм прав та обов'язків. Загалом індустрію розміщення засобів туристів можна класифікувати за рядом ознак.

Стандартна класифікація засобів розміщення туристів, яка прийнята у міжнародній практиці, передбачає їх поділ на колективні та індивідуальні. Розглянемо детально стандартну класифікацію засобів розміщення туристів (табл. 1.). Колективний засіб розміщення розглядається як будь-який об'єкт, який регулярно або епізодично надає послуги з розміщення для відпочиваючих, ночівлі в кімнаті чи іншому приміщенні; кількість номерів визначений кожною країною індивідуально. До колективних засобів розміщення туристів відносять [2]: готелі та аналогічні засоби розміщення; спеціалізовані заклади; інші підприємства розміщення.

Найбільш поширеними серед колективних засобів розміщення туристів є готелі. Виділяють різні типи готельних закладів. В основі типізації лежать особливості наданих послуг, наявність обладнання тощо. Серед готелів розрізняють: готелі широкого профілю, квартирного типу, придорожні готелі, курортні готелі, мотелі, ботелі та інші [4].

Таблиця 1

Стандартна класифікація засобів розміщення туристів

<i>Засоби розміщення туристів</i>			
<i>Колективні засоби</i>			<i>Індивідуальні засоби</i>
Готелі та аналогічні засоби розміщення туристів	Спеціалізовані заклади	Інші колективні заклади	Індивідуальні засоби розміщення
Готелі	Оздоровчі заклади	Житло для відпочинку	Власне житло
Аналогічні заклади	Табори праці та відпочинку	Площадки для кемпінгу	Орендовані кімнати у сімейних будинках
	Громадські засоби транспорту	Інші колективні заклади	Житло, яке орендується у приватних осіб чи агентств
	Конгрес-центри		Розміщення, що надається безкоштовно родичам чи знайомим
			Інше розміщення на індивідуальній основі

В індустрії розміщення туристів виділяють заклади, аналогічні готелям, які мають певний номерний фонд і надають обмежений перелік послуг. Серед закладів, аналогічних готелям, виділяють пансіонати, мебльовані кімнати, туристські гуртожитки тощо.

Окрім названих закладів розміщення у індустрії гостинності виокремлено спеціалізовані заклади, що мають єдине керівництво та надають послуги гостинності призначені для обслуговування туристів. Відмінність даних закладів розміщення полягає у тому, що вони, можуть не мати номерів, це може бути житло, колективна спальня, майданчик. Та окрім головної функції з надання послуг розміщення, вони виконують функції іншого характеру, зокрема з оздоровлення, послуг активного відпочинку передбаченої для певної категорії туристів тощо. У структурі спеціалізованих закладів виділяють оздоровчі заклади (оздоровниці, курорти, санаторії, оздоровчі «ферми» тощо), табори праці та відпочинку. [4].

У структурі стандартної класифікації колективних засобів розміщення туристів є категорія інші колективні засоби, що включають житло, призначене для відпочинку. До прикладу, готелі квартирного типу, комплекси будинків або бунгало, що мають єдине управління, можуть надаватися туристам для послуг як в оренду, за певну плату, а також безкоштовно будь-якою особою, установою, організацією. До складу інших колективних засобів розміщення належать й об'єкти з єдиним управлінням, на майданчиках для кемпінгів тощо. Окрім ночівлі туристу може надаватися спектр інших послуг, інформаційних, дозвіллевих тощо. Іншими колективними засобами розміщення є туристські гуртожитки, молодіжні готелі, шкільні та студентські гуртожитки, будинки відпочинку для людей похилого віку та аналогічні об'єкти соціальної значущості.

Отже, до колективних засобів розміщення належать готелі та аналогічні заклади, спеціалізовані заклади розміщення та інші колективні заклади розміщення.

Стандартна класифікація засобів розміщення туристів окрім колективних засобів виділяє індивідуальні, це власне житло (квартири, вілли, особняки, котеджі, які використовуються відвідувачами-резидентами, в тому числі і апартаменти таймшера (які орендуються по черзі членами домогосподарства), кімнати, орендовані у приватних осіб або агентств, приміщення, надаються безкоштовно родичами або знайомими). Індивідуальні засоби розміщення туристів можуть надавати послуги як за оплату, в оренду, так і безкоштовно. Тобто, турист може також розміститися в сімейному будинку на правах оренди, він може одержати в оренду в приватної особи чи агентства цілком обладнане житло (будинок, квартиру, котедж) або безкоштовно зупинитися в родичів чи знайомих [2].

На основі специфіки організації діяльності та особливостей використання в туризмі, Всесвітньою туристичною організацією (ВТО) запропоновано класифікатор у якому всі існуючі засоби розміщення туристів зведені до чотирьох основних груп.

Цей класифікатор і застосовується у світовій практиці сфери послуг розміщення: 1) готелі та аналогічні підприємства (готелі, пансіонати, мотелі, клуби і будинки для гостей); 2) комерційні й соціальні засоби розміщення (туристські бази і кемпінги, молодіжні готелі, бунгало й ін.); 3) спеціалізовані засоби розміщення (санаторні готелі, табори відпочинку, трейлери, родтелі, ботелі, флотелі); 4) приватні засоби розміщення туристів (приватні та орендовані приміщення: помешкання і будинки).

На сьогодні в Україні відсутня єдина загальнодержавна класифікація засобів розміщення. Найбільш поширеною у застосуванні є класифікація засобів розміщення туристів запропонована О. Любіцевою, згідно якої усі засоби розміщення туристів поділені основні й додаткові. До складу основних належать підприємства, що мають змогу протягом року надавати послуги гостинності (зокрема, готелі, пансіонати, турбази, мотелі тощо). У структурі додаткових: кемпінги, молодіжні табори і туристичні села, студентські гуртожитки, тимчасові орендовані приміщення тощо, тобто ті, що працюють сезонно та мають обмежений перелік послуг [3].

П. Пуцентейло у своїх працях обґрунтовує існування індустрії засобів розміщення туристів за видами, звертаючи увагу на їхній відповідності певним критеріям: зокрема, місця розташування, режимом експлуатації підприємства, забезпеченням туристів харчуванням, тривалістю перебування туристів, рівнем цін, рівнем комфорту, місткістю номерного фонду, функціональному призначенню тощо [5]. Типізація індустрії засобів розміщення туристів може бути здійснена й за наступними ознаками (за Н. Чорненькою): цільове призначення, місткість, стаціонарність, географія розташування, рівень комфорту, форма власності. І. Школа та інші зазначають, що заклади з надання послуг тимчасового проживання можна поділяти залежно від виду транспорту, що використовується туристами [6]. Згідно класифікації, що запропонована Всесвітньою туристичною організацією (ВТО) засоби розміщення туристів поділяються на форми, види та типи[1]:

1. Форми засобів розміщення туристів визначаються основними видами послуг, які вони надають. У випадку надання послуг лише з розміщення, то така установа відноситься до суб'єктів неготельного типу, а якщо окрім розміщення надаються інші послуги, то такі суб'єкти відносяться до підприємств готельного типу.

2. Види засобів розміщення подорожуючих визначаються формою власності. Відповідно виділяють: колективні; індивідуальні; приватні; державні.

3. Типи об'єктів розміщення туристів визначаються їхнім функціональним призначенням

Характерними властивостями послуг, що здійснюють засоби розміщення туристів є [1]:

- одночасність виробництва і споживання послуги на території закладу, що її здійснює;
- безпосередній контакт виробника і споживача послуги (продукту);
- втрата доходу від невчасно наданої послуги;
- туристичний продукт не складається але може формуватися завчасно для майбутнього клієнта;
- різкі сезонні коливання попиту, що спричиняють необхідність диференціації тарифів на послуги;
- велика частка постійних витрат і відносно малих змінних;
- обсяг реалізації готельного продукту чи іншого закладу залежить від його розміщення, іміджу, конкурентного середовища тощо.

Варто зауважити, що в умовах сьогодення розвиток індустрії засобів розміщення спрямований на розширення сфери послуг додаткового призначення. Сучасний багатосервісний комплекс індустрії гостинності володіє могутньою матеріально-технічною базою, яка створює широкий спектр послуг для задоволення потреб туристів. Засоби розміщення туристів (готелі, мотелі, кемпінги, туристські бази, пансіонати ті інші) є одним із найвагоміших складових у технології туристської індустрії. Спектр пропонованих послуг настільки різноманітний, що створити єдину всеохоплюючу схему практично неможливо. Тому система класифікації засобів розміщення туристів на національному на світовому рівнях потребують подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу. URL: http://tourlib.net/books_ukr/dyadechko61.htm (дата звернення: 25.01.2020).

2. Лойко О. Т. Готелі та їх роль у розвитку туризму. Туризм і готельне господарство. URL: <http://infotour.in.ua/lojko6-2.htm> (дата звернення: 25.01.2020).

3. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг. К., 2005. 436 с.

4. Мальська М. П. Структура ринку засобів розміщення туристів. Міжнародний туризм і сфера послуг. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/91649-73-zakladi-rozmschennya-turistiv.htm> (дата звернення: 03.02.2020).

5. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємства. К.: Центр учбової літератури, 2007. 344 с.

6. Чорненька Н. В. Організація туристичної індустрії. К.: Атіка, 2006. 264 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ»**

*Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Рівне, 03 квітня 2020 року)*

*Відповідальний за випуск:
д.е.н., професор Борейко В.І.
Відповідальні секретарі:
Ліщук Н.В., Яроменко О.В.*

Матеріали подано в авторській редакції

Редакційно-видавничий центр
«Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука»
33027, м. Рівне, вул. ім. академіка Степана Дем'янчука, 4